

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**BULGARİSTAN'DA YAŞAYAN MÜSLÜMAN
AZINLIĞIN FIKHÎ PROBLEMLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ahmed HODZHOV

BURSA - 2012

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**BULGARİSTAN'DA YAŞAYAN MÜSLÜMAN
AZINLIĞIN FIKHÎ PROBLEMLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ahmed HODZHOV

Danışman:

Doç. Dr. Recep CİCİ

BURSA – 2012

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı'nda 701023009 numaralı Ahmed Hodzhov'un hazırladığı "Bulgaristan'da Yaşayan Müslüman Azınlığın Fıkhî Problemleri" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 24/09/2012 günü 11:00 – 12:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

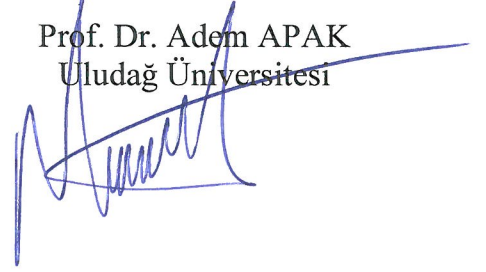
Tez Danışmanı

Doç. Dr. Recep CİCİ
Uludağ Üniversitesi

Sınav Komisyonu Başkanı

Prof. Dr. Adem APAK
Uludağ Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Salih KUMAŞ
Uludağ Üniversitesi

24/09/2012

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Ahmed HODZHOV
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı : İslâm Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XI + 116
Mezuniyet Tarihi : ...../...../ 2012
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Recep CİCİ

BULGARİSTAN'DA YAŞAYAN MÜSLÜMAN AZINLIĞIN FIKHÎ PROBLEMLERİ

Bu çalışma Bulgaristan Cumhuriyeti'nde yaşayan Müslüman toplulukları ve fıkıh sahasında karşılaştıkları sorunları konu edinmektedir.

Günümüzde çok uluslu ve bünyesinde değişik kültürleri barındıran bir topluma sahip olan Bulgaristan'da azımsanmayacak sayıda Müslüman bir nüfus yaşamaktadır. Azınlık durumundaki Müslümanlar, böyle bir toplumda yaşamının getirdiği sosyal, kültürel ve dinî birçok problemle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu problemleri farklı ortam ve şartları ürünü olarak geliştirilen klasik fıkıh hükümleri ve yaklaşımları ile çözüme kavuşturmak her zaman mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla bu tür problemlerin mevcut şartlara uygun yeni bir bakış açısıyla ele alınması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Sorunlar araştırılırken ilk önce söz konusu problemin mahiyeti tespit edilmiş, daha sonra devlet kanunları çerçevesinde ele alınmakla beraber, İslâm hukuku açısından detaylı bir şekilde incelenmiştir. Nihayet yapılan değerlendirmelerden sonra, elde edilen sonuçları göz önünde bulundurmak suretiyle, farklı çözümler önerilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Bulgaristan, İslâm Hukuku, Sorunlar, İbadet, Gıda, Sağlık, Aile

ABSTRACT

Name and Surname : Ahmed HODZHOV
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Islamic Law
Degree Awarded : Master
Page Number : XI + 116
Degree Date : ...../...../ 2012
Supervisor (s) : Assoc. Dr. Recep CİCİ

THE PROBLEMS OF MUSLIM MINORITY LIVING IN BULGARIA REGARDING ISLAMIC LAW

This study is about Muslim societies living in the Republic of Bulgaria and the problems they encounter in the area of Islamic law.

Nowdays Bulgaria is a society that is multinational and multicultural and has a Muslim population that can not be underestimated. While muslims are living as minority in a society like this they encounter quite a few problems in social, cultural and religious spheres. It is not always possible to solve these problems by classical islamic jurisprudence judgements while these are the product of different environments and circumstances. Consequently the necessity to approach this kind of problems with a new perspective that is adaptable to present conditions has emerged.

When doing research about the problems first of all the nature of the problem is determined, than the problems are approached in the framework of state law and also examined in detail from the perspective of Islamic law. Finally after making assessments different solutions are suggested with regard to the conclusions acquired.

Key words:

Bulgaria, Islamic Law, Problems, Worship, Food, Health, Family

ÖNSÖZ

Günümüzde çok uluslu ve bünyesinde değişik kültürleri barındıran bir topluma sahip olan Bulgaristan’da azımsanmayacak sayıda Müslüman bir nüfus yaşamaktadır. Azınlık durumundaki Müslümanlar, böyle bir toplumda yaşamının getirdiği sosyal, kültürel ve dinî birçok problemle karşı karşıya kalmaktadırlar. Şüphesiz bu sorunların genelde dinî, özelde ise fikhî olanları büyük önem arz etmektedir. Nitekim fıkıh, Müslümanın bütün hayatını kapsamaktadır.

Karşılaştıkları fikhî meselelere çözüm arayışına giren Bulgaristan Müslümanları genelde yaşadıkları toplumun temel özelliklerini dikkate almadan, sadece ‘dış’ kaynaklara başvurmak suretiyle bir sonuca varmaya çalışırlar. Ne yazık ki bu kaynaklarda yer alan hükümler ve yaklaşımlar, farklı ortam ve şartlar içerisinde geliştirildiği için, her zaman var olan meselelere sağlıklı cevap sunmamaktadır. Bu konuda Bulgaristan Başmüftülüğü’ne bağlı olan Fetva Komisyonu’nun çalışmaları, her ne kadar yararlı olsa da, çok hızlı değişen hayatın karşısında son derece yetersiz kalmaktadır.

Ayrıca Bulgaristan’da fikhî meseleler konusunda ne kitap, ne de herhangi bir akademik çalışma yapılmış değildir. Bu tür meseleleri ele alan yazılar ya değişik gazete ve dergilerde yer alır veya kimin tarafından yönetildiği belli olmayan bazı internet sitelerinde yayınlanmaktadır. Çoğu ilmi ve akademik yaklaşımdan uzak olan bu yazılar güvenilir kaynak teşkil etmemektedir.

Bunlardan yola çıkarak “Bulgaristan’daki Müslümanların Fikhî Problemleri” konusunda, tartışma gündeminde bulunan konuların en önemlileri ile ilgili tartışmaları ve ortaya çıkan görüşleri tespit edip, objektif bir şekilde değerlendirmeyi uygun ve gerekli gördük.

Kuşkusuz ele alıp incelediğimiz konu niteliği gereği zor bir konudur. Bir yandan konunun son derece geniş bir alana yayılmış olması, diğer yandan fikhî meseleler ile ilgili bolca kaynağa rağmen şimdiye kadar azınlık durumundaki

Müslümanların bu konudaki sorunları ihmal edilmesi, güvenilir kaynak bulması açısından çalışmamızı zorlaştırdı.

Bu çalışmada yaygın olarak karşılaşılan, ibadet ve muamelât ile ilgili problemleri konu aldık ve daha çok, Bulgaristan'daki Müslümanların sık sık karşılaştıkları meselelerin fikhî hükümlerini ortaya koymaya ve söz konusu meseleleri beş bölüm halinde ele almaya çalıştık. Bu beş bölümü oluşturan başlıca konular özetle; bazı yerlerde ezanın yasaklanması, komünizm döneminde gasp edilen camiler, hilâlin tespiti, sigara, ötanazi, tüp bebek, gayrimüslimle evlilik gibi meselelerden müteşekkildir. Çalışmamızın, konu için yeterli olduğu iddiasından uzağız. Ancak, örnek mahiyetinde faydalı bir başlangıç olmasını ümit ediyoruz.

Nihayet bana sabır veren ve muvaffak kılan Yüce Allah'a hamdolsun. Beni Türkiye'ye göndermekle büyük fedakârlık gösteren aileme şükranlarımı arz ederim. Uzun süren böyle bir araştırmanın ortaya çıkmasında adlarını burada sayamayacağım kadar çok kişinin maddî ve manevî katkıları olmuştur; hepsine minnettarım. Özellikle danışmanım olan ve çalışma konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar geçen süre içerisinde tüm meşguliyetlerine rağmen ilgilerini esirgemeyerek tezimle ilgili her hususta çeşitli fikirleriyle düşüncelerimin ufkunu açan ve çalışmamı sabırla yöneten Doç. Dr. Recep CİCİ Bey'e müteşekkirim. Ayrıca bana verdiği destek ve sunduğu imkânlardan dolayı Türkiye Diyanet Vakfı'na minnet duygularımı sunarım.

Ahmed HODZHOV

Bursa 2012

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XI

GİRİŞ

I. PROBLEM DURUMU	1
II. KONUNUN ÖNEMİ	2
III. ÇALIŞMANIN SINIRLARI	2
IV. METODOLOJİ.....	3
V. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI.....	3
VI. BU KONUDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	4

BİRİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN'A GENEL BİR BAKIŞ

I. BULGARİSTAN'IN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	5
A. TARİH	5
B. COĞRAFYA.....	9
C. TOPLUM	11
D. DİN	12
E. EKONOMİ.....	14
F. YÖNETİM VE İDARİ YAPILANMA	17
II. BULGARİSTAN'DA MÜSLÜMAN AZINLIK.....	20

A. DEVLET SİYASETİNDE AZINLIK MEFHUMU	21
B. BULGARİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN AZINLIĞIN OLUŞUMU.....	22
C. MÜSLÜMAN AZINLIĞIN YAPISI.....	24
1. Türkler.....	25
2. Pomaklar	26
3. Romanlar	27
4. Alevîler	28
5. Diğerler	29
D. MÜSLÜMANLARIN DİNÎ YÖNETİMİ.....	30
1. Yüksek İslâm Şûrası	33
2. Başmüftülük.....	33
3. Bölge Müftülükleri.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMANLARIN KARŞILAŞTIKLARI FIKHÎ SORUNLARIN ÇÖZÜM YOLLARI VE BU KONUDAKİ FARKLI YAKLAŞIMLAR

I. PROBLEMLERİN NİTELİĞİ	36
II. FIKHÎ SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE TEMEL YAKLAŞIMLAR.....	38
A. SERT VE DARALTICI YAKLAŞIM.....	38
B. AŞIRI KOLAYLAŞTIRICI YAKLAŞIM.....	41
C. MÛTEDİL YAKLAŞIM.....	45
III. FIKHÎ SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE BİREYSEL VE KURUMSAL ÇALIŞMALAR	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGARİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN AZINLIĞIN FIKHÎ PROBLEMLERİ

I. İBADET	50
A. CAMİLER İLE İLGİLİ SORUNLAR.....	51
1. Müzeye Çevrilen Camiler	52

2. Yeni Cami İnşa Etmek	54
B. EZANIN AÇIKTAN OKUNMASI	56
C. RAMAZAN HİLÂLİNİN GÖRÜLMESİ.....	59
1. Hilâli Gözle Görmeyi Savunanlar	61
2. Astronomi İlminden Yararlanılacağını Savunanlar	62
II. EKONOMİ.....	63
A. VAKIF MALLARI	64
B. DARULHARPTE FAİZ	68
1. Caiz Görenler	69
2. Caiz Görmeyenler	70
III. GIDA VE BAĞIMLILIKLAR	71
A. HAYVAN KESİMİ İLE İLGİLİ SORUNLAR.....	72
1. Kesen Kişinin Dinî Mensubiyeti.....	72
2. Kesim Sırasında Allah'ın Adını Anmak	74
B. DOMUZ VE ÜRÜNLERİYLE İLGİLİ SORUNLAR	77
C. SİGARA.....	79
IV. SAĞLIK	82
A. SUN'Î DÖLLENME VE TÜP BEBEK.....	83
1. Tüp Bebek Uygulaması.....	83
2. İslâm Bilginlerinin Tüp Bebek Konusuna Yaklaşımları.....	84
B. ÖTANAZİ.....	88
1. Ötanazi Kavramı	89
2. Ötanazinin Dinî Hükümü	90
C. OTOPSİ.....	93
1. Otopsi Kavramı	93
2. Otopsinin Dinî Hükümü.....	94
IV. MÜSLÜMAN-GAYRİMÜSLİM İLİŞKİLERİ	96
A. MÜSLÜMANLARIN FARKLI DİN MENSUPLARI İLE EVLİLİĞİ	97
1. Müslüman Erkeğin Gayrimüslim Kadınla Evlenmesi	97
a. Kadının kitap ehli olmaması.....	98
b. Kadının kitap ehli olması	98
2. Müslüman Kadının Gayrimüslim Erkekle Evlenmesi	100

B. MÜSLÜMAN-GAYRİMÜSLİM MİRAS İLİŞKİSİ	101
SONUÇ	104
KAYNAKLAR	106

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.g.m.	:	Adı Geçen Makale
b.	:	Basım
BKP	:	Bılgarska Komunistieska Partiya (Bulgaristan Komünist Partisi)
bkz.	:	Bakınız
BNB	:	Bulgarian National Bank (Bulgaristan Ulusal Bankası)
C.	:	Cilt
ev.	:	Çeviren
der.	:	Derleyen
DGB	:	Demokratik Gler Birliği
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
ed.	:	Editör
GSMH	:	Gayrisâfi Millî Hâsıla
HÖH	:	Hak ve Özgürlükler Hareketi
IMF	:	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IMIR	:	International Centre For Minority Studies And Intercultural Relations (Uluslararası Azınlık Araştırmalar ve Kültürlerarası İlişkiler Merkezi)
KEYK	:	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
md.	:	Madde
M.Ö.	:	Milâttan Önce
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
p.	:	Page
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
ss.	:	Sayfadan sayfaya
T.D.V.	:	Türkiye Diyanet Vakfı
UİE	:	Ulusal İstatistik Enstitüsü
Vol.	:	Volume
vs.	:	Vesaire
y.	:	Yüzyıl
yay. haz.	:	Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

I. PROBLEM DURUMU

İslâmiyet'in Balkanlar'a ne zaman girdiği konusunda farklı tezler ileri sürülmüştür. Bunların arasında en meşhur ve yaygın olan teze göre Balkanlar'da, Müslüman toplulukların görülmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yerleri fethetmesiyle beraber İslâmiyet de yayılmaya başlamıştır. Bir taraftan Osmanlı'nın iskân politikası, diğer taraftan gayrimüslimlerin gönüllü olarak İslâm'a girmesi Balkanlar'ın islamlaşmasında büyük rol oynamıştır.

Bugünkü Bulgaristan Devleti'nin üzerine kurulduğu coğrafya XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır. Yaklaşık beş asır boyunca Osmanlı hâkimiyetinde kalan devlet, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması ile Osmanlı'ya vergi veren özerk bir Prenslik haline gelmiş, Türkiye'de Meşrutiyetin ilan edildiği 1908 yılında da tam bağımsızlığını kazanmıştır. II. Dünya Savaşı'na kadar çarlıkla yönetilen Bulgaristan, bu savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanına girmiş ve ülkede komünist bir sistem kurulmuştur. Bu sistem 1989'da halk ayaklanması sonucu yıkılmış ve günümüzde de devam etmekte olan demokratik yönetim biçimine geçilmiştir. Ülke 2004 yılında NATO'ya, 2007 yılında ise Avrupa Birliği'ne katılmıştır.

Bulgaristan toprakları üzerinde asırlarca bu yerlerin sahibi ve hâkimi olarak yaşayan Müslümanlar, bağımsızlıktan sonra Bulgar hâkimiyeti altında yeni bir hayat sürmek zorunda kaldılar. Yapılan bütün antlaşmalarda her ne kadar Müslüman ahalinin her türlü dinî hak ve hürriyetleri garanti altına alınmış olsa da, bu taahhütler bazen kâğıt üzerinde kalmış ve yerine getirilmemiştir. Özellikle komünizm döneminde devletin asimilasyon politikası gereği bütün azınlıklara yönelik şiddetli baskılar uygulanmıştır. Rejimin çökmesinden ve Bulgaristan'ın AB'ne girmesinden sonra demokratikleşme yönündeki adımlar sayesinde azınlıklar üzerindeki baskılar azalmaya başlamıştır. Lâkin gerek dinî konularda, gerek diğer alanlarda çözüme

kavuşturulamayan birçok sorun önemini kaybetmemiş ve gündemdeki tartışmalarda yer almaya devam etmektedir.

Bununla beraber yaşadığımız çağda çeşitli nedenlere bağlı olarak yeni fikhî problemlerin ortaya çıktığı inkar edilemez bir gerçektir. Bunlar hakkında ne Kur'an'da, ne Sünnet'te ne de klasik fıkıh eserlerinde herhangi bir hükme veya bilgiye rastlanılmaktadır. Tamamen yeni olan bu meseleler Bulgaristan toplumunun bir parçası olan Müslümanları meşgul etmektedir. Yeni çağın getirdiği bu meselelere İslâm hukuku çerçevesinde, çözümler sunmak bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

II. KONUNUN ÖNEMİ

Fıkıh, Müslümanın hayatında çok önemli bir yer tutmaktadır. Hatta fikhin, insanın bütün hayatını kapsadığını söylemek mümkündür. Nitekim Müslümanın karşılaştığı meselelere çözüm üretme misyonu ve görevi fıkıh ilmine aittir. Bu nedenle İslâm fikhî, bir taraftan zamanın ve şartların değişmesiyle yeniden ele alınmaya ihtiyaç duyulan klasik meselelere, diğer taraftan geçmişte benzeri bulunmayan ve tamamen yeni olan konulara uygun çözüm aramak zorundadır. Ayrıca, Müslümanların çoğunluk teşkil ettiği toplumlardaki gayrimüslimlerin durumu hakkında geniş araştırmalar ve zengin literatürün bulunmasına rağmen, gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu – Bulgaristan gibi – toplumlarda Müslüman azınlıkların durumu ile ilgili araştırmalar neredeyse yok denecek kadar azdır. Bütün bunları dikkate alarak, “Bulgaristan’da Yaşayan Müslüman Azınlığın Fikhî Problemleri” ne kadar önemli ve incelenmeye değer bir konu olduğu ortaya çıkmaktadır.

III. ÇALIŞMANIN SINIRLARI

İncelenen konunun fikhî boyutları itibariyle çok geniş bir alanı kapsadığı ve bir yüksek lisans çalışmasını aşacak boyutta olduğu için araştırmanın kapsamı daraltılmıştır. Durum böyleyken araştırmada sadece Müslümanların gündeminde ön

plana çıkan sorunları ele alınmıştır. Bu nedenle aynı konunun daha ayrıntılı bir şekilde doktora konusu olarak incelenmesinde yarar vardır.

IV. METODOLOJİ

Araştırma esnasında, ilk önce problemin mahiyetinden bahsedilmiş, daha sonra mesele bütün yönleriyle İslâm hukuku açısından incelenmiştir. Nihayet elde edilen sonuçlar ışığında, Bulgaristan'daki Müslümanlara ne tür katkıların sağlanabileceği üzerinde durulmuş ve bazı çözümler önerilmiştir.

Çalışma, bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, araştırılan konunun önemi, amacı, sınırları, takip edilen yöntem ve istifade edilen kaynaklar özet halinde açıklanmıştır. Birinci bölümde, ortaya çıkan sorunları doğru anlayabilmek ve uygun cevap sunabilmek için, Müslümanların yaşadığı ülkenin çok yönlü özellikleri ortaya konulmuştur. Bu amaçla, Bulgaristan'ın tarih, coğrafya, toplum, din, ekonomi, idarî yapılanma gibi özellikler hakkında kısa bilgi verilmiştir. Ayrıca günümüzde Bulgaristan'da ikamet eden Müslüman toplulukların oluşumu ve yapısından bahsedilmiştir. İkinci bölümde, Müslümanların karşılaştıkları problemlerin meydana gelmesinde rol oynayan faktörler ve meselelerin çözümünde temel yaklaşımlardan söz edilmiştir. Aynı bölümde fikhî meseleler konusunda, genelde dünya çapında, özelde ise Bulgaristan'da yapılan bireysel ve kurumsal çalışmalar hakkında kısa bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde, ibadet, gıda, sağlık, ekonomi ve aile ilgili problemler ve çözümleri yer almaktadır.

V. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI

Ele alınan konuyla ilgili, İslâm hukukçularının ve – varsa – mezhep imamlarının veya içtihadına itibar edilen müçtehitlerin görüşleri verilmiş ve kaynakları dipnotlarda gösterilmiştir. Farklı görüşleri belirttikten sonra günümüz şartlarında çözüm olabilecek görüşe işaret edilmiştir. Çalışma boyunca, hem İslâm fikhinin klasik kaynaklarına başvurulmuş hem de Hayreddin Karaman, Hamdi Döndüren, Yusuf el-Kardavî, Vehbe ez-Zuhaylî gibi, son dönem İslâm

hukukçularının, fikhî meseleleri ele alan değerli eserlerinden istifade edilmiştir. Ayrıca Bulgaristan'ın genel özellikleri bahsinde Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün vermiş olduğu son verileri ve yürürlükte olan anayasa, kanun, tüzük gibi kural ve düzenlemeler içeren temel belgelerin son versiyonları kullanmasına özen gösterilmiştir.

VI. BU KONUDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Fıkıh sahasında üzerinde en çok durulan konulardan bir tanesi “güncel fıkıh meseleleri”dir. Gerek Türkiye’de, gerek Arap ülkelerinde bu konuda birçok eser yazılmıştır. Ancak Bulgaristan’daki Müslümanları ve onların fikhî problemlerini konu edinen özel bir çalışma yapılmamıştır. Bu tür meseleleri ele alan yazılar, ya değişik gazete ve dergilerde yer alır veya kimin tarafından yönetildiği belli olmayan bazı internet sitelerinde yayınlanmaktadır. Çoğu ilmî ve akademik yaklaşımdan uzak olan bu yazılar güvenilir kaynak teşkil etmemektedirler. Kısaca ifade etmek gerekirse, şimdiye kadar “Bulgaristan’da Yaşayan Müslüman Azınlığın Fikhî Problemleri” konusu, bilimsel olarak derinlemesine incelenmiş bir konu değildir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN'A GENEL BİR BAKIŞ

I. BULGARİSTAN'IN GENEL ÖZELLİKLERİ

Ortaya çıkan sorunları doğru anlayabilmek ve uygun cevaplar sunabilmek için, Müslümanların yaşadığı ülkenin çok yönlü özelliklerinin bilinmesi gerekir. Bunun yolu söz konusu ülkenin demografik yapısını, Müslümanların buldukları bölge ve çevresini, ayrıca içinde buldukları toplumun genel yapısı ve temel dinamiklerini tahlil etmekten geçiyor. Ancak bu şekilde meydana gelen sorunlara düzgün ve sağlıklı çözüm üretmek mümkün olacaktır. Bundan dolayı, Bulgaristan'daki Müslümanların siyasi, sosyal, dinî, ekonomik, kültürel ve etnik yapısına dair kısa bilgiler aktarmak yerinde olacaktır. Tezin konusu olan “fikhî sorunları” bütünlük içinde ele alıp ortaya koyabilmek için bu son derece mühim ve gereklidir.

A. TARİH

Bugünkü Bulgaristan toprakları ilkçağda Trakya adıyla biliniyordu. Buranın ilk sakinleri Hint-Avrupa kökenli bir kavim olan Traklardır.¹ Trakların geçmişi yarı göçebe kabilelerin Avrasya bozkırlarından güneydoğuya inerek Balkan Yarımadasına yerleştikleri M.Ö. yaklaşık 3500'e uzanmaktadır. Bilinen ilk Trak krallığı M.Ö. V. yüzyılın ortalarında kurulmuştur. M.Ö. yaklaşık 300'de buralar

---

¹ Nikolay Kolev, **Bılgarska etnografiya**, İzdatelstvo Nauka i izkustvo, Sofya 1987, ss. 57-59.; Dimitir Angelov, **Obrazovane na bılgarskata narodnost**, İzdatelstvo Nauka i izkustvo, “Vekove”, Sofya, 1971, ss. 47-48.

Büyük İskender tarafından fethedilmiştir.² Milâtle birlikte söz konusu bölge sırayla Roma, Bizans³ ve Osmanlı İmparatorluğu'nun⁴ egemenliğine girmiştir.

Büyük bir olasılıkla Orta Asya kökenli bir Türk boyu olan Bulgarlar⁵, Hunlarla birlikte, ilkin Bizans imparatorunun müsaadesi ve sıfatıyla Kuzey Dobruca'da yerleştiler.⁶ Zamanla Bizans'ın zayıflığını görerek güneye doğru ilerlediler ve bir Bizans ordusunu bozguna uğratarak Tuna ırmağıyla Balkan dağları arasındaki bölgeyi işgal ettiler. VI. yüzyılda, Karadeniz kıyılarında yaşayan Slav⁷ kabileleriyle birleşerek, Bizans İmparatorluğu'nun Tuna kesimindeki topraklarına sürekli saldırılar düzenlemeye başladılar. Han Asparuh adında bir hanın yönetimi altındaki Bulgarlar, Dinyester Irmağı'ndan geçerek önce batıya, sonra da Balkanlar'ın güneydoğu kesimine yöneldiler. Buradaki Bizans topraklarını ele geçirmek suretiyle 679'da Birinci Bulgar Devleti'ni kurdular. Devlet, 681'de Bizans imparatoru IV. Konstantinos tarafından resmen tanındı.⁸

Bu şekilde kurulmuş olan Birinci Bulgar Devleti yalnız siyasi bakımdan değil, kültür bakımından da Bizans karşısında tamamiyle bağımsız bir durum muhafaza ediyor, eski Türk geleneklerine bağlı kalıyordu.⁹ Fakat kısa sürede devlet sınırların genişlemesiyle beraber Bulgar Hanlığı kendi geleneklerini zayıflatan dış tesirlere açılmış oldu. Zamanla devletin içinde Slav unsurunun ve Hıristiyanlığın nüfuzu arttı. Her yönden Hıristiyan devletleri tarafından sarılmış bulunan hanlık, varlığını korumak için Hıristiyanlığı resmen kabul etmenin ve tebaası olan Slavlarla uzlaşmanın zaruri olduğunu gördü. Boris Han, 865 tarihinde, devlet dini olarak

² Kvint Kurtsiy Ruf, **İstoriya na Aleksandır Veliki Makedonski**, çev. Nikolina Bakircieva, Voenno izdatelstvo, Sofya, 1985, ss. 15-16.

³ Konstantin İreçek, **İstoriya na bulgarite s popravki i dobavki ot samiya avtor**, İzdatelstvo Nauka i izkustvo, 1978, s. 235.

⁴ İreçek, a.g.e., ss. 397-398.

⁵ Bulgarların kökeni ile ilgili farklı tarihçilerin ileri sürdükleri tezler hakkında detaylı bilgi için bkz. Kolev, a.g.e., ss. 57-66; Stanço Vaklinov, **Formirane na starobulgarskata kultura VI-XI vek**, Bılgarsko İstoriçesko Drujestvo, İzdatelstvo Nauka i izkustvo, Sofya, 1977, ss. 15-16.; Petır Petrov, **Obrazovane na bulgarskata dirjava**, İzdatelstvo Nauka i izkustvo, Sofya, 1981, ss. 94-100.

⁶ Petır Mutafçiev, **Kniga za bulgarite**, İzdatelstvo na Bılgarskata akademiya na naukite, Sofya, 1987, ss. 57-58.

⁷ Vaklinov, a.g.e., ss. 13-15.; Petrov, a.g.e., ss. 26-28.

⁸ Petır Koledarov, **Politiçeska geografiya na srednovkovnata bulgarska dirjava - pırva çast (681-1018)**, İzdatelstvo na Bılgarska Akademiya na Naukite, Sofya, 1979, s. 23.

⁹ Mutafçiev, a.g.e., s. 52.

Hıristiyanlığı kabul etti.¹⁰ Hıristiyanlığın kabulü ile beraber Slavlara da devlet düzeyinde aynı haklar tanındı.¹¹ Bu suretle Türk-Bulgar aristokrasisi ve kültürü benliğini kaybetmeye başladı.¹²

Hanlık, I. Simeon'un (893-927) hükümdarlığında en parlak dönemini yaşadı. Onun döneminde Bulgar uygarlığı büyük gelişme gösterdi, fakat ölümünden sonra iç çatışmalar nedeniyle Bulgar devleti zayıflamaya başladı. Nihayet Samuel (980-1014) 1014'te Bizans imparatoru II. Basileios'a yenildikten¹³ dört yıl sonra hanedan yok oldu. 1018'den 1185'e değin eski Bulgar toprakları Bizans İmparatorluğu'nun egemenliği altında kaldı. Tırnovalı Asen ve Petır Asen kardeşlerin önderliğinde Ulahların ve Bulgarların genel bir ayaklanması sonucunda 1187'de Bulgaristan'ın kuzeyi bağımsızlığını yeniden kazandı.¹⁴ Bu şekilde İkinci Bulgar Devleti kurulmuş oldu.

1340'a doğru Balkanlara akınlar düzenleyen Osmanlılar Plovdiv ve Sofya'yı ele geçirince o dönemdeki Bulgaristan çarı İvan Şişman Osmanlı sultanı I. Murad'ın vasalı olduğunu açıklamak zorunda kaldı.¹⁵ Kosova Muharebesi'nden sonra Osmanlılar Bulgaristan'ın başkenti Tırnova'yı kuşattılar ve 1393'te ele geçirdiler. 1396'da Vidin'in fethinden sonra Bulgaristan topraklarının tümü Osmanlı egemenliğine girdi. 1396'dan 1878'e kadar süren beş asırlık Osmanlı egemenliği sadece Bulgaristan'ı değil, Balkanların tümünü büyük ölçüde değiştirdi. Nitekim Balkanların islâmlaşması bu süre zarfında gerçekleşmiştir.¹⁶

1683'teki başarısız II. Viyana Kuşatması'ndan sonra Osmanlıların gücü zayıfladıkça Balkanlar'da anarşi yayıldı. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı yönetimine meydan okuyan asker kaçaklarının ve haydutların baskıları durumu daha da kötüleştirdi. Ayrıca Rusya'nın, Balkanlardaki Ortodoks Hıristiyanların

---

¹⁰ Mutaçiev, a.g.e., s. 180.; Angelov, a.g.e., ss. 265-266.; İrecek, a.g.e., ss. 174-175.

¹¹ Angelov, a.g.e., s. 215.

¹² Mutaçiev, a.g.e., ss. 169-171.

¹³ Petır Koledarov, **Politiçeska geografiya na srednovekovnata bulgarska dirjava - pirva çast (681-1018)**, İzdatelstvo na Bılgarska Akademiya na Naukite, Sofya, 1979, s. 57.

¹⁴ Petır Koledarov, **Politiçeska geografiya na srednovekovnata bulgarska dirjava - vtora çast (1186-1396)**, İzdatelstvo na Bılgarska Akademiya na Naukite, Sofya, 1989, ss. 29-30.

¹⁵ Koledarov, **Politiçeska geografiya na srednovekovnata bulgarska dirjava - vtora çast (1186-1396)**, a.g.e., ss. 110-111.

¹⁶ Georgi Yankov, **Stranitsi ot bulgarskata istoriya. Oçerk za islyamiziranite bulgari i natsionalnovızroditelniya protses**, ed. Hristo Hristov, Nauka i izkustvo, Sofya, 1989, ss. 28-31.

koruyucusu olduğu iddiası 1774'te imzalanan K c k Kaynarca Antlaşması'nda resmen yer aldı. Bağımsızlığı elde etmek için genel bir ayaklanmanın hazırlıkları 1860'lardan itibaren Romanya'daki gizli Bulgar örgütlerince yürütülüyordu. Ayaklanma Mayıs 1876'da, hazırlıklar henüz tamamlanmamışken patlak verdi, ancak şiddetli bir biçimde bastırıldı. Büyük devletler bu duruma seyirci kaldılar fakat Sırbistan ardından da Rusya Osmanlılara savaş ilan etti.¹⁷ Rusya, Çatalca'ya kadar ilerledi ve Bulgarların hemen bütün isteklerini karşılayan Ayastefanos Antlaşmasını Osmanlılara zorla kabul ettirdi. Balkan Yarımadası'nın beşte öcünü kapsayan yaklaşık 4 milyon nüfuslu bir Bulgar Prenslіđi kuruldu. Ancak büyük devletler bu yeni devletin Rusya'ya bağlı olmasından korktular ve müdahale ettiler. Berlin Kongresi sonrasında imzalanan 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'yla Bulgaristan Prenslіđi'nin sınırları daraltıldı.

1908'deki J n Türk devriminden sonra Ferdinand ile Avusturya imparatoru I. Franz Joseph arasında bir uzlaşma sağlandı. 5 Ekim 1908'de, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakından bir gün önce Ferdinand Doğu Rumeli'yi de kapsayacak biçimde Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan edip, kendisi ar unvanını aldı. Osmanlıların 4,8 milyon sterlin tazminat istemine karşılık Bulgaristan 1,5 milyon sterlin ödemeyi önerdi. Rusya'nın aradaki farkı Bulgaristan'a borç olarak vermeyi kabul etmesi  zerine Osmanlılar Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanıdılar.

1912'de Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'dan oluşan Balkan Birliği ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Birinci Balkan Savaşı'nda Balkan Devletleri, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki birçok toprağını ele geçirdi. Bu savaşta büyük pay alan Bulgaristan, İkinci Balkan Savaşı'nda (1913) yenildi ve toprak kaybetti. Daha sonra I. Dünya Savaşı'nda Osmanlılarla aynı cephede savaşa katılan Bulgaristan, II. Dünya Savaşı'na da Almanya saflarında katılarak her iki savaştan da yenilgiyle çıktı.

1908 yılından 1946 yılına kadar Bulgaristan'daki rejim monarşi idi. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Avrupa'daki diğer ülkeler gibi Bulgaristan'da

---

¹⁷ Voенно-историческа Комисија – ştaba na Armijata, **Bilgarskoto opilenie vı Osvoboditelnata voyna: 1877–1878 godini**, Ministerstvo na voynata, Dirjavna peçatnitsa, Sofya, 1935, ss. 4-11.

da komünistler iktidarı ele geçirdi ve sosyalist bir cumhuriyet rejimi kuruldu.¹⁸ Sovyet Birliği'nin ortadan kalkmasıyla, ekonomik, siyasi ve güvenlik nedenleriyle birliğe bağımlı olan Doğu Bloğu ülkelerde komünist rejimlerin yaşaması neredeyse imkânsız hale geldi. Bunun yanı sıra Bulgaristan'ın özellikle 1984'den 1989'a kadar ülkedeki azınlıklara uyguladığı asimilasyon politikaları gerek ülke içinde gerek ülke dışında büyük tepki uyandırdı. Nihayet 1989'da Dışişleri Bakanı Petır Mladenov liderliğinde komünist parti içi bir darbe ile Todor Jivkov iktidardan uzaklaştırıldı. Sonraki yıl ilk demokratik seçimler yapıldı ve Bulgaristan, komünist rejiminden demokrasiye, planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçti. Bu şekilde bir geçiş sürecine giren devlet, 2 Nisan 2004'te NATO'ya, 1 Ocak 2007'de ise Avrupa Birliği'ne katıldı.

B. COĞRAFYA

Avrupa'nın güneydoğusunda, Balkan Yarımadasının doğu bölümünü kaplayan Bulgaristan, batıda Sırbistan ve Makedonya, doğuda Karadeniz, kuzeyde Romanya, güneyde Yunanistan, güneydoğuda ise Türkiye ile çevrilidir. Balkan Yarımadasının %22'sini kaplayan Bulgaristan, 41° 14' - 44° 13' enlemleri ve 22° 22' - 28° 37' boylamları arasında yer alır; yüzölçümü 111.001 km²dir.¹⁹

Bulgaristan yüzey şekilleri bakımından başlıca üç bölgeye ayrılır: en kuzeyde Tuna Ovası, güneyde Rila-Rodop dağlık yöresi ve iki bölge arasında Balkan Dağları. Bulgaristan'ın kuzey sınırı hemen tümüyle Tuna ırmağı tarafından çizilmiştir. Balkan dağlarından Tuna nehrine doğru hafif eğimlerle alçalan Tuna Ovası, ülkenin yaklaşık üçte birini kaplayan verimli bir düzlüktür. Tuna Ovasının güneyinde yer alan ortalama 720 metre yüksekliğindeki Balkan Dağları, Yugoslavya sınırından Karadeniz kıyısındaki Emineburnu'na kadar batı-doğu doğrultusunda 550 kilometrelik bir mesafe boyunca uzanır. Ortalama genişliği 20 km olan bu dağlar yuvarlaklaşmış sırtlar ihtiva eder, ulaşım bakımından fazla engel çıkarmaz ve en yüksek noktası olan Yumrukçal tepesi²⁰ 2.376 metreye ulaşır. Sredna, Vitoşa ve Lisa

¹⁸ Bestami S. Bilgiç, "Günümüzde Bulgaristan", **Balkanlar El Kitabı: Çağdaş Balkanlar**, C. II, der. Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, KaraM & Vadi Yayınları, Ankara, 2007, ss. 499-504.

¹⁹ Komisyon, **Republika Bulgariya 2012**, Natsionalen Statistiçeski İnstitut, Sofya, 2012, s. 2.

²⁰ Eskiden "Yumrukçal" olarak bilinen bu tepenin ismi 1950 yılında "Botev"e çevrilmiştir.

dağları ile Yukarı Trakya ve Tunca düzlükleri bu bölgededir. Balkan dağlarının güneyinde Rodop ve Rila sıradağları yer alır. Ülkenin ve bütün Balkan Yarımadasının en yüksek doruğu olan Musala (2.925 m) burada bulunmaktadır. Oldukça dağlık bir coğrafyaya sahip olan güney Bulgaristan'da çukur alanlar dikkati çeker. Bu çukur alanlar, Meriç ve onun önemli kolu olan Tunca etrafında yayılmış topraklardır. Balkan dağlarının aksine geçitleri az ve yüksek olan bu dağlar herhangi bir vadi tarafından baştanbaşa kesilmezler.

Bulgaristan topraklarının beşte üçü sularını Karadeniz'e, geri kalan beşte ikisi Ege Denizi'ne gönderir. Ülkenin en önemli ırmağı olan Tuna Nehri, aynı zamanda Romanya-Bulgaristan sınırını oluşturur. Tuna dışında, Bulgaristan'daki ırmaklar oldukça küçüktür. Bunlar arasında en belirgin ırmaklar şunlardır: Meriç Irmağı, İskır Irmağı, Struma Irmağı, Arda Irmağı, Tunca Irmağı ve Yantra Irmağıdır. Bulgaristan'da çok sayıda göl vardır. Silistre'ye yakın Srebarno, Karadeniz kıyısına yakın Şabla, Varna'ya yakın Varna, Pomorie, Burgaz gibi doğal göller bulunmakla birlikte bu göllerin sınırlılığı karşısında Beli İskır gibi suni göller de meydana getirilmiştir.

Bulgaristan'ın büyük bölümü, güney bölgelerinde Ege Denizi'nin etkisi altında kalan ılıman kıta iklimine sahiptir. Bununla beraber iklim bakımından birbirinden farklı kesimler görülür. Ülkenin kuzey ve kuzeybatısında Avrupa'nın içlerinden ve kuzeydoğusundan gelen soğuk kış rüzgârları Tuna Ovasını etkisi altına alır. Batı, güneybatı ve orta bölgelerde bu iklimin aşırı özellikleri azalır. Karadeniz kıyıları yakınında daha yumuşak, kışları ılık, yazları ise çok sıcak olmayan orta derecede yağışlı bir iklim görülmektedir. Mesta ile Struma vadilerinde ve güneydoğu bölgesinde yazlar sık sık kurak geçer. 900 metrenin üzerindeki bölgelerde ise sert dağ iklimi görülür. Yıllık ısı ortalaması 10,5°C'dir, fakat ısı -38°C'ye kadar düşebildiği gibi 45°C'ye kadar da çıkabilmektedir. Kuzeydoğu bölgelerinde 450 mm, yüksek dağlarda ise 1.200 mm olan yıllık ortalama yağış miktarı ülkenin öteki yörelerinde 520-680 mm arasında değişir.

Bu iklim tiplerine bağlı olarak doğal bitki örtüsü ülkenin kuzeyinde step, Karadeniz kıyılarına doğru ve yükseklerde orman şeklindedir. Bulgaristan'da çok sayıda bitki ve hayvan türü görülür. Bunun nedeni ülkenin, Avrasya'nın büyük

biyolojik ve coğrafi bölgelerinden birkaçının birleştiği bir yerde bulunmasıdır. Bulgaristan topraklarında çıplak yer hemen hemen hiç yoktur. Tuna ovasında tarım yapılmakta, güney ve doğudaki dağlar ormanla kaplı bulunmaktadır. Ormanlık alanlar ülke yüzeyinin yüzde otuz kadarını kaplamaktadır.²¹ Balkan, Rila ve Pirin dağlarında değişik türde ağaçlardan oluşan ormanlar vardır. Stara Planina yamaçlarında meşe ve kayın, Rodop dağlarında çam ormanları bulunur.

C. TOPLUM

Çok dinli, çok uluslu ve çok kültürlü bir topluma sahip olan Bulgaristan'ın nüfusu 1 şubat 2011 yılı itibarıyla 7.367.570'dir.²² Kaydedilen rakamlara göre²³ nüfusun etnik dağılımı şu şekildedir: Bulgarlar: 5.664.624 (%84,8), Türkler: 588.318 (%8,8), Romanlar: 325.343 (%4,9), Bilinmeyen: 53.391 (%0,8) ve Diğerler²⁴: 49.304 (%0,7).

Ülkede nüfus artışı hemen hemen sıfır düzeydedir. Son on yıl içinde ülkenin nüfusu 564.331 kişi azalmıştır. Bunun en belirgin nedenleri; doğum – ölüm arasındaki dengesizlik ve Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne girmesiyle başlayan göç hareketleridir.

Ülkede nüfus yoğunluğu 66,1'dir.²⁵ Bu ortalama yoğunluk ülke yüzeyine dengeli olarak dağılmamıştır. Dağlık alanlarda km² başına 20'den az nüfus düşmekte, buna karşılık Tuna ovasında ve Meriç etrafında yer alan düzlüklerde nüfus yoğunluğu 100'e ulaşmakta, sanayi alanlarında ise 200'ü bulmaktadır. Ülke içinde, kırsal kesimlerden büyük kasaba ve kentlere doğru bir nüfus hareketi vardır. Bu gelişmelerin sonucunda, büyük kentlerin nüfusunda bir patlama olmuş, Sofya'nın nüfusu iki katına, Ruse'ninki üç katına çıkmıştır.

²¹ Komisyon, **Republika Bulgariya 2012**, a.g.e., s. 2.

²² Komisyon, **Prebroyavane 2011 (okonçatelni danni)**, Natsionalen Statistiçeski İnstitut, Sofya, 2011, s. 10. Ayrıca bkz. <http://censusresults.nsi.bg/Census/>.

²³ Komisyon, **Prebroyavane 2011 (okonçatelni danni)**, a.g.e., s. 25.

²⁴ Bu kategoride yer alan etnik gruplar ve nüfusları şu şekilde: Ruslar: 9.978, Ermeniler: 6.552, Ulahlar: 3.684, Yunanlılar: 1.379, Yahudiler: 1.162, Karakaçanlar: 2.556, Makedonlar: 1.654, Rumenler: 891, Ukraynalılar: 1.789, Diğerler: 19.659.

²⁵ Komisyon, **Republika Bulgariya 2012**, a.g.e., s. 1.

Bulgaristan’da halkın %72,5’i (5.338.261) şehirlerde, %27,5’i (2.026.309) ise köylerde yaşamaktadır. Genel nüfusun üçte biri en büyük yedi şehirde (Sofya, Plovdiv, Varna, Burgaz, Ruse, Stara Zagora, Pleven) oturmaktadır. Nüfusun yoğun olduğu yer başkent Sofya, Tuna ve Meriç ovalarıdır. Kırcaali ve Razgrad bölgeleri hariç diğer bütün bölgelerde nüfusun çoğunluğunu Bulgarlar teşkil etmektedir.

Bulgaristan’ın resmi dili Bulgarca²⁶ olmakla beraber diğer diller de yaygındır. Yukarıdaki etnik oranlar aynı zamanda belli ölçüde konuşulan dilleri de yansıtmaktadır. Ulusal İstatistik Enstitüsü’nün verilerine göre genel nüfusun yaklaşık %85 Bulgarca, %9 Türkçe, %4 Roman dili, %2 de “diğer” dilleri anadili olarak belirtmiştir.²⁷

D. DİN

İlk Bulgar Devletinin temelini oluşturan Slavlar ve Bulgarlar Hıristiyanlığı benimsemeden önce değişik inançlara sahiptiler. Her iki topluluk da benimsedikleri dini Hıristiyanlığı kabul edene kadar ifa etmişlerdir. Hıristiyanlığın ortaya çıkmasıyla putperest kabileler ve halklar Hıristiyan cemaatine davet edilmeye başlanmıştır. Hıristiyanlığın Anadolu ve Balkanlarda yayılmasında öncülük eden Pavlus, o dini yaymak amacıyla arkadaşlarıyla birlikte söz konusu topraklara üç misyon seferi düzenlemiş ve gittikleri yerlerde Hıristiyan cemaatleri oluşturmuştur.²⁸

IX. yüzyılda Tuna Bulgar Devletinin sınırlarının genişlemesiyle Hıristiyan nüfusun sayısı artmıştır. Bulgar devletinin yöneticileri farklı inanç ve etnik kökene sahip toplulukları tek potada eritmek için arayışlara girmiş ve bunun Hıristiyanlıkla mümkün olacağına karar vermişlerdir. Bunun üzerine Boris Han Hıristiyanlığı ülkesinde yaşayan Slav ve Bulgarlara zorla benimsetmiştir. O tarihten sonra Hıristiyanlık devletin resmi dini olmuş ve Osmanlı Devleti’nin Balkanları fethine kadar bu topraklarda yegâne din kalmıştır.

Balkanların Osmanlı’nın hâkimiyeti altına girmesiyle İslâmiyet bu topraklarda yayılmaya başlamış ve Müslümanların sayısı artmıştır. Öyle ki kısa süre

²⁶ Bkz. **Bulgaristan Cumhuriyeti Anayasası (1991)**, md/3.

²⁷ Komisyon, **Prebroyavane 2011 (okonçatelni dann)**, a.g.e., s. 27.

²⁸ Bonço Stanoev, **Pravoslavieto i Bilgariya**, İzdatelska Kışta Pravoslavie, Sofya, 1992, ss. 11-12.

içinde Hıristiyanlıktan sonra en yaygın din konumuna gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin yönettiği halka din özgürlüğü tanınması devlet sınırları içerisinde farklı dinlere mensup olanların bulunmasına imkân vermiştir. Bu şekilde beş asır içinde birçok din ve dinî cemaat varlığını sürdürebilmiştir.

Günümüzde Bulgaristan Anayasası'na göre “devlet ile din kurumları ayrı” olmakla beraber, ülkedeki “geleneksel” din Doğu Ortodoks Hıristiyanlığı'dır.²⁹ İsimleri anayasada geçmese de Bakanlar Kurulu'na bağlı Diyanet Müdürlüğü'ne kayıtlı bulunan 96 dinî cemaat bulunmaktadır.³⁰ Ortodoks Hıristiyanlık haricinde en fazla mensubu olan cemaatler şunlardır: Bulgaristan Başmüftülüğü, Katolik Kilisesi, Ermeni Ortodoks Kilisesi, Yahudi Cemaati, Yehova Şahitleri, Beyaz Kardeşlik ve Bulgaristan'daki Bahaî Cemaati.

Yapılan istatistikler Bulgaristan'ın bir dinî çoğulculuğu barındırdığını göstermektedir. 1-28 Şubat 2011 tarihinde yapılan nüfus sayımı verilerine göre³¹ toplam nüfustan %76,0'nın Ortodoks, %10,0'unun Müslüman, %0,8'inin Katolik, %1,1'inin Protestan, %0,2'ini diğer dinlere mensup olduğu ortaya çıkmıştır. Bulgaristan'da yaşayan 577.139 Müslüman'dan, resmî verilere göre 546.004'ü Sünni, 27.407'si ise Şii'dir. Genel nüfusun %4,7'si (yani 272.264 kişi) hiç bir dine mensup olmadıklarını belirtmişlerdir. Bilinmeyenlerin sayısı ise 409.898 (%7,1)'dir.

Komünizm döneminde yönetimin dinlere karşı takındığı katı tutum, dinî vecibelerin yerine getirilmesini engellemiş ve ibadet yerleri çeşitli bahanelerle kapatılmıştır. Ancak demokratikleşme hareketiyle birlikte ibadet hürriyeti ve din eğitimi konusunda yeni bir dönem başlamıştır. Bulgaristan'da yaşayan bütün vatandaşların din ve vicdan özgürlüğü güvence altına alınmıştır. 12 Temmuz 1991 tarihli Bulgar Anayasasında konuyla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre, Anayasa'nın 13/1. maddesinde herkes için dinî ibadet özgürlüğü tanınırken, 37/1. maddede de din ve vicdan özgürlüğünün dokunulmaz olduğu, devletin bir dinî inanca mensup kişilere karşı hoşgörü ve saygının sağlanması için üzerine düşeni yapacağı vurgulanmıştır. Ayrıca 20.12.2002 tarihinde Meclis tarafından kabul edilen Dinler Yasası'nda bu tür konular bütün ayrıntılarıyla ortaya konulmuştur. Söz konusu

²⁹ **Bulgaristan Cumhuriyeti Anayasası (1991)**, md/13.

³⁰ <http://www.nccedi.government.bg/page.php?category=92&id=247>, (Erişim: 09.09.2012)

³¹ Komisyon, **Prebroyavane 2011 (okonçatelni danni)**, a.g.e., ss. 28-29.

düzenlemelerin dışında, 1995 tarihli Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'si ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası antlaşmalarda da kişinin din ve vicdan özgürlüğü garanti altına alınmıştır.

Bugün Avrupa Birliği üyesi olan Bulgaristan'ın kanunlarına göre farklı dinî cemaatlere ibadethâne açmasına ve âyinlerini serbest yapmasına müsaade edilmektedir. Devlet okullarında Ortodoks ve Müslüman cemaatlere yönelik bilgiler içeren din dersleri okutulmakta, diğer dinî gruplar özel okullarda veya kiliseleri etrafında eğitim alabilmektedir. Ayrıca Ortodoksların dini ağırlıklı eğitim veren 3 lisesi ve İlâhiyat fakülteleri, Müslümanların 3 İmam Hatip Lisesi ve Yüksek İslam Enstitüsü, Evangelistlerin de bir yüksek din okulu mevcuttur.

Buna rağmen ABD Sofya Büyükelçiliği'nin yayımladığı "Bulgaristan'da Din Özgürlüğü Durum Raporu (2011)"nda³² ülkede dinî cemaatlere karşı ciddi adaletsizlikler yapıldığı ifade edilmiştir. Raporda; Bulgar Ortodoks Kilisesi'ne tanınan ayrıcalık, Başmüftülük ile ilgili sorunlar, Yehova Şahitleri'nin ibadethâne açma konusundaki engeller, komünizm döneminde gasp edilen vakıf mallarının iade edilmesi, Müslümanları korkutmak için bazı din adamlarının tutuklanması gibi sorunlara dikkat çekilmiştir.

E. EKONOMİ

Bulgaristan 1945'ten itibaren Sovyet Rusya'nın tesiri altında, sosyalizme ve planlı ekonomiye doğru gitmiş, ulusal ekonomi devlet tarafından yönetilmiştir. Dolayısıyla endüstri, ulaşım, bankalar ve dış ticaret devletleştirilmiş, iç ticaretle zanaat sendikalaştırılmış, ziraat kolektif işletme şekline sokulmuştur. Ekonomik kalkınma BKP (Bulgaristan Komünist Partisi)'nin belirlediği çizgiler doğrultusunda merkezî olarak planlanmış ve Bakanlar Kurulu'nca denetlenmiştir. Bulgaristan, sosyalist ülkeler arasında ekonomik işbirliği ve dayanışma amacıyla kurulan KEYK (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi)'nde kurucu üyeler arasında yer almıştır. Kısaca diğer eski Doğu Bloğu ülkelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da canlı sanayi üretimi vardı ve ekonomi gelişmekteydi. Fakat, Komünizmin çökmesiyle

---

³² http://photos.state.gov/libraries/bulgaria/231771/PDFs/religious_2011bg.pdf,(Erişim: 12.08.2012)

KEYK de dağılmış, buna bağlı olarak Sovyetlerden gelen destek azalmış, dış borcu büyümüş ve ekonomi eskiye göre gerilemiştir. 1990 yılında demokrasi ile beraber planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçen Bulgaristan, 1996 yılında büyük bir ekonomik kriz atlattır. Söz konusu kriz yüzünden iktidarda olan sosyalist hükümet düşmüştür. 1997’de yapılan erken genel seçimleri kazanan DGB (Demokratik Güçler Birliği), IMF ve Dünya Bankası’nın desteğiyle ekonomik reformlara başladı. Ülkede özelleşme yönünde önemli adımlar atıldı. O zamandan bugüne kadar herhangi bir ekonomik krizle karşılaşmayan Bulgaristan, AB’ne üye olarak, başarılı sayılabilecek ekonomik bir büyüme kaydetmektedir. Özellikle son yıllarda yabancı yatırımların sayısının artmakta olduğu gözlenmektedir.

Bulgaristan 1 Aralık 1996 yılından bu yana DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü)’ndeki üyeler arasında yer almaktadır. Daha sonraki yıllarda AB müzakereler kapsamında, söz konusu ülkelerle olan ticareti kolaylaştırmak amacıyla birçok antlaşma imzalandı. Ayrıca Türkiye, Makedonya, Estoniya ve İsrail gibi ülkelerle serbest ticaret antlaşmaları mevcuttur. Bütün bu antlaşmalarda taraf olan Bulgaristan sağlanan yararlardan faydalanıp ekonomisini güçlendirebilmektedir.

Bulgaristan’ın GSMH (Gayrisâfi Millî Hâsıla)’sı 2011 yılı tahminlerine göre³³ yaklaşık 53.513 milyar dolardır. Kişi başına düşen GSMH ise yaklaşık 7.187 dolardır. GSMH’nın %5,2’si tarımdan, %35,0’i sanayiden, ve geri kalanı (yaklaşık %59,8) da hizmet sektöründen müteşekkildir.³⁴ Ulusal İstatistik Enstitüsü’nün tahminlerine göre 2011 itibarıyla Bulgaristan’da işsizlik oranı %12,9’dur.³⁵ Ekonomi ile ilgili diğer bazı istatistik veriler ise şöyledir: devlet borçları (2010): 36.15 milyar dolar, devlet gelirleri (2009): 18,4 milyar dolar, devlet giderleri (2009): 18,9 milyar dolar, enflasyon (2011): %2,0.

Verimli bir toprak ve elverişli bir iklim sayesinde Bulgaristan’da tropik bitkilerden başka her türlü bitki yetişir. Ülkenin başlıca tarım ürünleri sebze, meyve, tütün, buğday, mısır, arpa, ve ayçiçeğidir. Ekili alanların hemen hemen beşte üçünde tahıl üretilir. En önemli ürünü olan buğdayı, mısır ve arpa izler. Sanayi bitkileri, özellikle tütün üretimi önemlidir. İyi kalite şark tütünü esas olarak güney bölgelerde,

³³ <http://www.nsi.bg/EPDOCS/GDP2011q4.pdf>, (Erişim: 22.08.2012).

³⁴ <http://www.nsi.bg/EPDOCS/FlashEstGDP2012q2.pdf>, (Erişim: 22.08.2012).

³⁵ <http://www.nsi.bg/KeyInd/KeyInd2012-07.pdf>, (Erişim: 22.08.2012).

ayçiçeği ve şeker pancarı kuzeyde yetiştirilir. Bulgaristan üzüm ve domates ihracatında önde gelen ülkeler arasındadır. Ülkede şarapçılık da temel gelir kaynaklarından bir tanesidir. Hayvancılık yine halkın gelir elde ettiği kaynaklardan sayılır. Peynir üretimi Bulgaristan'ı dünyaya tanıtmış, Bulgar fetası dünyanın çeşitli ülkelerinde aranan lezzetlerden biri haline gelmiştir.

Bulgaristan Ulusal Bankası başlıca bankacılık kurumudur. Görevleri özel kanunla düzenlenen banka, 1 Ocak 2007 itibarıyla Avrupa Merkez Bankaları Sistemi'nde yer almaktadır. Devletin para birimi Lev'dir.³⁶ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra son derece değerini kaybeden Lev, 11 Mayıs 1952 tarihli para reformu ile Sovyetler Birliği parası Rubleye bağlanmıştır. 1997 yılında ekonomik kriz sebebiyle Bulgar Levı Alman para birimi olan Marka bağlanmıştır. Bulgaristan'ın 2007 yılında Avrupa Birliği'ne tam üye olmasıyla beraber, ekonomik ölçütlerini AB standartlarına sokabildikten sonra, ülke Euro'ya geçmek mecburiyetindedir. Ancak gerekli ölçütler, yıllardır uğraşılmasına rağmen sağlanamamaktadır. Bulgar hükümetinin hedefi Euro'ya geçebilecek şartları sağlayabilmektir. 25 Ağustos 2012 yılı itibarıyla 1 Lev, 0,5113 Euro'ya eşittir.³⁷

Bulgaristan ekonomisinin gelişimi ulaşım sisteminin genişlemesini zorunlu kılmıştır. İnsan ve yük taşımacılığının büyük bir bölümü kara ve demiryolu ile sağlanmaktadır. Kara yolları oldukça sık bir ağ teşkil etmektedir. 2010 rakamlarına göre Bulgaristan'ın kara yolları 19.456 km, demiryolları ise 5.831 km uzunluğundadır.³⁸ Avrupa E-5 Uluslararası Karayolu, Bulgaristan'ı bir uçtan öbür uca geçerek İstanbul'a ulaşır; ana demiryolu hatları Sofya'yı Karadeniz kıyılarına bağlar. Kuzey sınırları Tuna'ya ve doğu yanı Karadenize dayanan Bulgaristan, Orta Avrupa ile bütün dünya ülkelerine ulaşan suyollarına sahiptir. Ülkenin en büyük limanları Varna ile Burgaz'dır. Sofya, Plovdiv, Burgaz ve Varna gibi en büyük ve önemli şehirlerarasında iç hava seferleri mevcut olduğu gibi dış ülkelere de uçak seferleri vardır.

³⁶ Komisyon, **Bulgarian National Bank Catalogue Coins**, çev. Peter Skipp, 4.b., yay. haz. the Publications Division of the BNB, "LitoBALKAN" AD, Sofya, 2009, ss. 5-7.

³⁷ <http://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StExchangeRates/StERForeignCurrencies/index.htm>, (Erişim: 25.08.2012).

³⁸ D. Dimitrova et al., **Statistiçeski godişnik 2011**, ed. L. Blatski – M. Aleksieva – A. İlkova, Natsionalen Statistiçeski İnstitut, Sofya, 2012, s. 344.

Bulgaristan’da turizm oldukça gelişmiş olup GSMH’nın %14’ü teşkil etmektedir. Turizm sektöründe devamlı çalışanların sayısı 140.000 civarında olmakla beraber, turistik mevsimlerinde bu rakam ikiye katlanır. Coğrafi konumu itibarıyla ve iklimi sayesinde hem yaz hem de kış mevsiminde turizme elverişli olan ülkenin, Bansko ve Pamporovo gibi, kayak merkezleri yanında, Karadeniz kumsalları dünya çapında meşhurdur. Ayrıca Bulgaristan’ın zengin kültür mirası ve tarih eserleri yabancı turistlerin dikkatinden kaçmamaktadır. Tarih eserleri bakımından AB ülkeleri arasında üçüncü sırada yer alan ülke, yılda yaklaşık dört milyon³⁹ yabancı turistten ziyaret edilmektedir.

F. YÖNETİM VE İDARİ YAPILANMA

4 Aralık 1947 tarihli Esas Teşkilât Kanunu (Anayasa) ile Bulgaristan, cumhuriyet rejimini kabul etmiştir. 1947 Dimitrov Anayasası’nın yerini alan 18 Mayıs 1971 tarihli Anayasaya göre Bulgaristan’ın yönetim şekli “parlamentar cumhuriyet” ve “devlet iktidarı, tümüyle milletindir”.⁴⁰ Bulgaristan Cumhuriyeti bir hukuk devleti olup, Anayasa ve kanunlarla yönetilmektedir.⁴¹ Devletin kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalı bir yapısı vardır. “Yasama”, “Yürütme” ve “Yargı” erklerinden oluşan üçlü kuvvet ayrılığı ilkesi temel alınmıştır.⁴² Yasama işlerini Ulusal Meclis, yürütme işlerini Devlet Konseyi, yargı işlerini ise bağımsız mahkemeler tarafından yapılmaktadır.

Yasal olarak iktidarın en üst organı Ulusal Meclis’tir. Anayasaya göre devlette yasama görevi bu meclise aittir. Söz konusu meclis, halk tarafından dört yıl için seçilen 240 üyeden oluşur.⁴³ Seçilen millet vekilleri yasama dokunulmazlığına sahiptir. Yasa yapma, yasa değiştirme ve var olan yasaları yürürlükten kaldırma yetkisi Ulusal Meclis’in elindedir. Ayrıca devlet bütçesini tespit etme, vergileri belirleme, cumhurbaşkanı seçimlerini düzenleme, referandum yapmak için karar alma, yeni bakanlıklar oluşturma veya var olanları kaldırma, barış ve savaş

³⁹ D. Dimitrova et al., a.g.e., s. 373.

⁴⁰ **Bulgaristan Cumhuriyeti Anayasası (1991)**, md/1.

⁴¹ A.g.e., md/4.

⁴² A.g.e., md/8.

⁴³ A.g.e., md/62; md/63.

konusunda karar verme, resmî bayramları belirleme gibi görevler yine Ulusal Meclis'in yetkisi dâhilindedir.⁴⁴

Cumhuriyet rejimi ile yönetilen ülkede, Cumhurbaşkanı “devletin başı”⁴⁵ ve “başkomutan”dır⁴⁶. Bu sıfatıyla milletin birliğini ve uluslararası ilişkilerde Bulgaristan Cumhuriyeti’ni temsil etmektedir. Aynı zamanda Anayasa’nın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir. Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması halinde, görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, başkan yardımcısı (*vice-president*), Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanmaktadır. Cumhurbaşkanı, Bulgaristan doğumlu ve kırk yaşını doldurmuş, milletvekili seçilme yeterliğine sahip ve son beş yılda ülkede yaşamış adaylar arasından, halk tarafından seçilir.⁴⁷ Cumhurbaşkanı’nın görev süresi beş yıldır. Anayasa’ya göre bir insan ancak iki defa Cumhurbaşkanı veya Başkan yardımcısı görevine seçilebilir.

Ulusal Meclis'in çıkardığı yasaları yürürlüğe koymak Bakanlar Kurulu’nun görevidir. Bulgaristan Cumhuriyeti’nde yürütmenin başında olan ve devletin atacağı adımlara karar veren başbakandır.⁴⁸ Devlet protokolünde 2 numarada bulunmaktadır. Bakanlar Kurulu’na başkanlık eder, hükümeti ve icraatlarını yönetmektedir. Bulgaristan Cumhuriyeti’nde her 4 yılda bir yapılan genel seçimler ile halk tarafından seçilmektedir. Başbakan, Bakanlar Kurulu’nun başkanı olarak, bakanlıklar arasında işbirliğini gözetir ve ülkenin genel siyasetinin yürütülmesini sağlamaktadır. Bakanlar Kurulu bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur. Her bakan, başbakana karşı sorumlu olup, ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur. Başbakan, bakanların görevlerinin anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici tedbirleri almakla yükümlüdür.

---

⁴⁴ A.g.e., md/84.

⁴⁵ A.g.e., md/92.

⁴⁶ A.g.e., md/100.

⁴⁷ A.g.e., md/93.

⁴⁸ A.g.e., md/108.

Bulgaristan Cumhuriyeti'nde yargı, "halk adına"⁴⁹ "bağımsız olarak"⁵⁰ görev yapmakta, yürütme ve yasama organlarının altında yer almaktadır. Genel mahkemeler, özel mahkemeler ve bir Yüksek Mahkeme vardır. Yüksek Mahkeme en üst mahkeme olup son karar verici mekanizma olup, aldığı kararlar bağlayıcıdır. Mahkeme kararları, yasanın ve uygulamanın açıklanması açısından bir önem taşımaktadır. Ama alt mahkemeler değerlendirme ve karar süreçlerinde Yüksek Mahkemenin kararlarını göz önünde bulundurmamak zorundadır. Anayasa'da yargı bölümü, hukuk devleti ilkesi esas alınarak mahkemelerin ve yargıçların bağımsızlığı ve yargıç güvencesi temeli üzerine oturtulmuştur. Bu, hak arama özgürlüğünün gereği, insan hak ve özgürlüklerinin güvencesidir. Anayasa Mahkemesi ise, yasaların Anayasa'ya uygunluğunu denetleyerek, yürürlüğe girmesine ya da iptaline karar veren son mercidir. Anayasa Mahkemesi'nin üyeleri 12 olup, bunlardan üçte biri Cumhurbaşkanı tarafından atanır, üçü Ulusal Meclis, geri kalan üç üye ise Yüksek Mahkeme tarafından seçilir.⁵¹

İdarî yapılanma devlet yönetiminin en belirgin özelliklerindedir. Bulgaristan, bölgesel koşullar göz önünde bulundurularak çeşitli yönetsel bölümlere ayrılmıştır. Yönetim bölümlerinin saptanmasında coğrafi durumları, ekonomik koşulları, kamu hizmetlerinin gerekleri ve ulaşım durumları dikkate alınmaktadır. Anayasa'ya göre⁵² devlet, merkezî yönetim kuruluşu bakımından illere ve ilçelere ayrılmıştır. Bulgaristan'da en büyük yönetim birime il (*oblast*) adı verilir. Bir il; il merkezi, ilçe merkezleri ve ilçelere bağlı bütün köylerden oluşur. Daha önce 9 ilden oluşan ülke 1999'dan beri 28 ile bölünmüştür.⁵³ İlden daha küçük yönetsel birimlere ilçe (*obština*) adı verilir. Her il, büyüklüğüne göre çeşitli sayıda ilçelerden oluşur. Bulgaristan'da yaklaşık 264 ilçe mevcuttur. İlçelerde mülki yöneticiye kaymakam (*obštinski kmet*) adı verilir. En küçük yönetsel birime ise köy adı verilir. Muhtar tarafından yönetilen köy, yönetim açısından ilçe merkezine bağlıdır.

---

⁴⁹ A.g.e., md/118.

⁵⁰ A.g.e., md/117.

⁵¹ A.g.e., md/147.

⁵² A.g.e., md/135.

⁵³ Komisyon, **Republika Bılgariya 2012**, a.g.e., s. 1; Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Komisyon, **Rayonite, oblastite i obštinite v Republika Bılgariya**, Natsionalen Statistiçeski İnstitut, Sofya, 2012, ss. 47-53.

II. BULGARİSTAN'DA MÜSLÜMAN AZINLIK

İslâm'da aslolan, Müslümanın, bütün fihkî sorumluluklarını yerine getirmesidir. Ancak, İslâm hukukunda, yükümlülüklerin yerine getirilmesinde, imkânlar ve içinde bulunulan şartlar dikkate alınmaktadır. Ülke faktörü yanı sıra, yükümlülükleri etkileyen diğer önemli faktörlerden biri de, Müslümanların buldukları ülkedeki statüsüdür. Zira ülkedeki Müslümanların azınlık olması ile çoğunluk olması arasında, fihkî hükümlerin yeterince uygulanabilmesi bakımından büyük fark vardır. Müslüman fert, Müslümanların egemen olduğu bir ortamda fihkî vecibelerini rahatlıkla yerine getirebilmekte iken, Müslümanların egemen olmadığı bir ortamda bu vecibelerin önemli bir kısmının yerine getirilmesi, çoğu zaman, mümkün olmamaktadır.

Bu sebeple klasik fıkıh kitaplarında Müslümanların yaşadıkları ülkeler “darulislam” ve “darulharb” olmak üzere farklı kategorilere ayrılmış ve Müslümanın hak ve sorumlulukları ona göre belirlenmiştir.⁵⁴ Fıkıhçıların çoğuna göre, “Müslümanların elinde bulunan, onların hâkim olduğu ve güvenlik içinde buldukları ülke ‘darulislam’, Müslümanların hâkim ve emin olmadıkları yahut da İslâmî düzenin yürümediği ülkeler ise ‘darulharb’dir.” Ancak Moğol istilasından sonra değişik bir durum ortaya çıkmış ve “İstilâya uğrayan İslâm ülkesinde ezan, namaz, cuma gibi bazı İslâmî hükümler cârî olursa bu ülkenin sıfatı ne olacaktır?” konusu fukahâyı meşgul etmiştir. Beşinci asır Hanefî fukahâsından Abdülaziz el-Halvânî (v. 448/1056) ile yedinci asrın yine Hanefî fukahâsından Muhammed b. Ahmed el-Esbicâbî (v. 535/1140) bu meseleyi ele almış ve şu neticeye varmışlardır; önce İslâm ülkesi iken istilâya uğrayan ülkede bir kısım İslâmî ahkâm kaldıkça; yani İslâm kısmen de olsa yaşandıkça o ülke “darulislam”dır.⁵⁵

Bütün bunları dikkate alarak, Bulgaristan'daki Müslümanların karşılaştıkları sorunlara çözüm bulabilmek için onların yaşadıkları ülkedeki statüsü hakkında detaylı bilgi vermek yerinde olacaktır.

⁵⁴ Serahsî, **Mebûsât: 1000 Yıllık İslâm Fıkıhı Temel Eserleri Deliller ve Hükümler**, ed. Mustafa Cevat Akşit, C. X, 1. b. Gümüşevi Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 212-223.

⁵⁵ Hayreddin Karaman, **İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri**, C. I-II, İz Yayıncılık, 2010, s. 422.

A. DEVLET SİYASETİNDE AZINLIK MEFHUMU

Tarihte olduğu gibi günümüzde de savaşlar, göçler gibi büyük ölçekli toplumsal değişimlere yol açan önemli gelişmeler sonucunda farklı azınlık grupları meydana gelmektedir. Uluslararası alanda önemli bir problem teşkil eden azınlık kavramı ile ilgili üzerinde tam bir mutabakata varılmış hukuki bir tanım oluşturulamamıştır. Sosyolojik açıdan, “Bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan grup”⁵⁶ olarak tarif edilen azınlık kavramı, hukuki açıdan birbirinden bağımsız çeşitli kaynaklarca farklı yönleriyle ele alındığından net bir tanımın oluşması mümkün olmamıştır. Çeşitli sebeplerden dolayı bu gruplar devlet otoriteleri tarafından göz ardı ediliyor ve net bir şekilde tanımlanmıyor.

Azınlık politikaları oluşturmak için devlet yöneticilerinin önünde çeşitli siyasal seçenekler bulunmaktadır. Bir ülke, ilke olarak azınlıklara yönelik bir politika oluşturma konusunda şu üç seçenekten birisine başvurmaktadır: Asimilasyon Politikası, Çoğulcu Politika ve Entegrasyon Politikası.⁵⁷ Bulgaristan’da yaşayan Müslüman azınlıklar çeşitli dönemlerde, devletin tek millet oluşturma siyaseti gereği⁵⁸, farklı asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır. Komünizmin çökmesiyle başlayan demokratikleşme yönündeki adımlar sayesinde azınlıklar üzerindeki baskılar geçmişe nazaran azalmış ve asimilasyon politikasının yerini entegrasyon politikası almıştır. Günümüzde - Anayasa’da azınlık kelimesi geçmese de - Bulgaristan’daki Müslümanlar, Devletler Hukuku ve antlaşmalar bakımından azınlık statüsündedirler.⁵⁹ Bakanlar Kurulu’na bağlı olarak çalışan Etnik ve Entegrasyon İşbirliği Ulusal Konseyi azınlıklarla ilgili programları takip eder ve devletin entegrasyon politikasının uygulanmasını gözetmektedir.⁶⁰

⁵⁶ Baskın Oran, *Türkiye’de Azınlıklar*, 2. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 26.

⁵⁷ Kadir Canatan, *Avrupa’da Müslüman Azınlıklar*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 159-166.

⁵⁸ Ulrich Büksenşüts, *Maltsinstvenata politika v Bulgaria. Politikata na BKP kım evrei, romi, pomatsi i turtsi (1944-1989)*, IMIR, 2000, s. 3.

⁵⁹ Bu konu ile ilgili kanun düzenlemeleri hakkında geniş bilgi için bkz. *Zaştita na maltsinstvata : sıvremenni mejdunarodni standarti (sbornik ot dokumenti)*, ed. Lütvi Mestan, der. Mihail İvanov, İnstitut za izsledvane na integratsiata, Sofya, 2001, ss. 240-274.

⁶⁰ <http://www.nccedi.government.bg/>, (Erişim: 17.09.2012).

B. BULGARİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN AZINLIĞIN OLUŞUMU

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesiyle birlikte geride önemli oranda bir Müslüman azınlık kalmıştır. Bulgaristan'daki Müslüman azınlığın hakları ikili ve çok taraflı antlaşmalarla güvence altına alınmışsa da, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan ve 1989'da Bulgaristan'daki sosyalist sistemin yıkılışına kadar geçen süre içinde ülkedeki Müslüman azınlığa yönelik çeşitli asimilasyon politikaları uygulanmış ve Müslümanlar göçe zorlanmıştır. Bu süre zarfında bugünkü Bulgaristan topraklarında önemli nüfus değişiklikleri olmuştur. Bu değişme genellikle çete hareketleri, savaşlar ve göçler sebebiyle Müslümanlar aleyhine gerçekleşmiştir.⁶¹

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile özerk bir statüye kavuşan Bulgar Prensiği, bu tarihten itibaren Rusya'nın Balkanlar'daki uydusu konumuna düşmüştür. Bulgarların, Rusya'nın Balkanlar'daki "Panslavizm" politikasının en hararetli savunucusu haline geldiği ve 93 Harbi'nde Türklere yönelik girişilen soykırım hareketlerinde önemli rol oynadığı görülmektedir. "İrklar ve Yok Etme Savaşı" olarak da nitelenen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, McCarthy'nin tespitlerine göre, 1.253.500 kişiyi muhacir durumuna düşürmüştür.⁶² Bunun yanı sıra, çok sayıda Türk ve Müslüman sivil, soykırımın hedefi haline gelmiştir. Öte yandan, 93 Harbi ile birlikte Bulgaristan'daki Türk nüfus kitlesi ilk defa azınlık konumuna düşmüştür.

1912-1913 Balkan Savaşları Osmanlı Devleti Balkanlar'daki topraklarının büyük bölümünü kaybederken, bölgedeki Türk nüfus açısından baskı, zulüm ve göç olgusu yeniden kendisini göstermiştir.⁶³ Sonuç olarak Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında İstanbul Antlaşması imzalanmış ve ülkedeki Türk azınlığa yönelik yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu antlaşmaya göre, Bulgaristan'a bırakılan topraklardaki Türk-Müslüman nüfus Bulgar uyruğuna geçerken; 4 yıllık bir süre zarfında kanısı değiştiyse Türk uyruğuna geçebilme şansını elinde tutuyordu.

⁶¹ Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. VI, İstanbul, 1992, ss. 396-399.

⁶² Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, 2. b. (çev. Bilge Umar), İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 105.

⁶³ İlker Alp, **Bulgarian Atrocities-Documents and Photographs**, K. Rustem & BRO, London, 1988, ss. 1-10.

Çocuklar da reşit olduktan sonra bu hakka sahip olabilmekteydi. Ancak Türk uyruğuna geçmek isteyenler 4 yıl içinde Türkiye'ye göçmek zaruretinde olup kendileriyle birlikte taşınabilir eşyalarını ve mal varlığını götürebiliyor ve bunlar için gümrük parası ödemiyorlardı. Bununla beraber, Bulgar uyruğunda kalmayı tercih eden Türk azınlık, Bulgarların sahip olduğu her türlü medenî ve siyasal haklardan yararlanabiliyordu.⁶⁴

I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da görülen krallık sisteminden çeşitli içerikteki parti yönetimlerine geçiş sürecinden Bulgaristan da nasibini almış ve iki savaş arasındaki 20 yıllık dönem Bulgaristan için şiddet ve darbelerle anılır olmuştur. Alexandr Stambolyski zamanında altın çağlarını yaşayan Bulgaristan Türkleri, Neuilly, Lozan ve 1925 Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmalarıyla koruma altına alınmışlardır. Ancak, Çiftçi Partisi'nden sonra iktidara gelen Faşist hükümetler döneminde Müslümanlara yönelik baskı unsurları artmıştır. Genel olarak denilebilir ki, farklı sebeplere dayanılarak 1913-1934 yılları arasında ortalama olarak her yıl 10-12 bin Türk Anadolu'ya göç etmiştir.⁶⁵

1944 yılında Bulgaristan'da komünist sistemin tesisi ile birlikte ülkedeki Türk azınlığın kaderini belirleyen Bulgarların milliyetçi emelleri ve etnik farklılıklar gibi hususların yanına bir de Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ideolojik çatışma eklenmiştir. Bulgaristan'da yeni sistemin ilanından sonra öngörülen olumlu düzenlemelerin doğru olmadığı anlaşılmış ve 1950-51 yılında ilk büyük göç hareketi yaşanmıştır. 10 Ağustos 1950'de Bulgar Hükümetinin, Türkiye'den üç ay içerisinde 250.000 Bulgaristan Türkünü göçmen olarak kabul istemesiyle iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmiş ve 1950-51 yıllarında 150.000 kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir.⁶⁶

1956 yılında Jivkov'un iktidara gelmesiyle birlikte gün ışığına çıkan asimilasyon hareketleri Aralık 1984-Mart 1985'e kadar sistematik bir şekilde

---

⁶⁴ Cengiz Hakov, "1913 Yılında İstanbul'da İmzalanan Bulgar-Türk Antlaşması ve Bulgaristan Türk-Müslüman Nüfusun Hakları", **XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s. 421.

⁶⁵ Ömer Turan, "Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri", der. Erhan Türbedar, **Balkan Türkleri/Balkanlar'da Türk Varlığı**, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 23.

⁶⁶ Bilal N. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, ss. 212-230; Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Rumeli'ye Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 310-312.

sürdürülmüş ve bu dönemde doruk noktasına ulaşmıştır. Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi, dinî vecibelerin engellenmesi, komünizm gerekçesiyle camilerin kapılarına kilit vurulması vs. gelişmelerin doğal bir sonucu olarak çeşitli zaman dilimlerinde göç olgusu yeniden gündeme gelmiştir. 1968 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında Göç Anlaşması tesis edilirken, anlaşma kapsamında 1969-1978 yılları arasında 130.000 kadar Türk'ün göç ettiği anlaşılmaktadır.⁶⁷

Aralık 1984'e gelindiğinde, Bulgaristan'daki komünist yönetim Müslüman azınlığı asimilasyona yönelik en somut girişimlerde bulunmuş ve ülkedeki Türklerin isimleri zorla değiştirilmeye çalışılmıştır. Bu durum, Türkler arasında tepkileri artırmış ve zorla isim değiştirme kampanyasını protesto etmek amacıyla geniş katılımlı yürüyüşler düzenlenmeye sebep olmuştur. Göstericilerin demokratik yollardan dinî ve kültürel haklarının iadesini talepleri, Türkiye'den ve uluslararası kamuoyundan gelen baskılarla birleşince, 29 Mayıs 1989'da Todor Jivkov medya aracılığıyla ülkedeki Bulgar Müslümanlarının istedikleri takdirde Türkiye'ye gidebileceklerini bildirmiş ve Türkiye'nin de bu doğrultuda sınırları açması talebinde bulunmuştur. 1989 yazında 310.000 Bulgaristan Türk'ü Türkiye'ye göç etmiştir.⁶⁸

C. MÜSLÜMAN AZINLIĞIN YAPISI

Azınlık terimi ilk başta dinsel azınlıkları ifade eden bir kavram olarak ortaya çıkmış olsa da zaman içinde dinî azınlıkların yanında etnik, ulusal ve dilsel azınlık grupları da kapsayacak şekilde daha geniş bir anlam kazanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, bugünkü Bulgaristan Devleti'nde Müslüman-Türk azınlığı en büyük azınlık grubunu oluşturmaktadır. Bulgaristan'daki Müslüman azınlığın etnik kökenlerine bakıldığında, azınlığın esas olarak Türkler, Müslüman Romanlar ve Pomaklardan oluştuğu görülmektedir. Müslüman azınlığa mezhep bakımından bakıldığında ise 2011 genel nüfus sayımına göre⁶⁹ Sünnî Müslümanların %92,3'lük, Alevilerin ise %7,7'lik bir orana sahip oldukları görülmektedir.

⁶⁷ Yıldırım Aġanoġlu, a.g.e., s. 313.

⁶⁸ Yıldırım Aġanoġlu, a.g.e., s. 316.

⁶⁹ Komisyon, **Prebroyavane 2011 (okonçatelni danni)**, a.g.e., s. 5.

1. Türkler

Bulgaristan'daki Türkler, Oğuzların ve Kumanların soyundan gelmektedirler. Oğuz Türkleri, Anadolu üzerinden ve çoğunlukla Osmanlı döneminde o bölgeye yerleşmişlerdir. XIV. yüzyılda yoğunlaşan Balkan fetihleriyle Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine giren bölgede Müslüman nüfus sürekli artmıştır. Osmanlı-Rus Savaşı'nı kaybeden Osmanlıların Balkanlar'dan çekildikten sonra geride kalan Türkler sürekli Türkiye'ye göç ettiklerine rağmen hâlâ Bulgaristan'da en büyük azınlık grubu olarak varlığını devam ettirmektedir.⁷⁰ Ayrıca Çingenelerin büyük bir çoğunluğunu oluşturan Müslüman Çingeneler Türkçe konuşmaktadır ve kendilerini Türk olarak tanıtmaktadırlar.

2011 nüfus sayımına göre⁷¹ 588.318'lik bir kitleyle ülke genelinin %8,8'ini oluşturan Türkler, Bulgaristan'ın Kuzeydoğu ve Güneybatı kısımlarında bulunan Kırcaali, Razgrad, Tırgovişte, Şumnu, Silistre, Hasköy, Rusçuk, Dobriç, Burgaz ve Varna bölgelerinde yoğun biçimde yerleşmiş bulunmaktadır.⁷² Türklerin köylerde yaşamaları, şehirlerden beş kat daha yüksektir. Tarım çiftçisi olan Türk nüfusunun bir bölümü Rodop dağlarında yaşayıp tütün üretmektedir.

Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfusunun çoğunluğu düşük ekonomik durumu ile karakterize edilmektedir. Bu durumun sebeplerinden biri Türklerin çiftçilik, inşaatçılık ve madencilik gibi düşük gelir sağlayan geleneksel işlere yönelmeleridir. Bu tür iş faaliyetleri çağdaş şartlara göre yeniden yapılandırıldığı için Türk toplumu arasında büyük işsizlik meydana geldi. Diğer taraftan sosyal bağlarının zayıflığı nedeniyle, Türkler arasında temel sendikaların etkili katılımı da eksiktir. Bütün bunlar nedeniyle Türk toplumu devletin genel ekonomik ve sosyal etkinliklerin dışında kalmaktadır.

---

⁷⁰ Ahmed Lutov, Bulgaristan'da Müslüman Azınlıklar (Dini Hayat ve Aile Yapıları), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2010, s. 76.

⁷¹ Komisyon, **Prebroyavane 2011 (okonçatelni danni)**, a.g.e., s. 25.

⁷² Komisyon, a.g.e., s. 26.

2. Pomaklar

Pomaklar, Bulgaristan'ın güneyi, Batı Trakya, Doğu Makedonya ve Türkiye'nin Trakya ve batı bölgelerinde yaşayan, çoğunlukla Müslüman bir Balkan toplumdur. Pomaklar, Müslüman azınlık içerisinde etnik köken itibariyle en tartışmalı grubu oluşturmaktadırlar. Bundan dolayı, Bulgarlar, Yunanlılar ve Türkler Pomakların kendi kökenlerinden olduklarını iddia etmekte, bu iddialarını kanıtlamak amacıyla çeşitli teoriler ortaya koymaktadırlar. Etnik kökenleri konusundaki bu tartışmalara rağmen, ağırlıklı olarak bir Bulgar lehçesi konuşmalarından dolayı genelde Osmanlı İmparatorluğu döneminde İslâmiyet'i kabul etmiş Slav kökenli bir halk oldukları kabul edilir.⁷³

Uzman verilerine göre Balkanlar'da Pomakların toplam nüfusu 500.000 civarında olduğu ve en büyük nüfus oranlarının – 150.000 ile 200.000 kişi arasında – Bulgaristan'da olduğu tespit edilmiştir. Pomakların kesin nüfus sayımının belirlenmesi güçtür, çünkü onlardan bazıları dini nedeniyle kendini Türk olarak tanımlarken, diğerleri ise dilleri nedeniyle kendini Bulgar olarak tanımlamaktadır.⁷⁴

Bulgaristan'daki Pomakların büyük çoğunluğu Rodop dağları bölgesinin Gotse Delçev⁷⁵, Yakoruda, Ardino, Velingrad, Pazarcik, Smolyan illerinde yaşamaktadır. Genellikle şehirlerde Bulgarlar arasında yaşayan Pomaklar kendilerini Bulgarlarla özdeşleştirmektedirler. Pomak nüfusunun en yüksek orana sahip illerden birisi Smolyan'dır. Burada Pomaklar %70 oranından fazla çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Pomaklar, Blagoevgrad ilinde %16, Kırcaali ilinde %7 bir nüfus oranına sahiptir. Kuzey Bulgaristan'da Pomak nüfusun en fazla görüldüğü sancaklarından birisi Lovça'dır (%4)⁷⁶.

Pomakların geleneksel iş tutumları sebze ve tütün üretimi, hayvancılık ve madenciliktir. Bulgaristan'ın geçiş süreci sırasında bu sektörlerde yaşanan kriz sonucunda Pomakların ekonomik durumları gittikçe kötüleşmiş ve çoğu işsiz

⁷³ Ali Dayıoğlu, **Toplama Kampından Meclis'e : Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, I. b., İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 66.

⁷⁴ İbrahim Karahasan-Çınar, **Etniçeskite Maltstinstva v Bilgaria - istoria, kultura, religia**, Lik, Sofya, 2005, s. 132.

⁷⁵ İva Kürkçieva et al., **Prava na Maltstinstvata, Mejduretničeski I Mejdureligiozni Otnoşeniya v Obštini sıs Smeseno Naselenie : Obština Gırmen - Obština Ruen**, IMIR, Sofya, 2008, ss. 15-16.

⁷⁶ İbrahim Karahasan-Çınar, a.g.e., s. 133.

kalmıştır. Tütün pazarının daralması ve Rodop bölgesindeki madenlerin kapatılması Pomak toplumunun temel geçim kaynaklarını da etkilemiştir. Pomak toplumu 1990'lı yıllarda yüzleştiği ekonomik sıkıntılar nedeniyle Bulgaristan sınırları içerisinde merkez bölgelere doğru göç etmeye başladılar. Pomakların toplumsal veya siyasi kuruluşları olmadığı gibi HÖH (Hak ve Özgürlükler Hareketi) partisinin çerçevesi içinde de çok az kişiyle temsil edilmektedirler.⁷⁷

3. Romanlar

Müslüman azınlık içerisinde bir diğer önemli grubu oluşturan Romanlar, Hint kökenli olup, XI. yüzyıl civarında İran ve Anadolu üzerinden dünyaya yayılmışlardır. Bulgaristan'a yerleşmeleri Osmanlı İmparatorluğu bölgeye yerleşmeden önce olmuştur.

Şubat 2011 resmî sayımlarına göre üçüncü azınlık grubu olan Roman (Çingene) nüfusu genel nüfusun %4,9'unu oluşturmaktadır.⁷⁸ Romanlar kendilerine Çingene denilmesinden hoşnut olmamakta, bunu aşağılama olarak görmektedirler. Bundan dolayı Romanlar kendilerini Türk ya da Bulgar olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle kesin Roman nüfusunun belirlenmesi zordur.⁷⁹ “Demokrat Roman Birlik” kuruluşuna göre Bulgaristan'da toplam Roman nüfusu 800.000 – 1.000.000 civarındadır.

Romanlar Bulgaristan'ın her bölgesinde yaşamaktadırlar. Bu grubun en büyük nüfusu Stara Zagora, Montana, Pazarcik, Sliven, Dobriç, Filibe, Burgaz, Hasköy, Eskicuma, Vratsa, Sofya illerinde yerleşiktir. Roman toplumu şehirlerde olduğu gibi köylerde de çoğunluktan ayrı kendi mahallelerinde yaşamaktadırlar. Bu onların sosyal problemlerini derinleştirdiği gibi izolasyon oranlarını yükseltmekte ve ulusal topluma entegrasyonlarını da önlemektedir. Çok farklı sosyal davranış ve gelenek sergiledikleri için diğer etnik gruplardan sürekli dışlanmaktadır.

⁷⁷ Anton Pırvanov, **Etnomaltsinstveni Problemi v Yugoiztoçna Evropa prez 90'te godini na XX vek i Evroatlantıçeskata integratsiya na Bilgaria**, Albatros, Sofia, 2001, s. 223.

⁷⁸ Komisyon, **Prebroyavane 2011 (okonçatelni danni)**, a.g.e., s. 25.

⁷⁹ Aleksey Pamporov – Deyan Kolev i Teodora Krumova – İlko Yordanov, **Romite v Bilgaria : İnfomatsionen Spravoçnik**, İstitut Otvoreno Obştestvo, Sofya, 2008, ss. 23-26.

Romanlar arasında işsizlik oranı çok yüksek olduğu için onların hayat standartları son derece düşüktür.⁸⁰ “Demokratik Roman Birlik” kuruluşu göre, 1998’de Roman nüfusunun %92’i işsizdir. Bu tespit Sosyal İç İşleri tarafından doğrulanıp, bu kadar Romanın işsiz olması eğitimsiz ve talimsiz olduklarını, onlara karşı ön yargı ve ekonomik krizin etkisi nedeniyle olduğu belirtilmiştir.⁸¹ 2002 Dünya Bankası’nın verilerine göre Bulgaristan’da Roman toplumunun işsizlik oranı % 70 olarak belirtilmiştir. Türk toplumunun işsizlik oranlarının da devletin ortalamasından iki kat daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Roman toplumunun çoğunluğu devletin verdiği sosyal yardımlara güvenmektedir. Günümüzde Romanlar mevsimlik iş olan tarım, inşaatçılık, mantar ve bitki toplama gibi düşük gelir sağlayan işlerle geçinmektedirler. Bazı Romanlar ekonomik problemlerini çözmek için yurtdışında iş arama yollarını denemektedirler. Bazıları kendilerini Türk olarak belirlemeye çalışarak Türkiye’ye göç etmektedirler. Fakat Romanlar bir bütün olarak bunu yapmaları için sınırlı imkânlarla sahiptir.⁸²

4. Alevîler

Alevîlik inancının, Anadolu’ya gelen Hacı Bektaş-ı Veli sayesinde ve ozanların nefesleriyle hayat bulduğuna inanılmaktadır. Osmanlı devletinin kuruluşundan önce Deliorman ve Dobruca bölgelerine Seyyid Sarı Saltuk önderliğinde Alevî-Türkmenler yerleşmişlerdir. Osmanlı devletinin kuruluşundan sonra yine aynı bölgelere gönüllü Alevî yerleşimleri ve isyana katılan Alevîlerin sürgünleri gerçekleşmiştir. Balkanlar’ın Müslümanlaşması sürecinde Anadolu’dan getirilen göçmenler arasında bugünkü Alevî ve Bektaşilerin atalarını teşkil eden muhtelif aşiret ve oymaklar da mevcuttu. Fakat Bulgaristan’da asıl köklü iskân faaliyetleri XV. ve XVI. yüzyıllarda meydana geldiği dikkate alındığında, Bulgaristan Alevîlerinin çoğunluğunun bu faaliyetler sırasında bölgeye yerleştiği görülmektedir.

⁸⁰ Ulrich Büksensüts, a.g.e., ss. 21-24.

⁸¹ Rossen V. Vassilev, “Post-Communist Bulgaria’s Ethnopolitics”, **Human Rights Quarterly**, Vol. XVIII, 1996, p. 47.

⁸² Anton Pirvanov, a.g.e., s. 225.

Bugünkü Bulgaristan'da bulunan Alevîler nispeten birbirinden uzak dört ayrı bölgede yoğunlaşmış olarak yaşamaktadırlar. Bu dört bölge; Dobruca, Gerlova, Deliorman ve Haskovo'nun güney bölümünden oluşur.⁸³ Resmî istatistiklerle yerinde yapılan çalışmalarda elde edilen bilgilere göre 60.000 – 80.000 civarında bir nüfusa sahip olan Alevî toplumu başlıca Rusçuk, Silistre, Razgrad, Tırgovişte, Hasköy, Sliven ve Kırcaali gibi yerleşim merkezlerine bağlı kasaba ve köylerde yaşamaktadırlar.⁸⁴

5. Diğerler

Müslüman azınlık içerisinde büyük çoğunluğu oluşturan Türklerin, Müslüman Romanların ve Pomakların dışında, sayıları az olan Tatarlar, Arnavutlar, Çerkezler ve Araplar da bulunmaktadır. Tatarlar, Kırım Savaşı'ndan sonra önemli miktarlarda Kırım'dan gelerek Anadolu'nun yanı sıra özellikle Dobruca bölgesine ve Karadeniz'in batı kıyıları boyunca uzanan şehirlere yerleşmişlerdir. Bugün özellikle Varna, Silistre, Dobriç ve Rusçuk civarlarında yaşamaktadırlar.⁸⁵ Arnavut azınlık ise, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Karadeniz'deki Varna ve Adriyatik'teki Dubrovnik Limanları arasında yer alan ve ticari ve askerî bakımdan büyük önem arz eden yol boyunca yerleştirilen Arnavutların uzantılarıdır.⁸⁶ Müslüman azınlık içerisinde en küçük topluluğu oluşturan Çerkezler ise Kırım Savaşı'nın ardından Rusların baskıları sonucunda 1860'larda Kafkaslardan Bulgaristan'a gelmişler ve ülkenin çeşitli bölgelerine dağıtılmışlardır. Ancak, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Tatarların büyük çoğunluğu ile Çerkezlerin tamamına yakını Bulgaristan'dan göç etmişlerdir. Araplar ise çeşitli dönemlerde Suriye, Irak, Fas ve Libya gibi ülkelerden göç etmişler ve Sofya, Plovdiv, Varna gibi büyük şehirlere yerleşmişlerdir. Bugün Tatarların, Arnavutların ve Çerkezlerin büyük bir kısmı Türkler arasında asimile olurlarken, çok küçük bir bölümü kendi ayrı azınlık

⁸³ De Jong Frederick, "Bulgaristan'da Alevi Gruplar ile Anadolu Tahtacıları Arasındaki İlişki", çev. Handan Er, **1.Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı Sempozyumu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.148.

⁸⁴ Ahmed Lutov, a.g.e., s. 89.

⁸⁵ Nurcan Özgür, **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, DER Yayınları, İstanbul, 1999, s. 48.

⁸⁶ Ali Eminov, **Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria**, Institute of Muslim Minority Affairs, Hurst and Company, London, 1997, s. 76.

kimliklerini devam ettirebilmişlerdir. Çeşitli kaynaklarda Arnavutların sayısının 5.000 – 10.000 arasında, Tatarların sayısının da 5.000 veya üzerinde olabileceği belirtilmektedir.⁸⁷

D. MÜSLÜMANLARIN DİNÎ YÖNETİMİ

Birçok İslâm devletinde olduğu gibi Osmanlı devletinde de Müslümanların din örgütü kendine has özellikleri olan birtakım kurum ve görevlilerden oluşmuştur. Bu kurum ve kişiler belli bir hiyerarşi dâhilinde Müslümanların en yüksek dinî ve siyasî lideri sayılan Osmanlı Halifesine bağlıdırlar. Ancak Hz. Peygamber'in vekili anlamındaki “halife” unvanını yalnız Osmanlı Sultanları taşımakla birlikte, “halifeliğin” dinî fonksiyonları, Sultan adına Osmanlı idare sisteminde önemli bir yeri olan Meşihat (Şeyhülislamlık) kurumu tarafından icra edilmiştir.⁸⁸ Meşihat, bir taraftan müftülükler, kadılıklar, okullar, camiler, vakıflar gibi dinî örgütlerin başı sayılırken, bir taraftan da Müslümanları ilgilendiren dinî ve hukukî meselelerin çözümünde en yüksek karar mercii konumunda olmuştur. Bu sistem içinde müftülükler dinî yönetimin merkez örgütü olan Meşihat'ın vilayet ve kazalardaki taşra örgütleridir. Müftüler bölgelerindeki dinî meselelerin çözümü ile vazifeli olmaktan başka, kimi zaman o bölgede görev yapan dinî personel ile vakıf teşkilatlarından da sorumlu olmuşlardır.

Bulgaristan Müslümanlarının dinî örgütlenmesi açısından da durum bundan farklı değildir. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet alanında bulunan bütün bölgelerde olduğu gibi Bulgaristan'da da organik olarak Meşihat'a bağlı camiler, tekkeler, mektep ve medreseler, müftülükler ve kadılıklar mevcut olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılışından itibaren Bulgaristan tarihi; Prenslük, Krallık, Komünizm ve Demokrasi olmak üzere dört dönemde ele alınmaktadır. Bulgaristan Müslümanlarının dinî tarihi de aynı dönemler esas alınarak incelenir. Her

⁸⁷ Ali Dayıoğlu, a.g.e., ss. 73-75.

⁸⁸ H. Mehmet Günay, **Osmanlı Sonrası Bulgaristan Türklerinin Dinî Yönetimi ve Özel Yargı Teşkilatı : 1878 – 1945**, Rumeli Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 22; H. Mehmet Günay, “Bulgaristan Başmüftülüğü'nce Hazırlanan 1924 Tarihli Münâkehât ve Müfârekât Tâlimatnâmesi ve Bulgar Şer'iyehâkimelerinde Uygulanışı”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3, Sakarya, 2001, s. 164.

bir dönemin başında devlet rejiminin Bulgaristan Müslümanlarına nasıl baktığını ve nasıl yönetmek istediğini ortaya koyan bir tüzük veya nizamname yayınlanmıştır.

Bulgaristan'ın kuruluş belgesi olarak kabul edilen Berlin Antlaşması'nın çeşitli maddelerinde, Bulgaristan Türklerinin ibadet hürriyetleri, hiyerarşik bir şekilde organize olmaları ve dinî otoriteleri ile irtibatları taahhüt edildi ve en önemlisi, bu prensiplerin Bulgaristan kanunlarınca garanti edildi. Bu çerçevede 1879 yılında hazırlanan ilk Bulgar anayasasının 40. Maddesinde, Hıristiyan olmayan toplulukların detayları çıkarılacak bir kanunda gösterileceği şekilde, özgür bir şekilde kendi dinî yönetimlerine sahip olabilecekleri belirtildi. Bulgaristan'da yaşayan muhtelif toplulukların dinî idarelerine ilişkin olarak 1880 yılında bir geçici kanun çıkarıldı. Bu kanunun 25-39. maddeleri Müslümanların dinî idaresine ilişkindir.

Nisan 1909'da Osmanlı hükümeti İstanbul'da imzaladığı bir protokol ile Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımış oldu. Protokole ekli 8 maddelik bir sözleşme ile Bulgaristan'da müftülerin statüsü ve görevleri tanımlandı. Sözleşmeye göre, Sofya'daki Başmüftülük Bulgaristan Müslümanlarının en yüksek mercii idi. Başmüftülük, müftüleri, dinî kurumların personelini ve mütevellî heyetlerini, cami ve mescid gibi ibadethâneleri kontrol edecekti ve Bulgaristan'daki müftülerin dinî ve hukukî işlerini İstanbul'daki Meşihat ve Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı ile yürütmelerinde aracılık yapacaktı.⁸⁹ Dinî işlerle birlikte İslâmî hayır kurumlarının çalışmalarını da takip edecek olan Başmüftü ayrıca nikâh, talâk, veraset ve vesayet gibi İslâm hukuku ile ilgili hususların şer'î usullerle çözümü, vakıfların idaresi, dinî okulların ve umumî Müslüman okulların denetiminden sorumlu idi.

Komünizm döneminde Başmüftü'nün yanı sıra, müftüler de atama yoluyla belirlenmekteydi. Halbuki, 1951 tarihli Tüzük'te 1986 yılında yapılan değişikliğe göre imamların bölge müftülerini, bunların da Başmüftü'yü seçecekleri, Başmüftü ile bölge müftülerinin Yüksek İslâm Şûrasını oluşturacakları belirtiliyordu. Bu dönemde göreve atanan müftüler sırasıyla: Süleyman Ömer (1945-1947), Akif Osman (1947-

---

⁸⁹ Bilal Şimşir, a.g.e., ss. 368-370.

1965), Hasan Adem (1965-1982), Mehmet Topçu – Miran Topçiev (1982-1988) ve Nedim Gencev – Nedyo Gendzev (1988-1992)'dir.⁹⁰

Başmüftü'nün ve müftülerin azınlığın oylarıyla belirlenmeyip Bulgaristan yönetimi tarafından atanmaları, bu görevlere getirilen kişilerde din konusundaki bilgilerinden çok rejime bağlılıklarının aranması gibi nedenlerden dolayı krallık döneminde olduğu gibi, BKP iktidarı döneminde de Başmüftü ve müftüler azınlığın önderi olamamışlardır.⁹¹

2002 yılının sonuna kadar geçerliliğini sürdüren 1949 tarihli Dini Mezhepler Yasası, bir dinî topluluğun tanınabilmesi ve yasal bir kişilik kazanabilmesi için söz konusu topluluğun statüsünün Bakanlar Kurulu veya yetkili Başbakan Yardımcısı tarafından onaylanması şartını getiriyordu. 1949 tarihli Yasa yerini 22 Aralık 2002'de Parlamento'da kabul edilip bir hafta sonra yürürlüğe giren yeni Dinler Yasası'na bıraktı. Ancak söz konusu Yasa, Bulgar Ortodoks Kilisesi dışında tüm dinî toplulukların örgütlenebilmeleri ve kamuya açık faaliyette bulunabilmeleri için Sofya Şehir Mahkemesi tarafından tescil edilmeleri şartını⁹² ortaya koydu.

28 Ekim 2000'de Sofya'da toplanan Millî Müslüman Konferansı'nda "Bulgaristan Cumhuriyeti Müslüman Topluluğu Tüzüğü" kabul edildi. Müslüman azınlığın dinsel ve toplumsal örgütlenmesini ayrıntılı bir şekilde düzenleyen tüzüğün 13. maddesinde azınlığın örgütsel yapısının Yerleşim Merkezi veya Bölge Müslümanlarının Genel Toplantıları (Cemaat-ı İslâmiyeler), Müslüman Encümenlik Başkanlıkları (Cemaat İdare Heyetleri), Bölge Müslüman Konferansları, Bölge İslâm Konseyleri, Bölge Müftülükleri, Millî Müslüman Konferansı, Başmüftülük ve Yüksek İslâm Konseyinden (Yüksek İslâm Şûrası) oluştuğu belirtildi.⁹³

Günümüzde Müslüman cemaatinin dinî idaresi seçimle iş başına gelmektedir. Beş yılda bir yapılan Millî Müslümanlar Konferansı'nda, temsilci ve yönetici fonksiyonlarına sahip başmüftü ile cemaatin karar mercii olan Yüksek İslam Şurası Başkanı ve şura üyeleri seçilmektedir.

⁹⁰ Komisyon, **Album 100 Godini Glavno Müftiystvo**, Glavno Müftiystvo na Müsülmanite v Republika Bılgariya, Sofya, 2011, ss. 11-14.

⁹¹ Ali Dayıoğlu, a.g.e., s. 326.

⁹² **Dinler Yasası (2002)**, md/15.

⁹³ Ali Dayıoğlu, a.g.e., s. 403.

1. Yüksek İslâm Şûrası

Yüksek İslâm Şûrası, Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü'nün kolektif organıdır.⁹⁴ Beş yıl süre için seçilir ve diyanet işleri ile ilgili kararlar almaktadır. Şûra, Bulgaristan vatandaşı olan, en az lisans derecesinde eğitim görmüş, beş yıl Başmüftülük kurumlarında görev yapmış adaylar arasında, beş yıl süre için seçilen bir Başkan tarafından yönetilmektedir.⁹⁵ Yüksek İslâm Şûrası, bir başkan, başmüftü ve 29 üyeden müteşekkildir. Şûra'nın yetkilerinden bazıları şunlardır: Yüksek İslâm Mahkemesi üyelerini seçmek, Başmüftülüğün, bölge müftülüklerinin ve cemaat idare heyetlerinin iç yapılarına ilişkin yönetmelikler hazırlamak ve onaylamak, yeni bölge müftülükleri, imam-hatip liseleri ve enstitüler açmak ve kapatmak, Müslüman okullarının yönetim personelinin göreve atanma ve görevden alınmalarıyla ilgili kararlar almak, teftiş-denetim komisyonunu seçmek ve gerektiğinde onun yetkilerine son vermek, dinî yayınları denetlemek, vakıf mal varlığının iade edilmesi, korunması ve yönetilmesinin temel yönlerini belirlemek ve izlemek, Başmüftülüğün, bölge müftülüklerinin ve Vakıflar Fonunun bütçeleri ile imam-hatip liselerinin programlarını onaylamak.⁹⁶

2. Başmüftülük

Bulgaristan'da Müslüman cemaatin tek resmî temsilcisi Bulgaristan Başmüftülüğü'dür. Başmüftülük, Bulgaristan Müslümanlarının dinî işlerini yönetmekte ve Bulgar makamları ile yurt dışındaki kurum ve kişiler önünde Bulgaristan'da yaşayan Müslümanları temsil etmektedir. Bütün faaliyetlerin Başmüftülüğün bilgisi ve izni dâhilinde yapılması gerekmektedir. Bulgaristan Başmüftülüğü'nün kurumsal yapısı şöyledir: Başmüftü, Başmüftü yardımcıları, Vakıflar Müdürü, Bölge Müftüleri, Cemaat-i İslâmiyeler (Cami Dernekleri), Eğitim Kurumları.

⁹⁴ **Başmüftülük Tüzüğü (2011)**, md/28.

⁹⁵ **Başmüftülük Tüzüğü (2011)**, md/30, 31.

⁹⁶ **Başmüftülük Tüzüğü (2011)**, md/35.

Başmüftülük tüzüğüne göre⁹⁷ Bulgaristan Cumhuriyeti Müslümanlarının merkez yönetim organı Sofya'daki Başmüftülük'tür. Başmüftü'yle ilgili olarak, Başmüftü'nün Müslümanların ruhanî önderi olduğu, ülke içinde ve dışında Müslümanları temsil ettiği ve 3 yıllık bir süre için Millî Konferans tarafından seçildiği belirtilmiştir. Başmüftü'nün yönetim organları aracılığıyla müftülükleri ve cemaat idare heyetlerini yönetmek, Başmüftülük görevlileri, bölge müftüleri, imam-hatip liselerinin müdürleri ve Yüksek İslâm Enstitüsü Rektörü ile iş sözleşmeleri yapmak gibi yetki ve görevleri söz konusudur.

Bulgaristan'da 1200'ün üzerinde cami, 200 kadar da mescit bulunmaktadır. Başmüftülüğün idaresinde bölge müftülüklerinin tayin ettiği 950 dolayında imam görev yapmaktadır. Ancak bunların yalnızca 150'sinin maaşı başmüftülük tarafından karşılanmakta, diğerlerine maaşları ya bölgedeki cemaat tarafından ödenmekte ya da bu kişiler karşılıksız görev yapmaktadırlar. Ayrıca başmüftülükçe görevlendirilen sekiz bölge vaizi, bölge müftülükleri çapında vaaz ve irşad faaliyeti yapmaktadır.⁹⁸ Komünizm döneminde yıkılan pek çok cami Bulgaristan Müslümanlarının kısıtlı imkânlarıyla tamir⁹⁹ veya yeniden inşa edilmektedir.¹⁰⁰

Bugün Bulgaristan'da siyasî baskılar, bina, hoca ve kitap sıkıntılarına rağmen Şumnu, Rusçuk ve Mestanlı'da üç İmam Hatip Lisesi ve Sofya'da bir Yüksek İslam Enstitüsü'nde¹⁰¹ 500 civarında öğrenci din eğitimi almaktadır.¹⁰² Bazı köylerde birkaç ay süren Kur'an kursları düzenlenmektedir.¹⁰³ Ayrıca Türkiye'deki gönüllü kuruluşlar, Bulgaristan'daki soydaş ve dindaşlarının dinî ihtiyaçlarının karşılanması, çocuklarının gerek Bulgaristan'da gerekse Türkiye'de orta öğretim ve üniversite

⁹⁷ **Başmüftülük Tüzüğü (2011)**, md/1, 9.

⁹⁸ Mustafa Aliş Hacı, "Bulgaristan Müslümanlarının Dinî Yapılanması ve Sorunları", **Balkanlar'da Gelecek Tasavvuru : Kültür, Siyaset, Örgütlenme ve İşbirliği Alanları Sempozyumu**, 1. b., 2008, ss. 35-41.

⁹⁹ **Müslümanlar** dergisi, ed. İsmail Çavuşev, S. 5, Sofya, 2007, ss. 3-4.

¹⁰⁰ Ömer Turan, "Balkan Türklerinin Dinî Meseleleri", **Türk Dünyasının Dinî Meseleleri Sempozyumu (Kutlu Doğum Haftası 1997)**, yay. haz. Ömer Turan, T.D.V., Ankara, 1998, s. 201.

¹⁰¹ Enstitünün tarihçesi ve yapısı ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: İsmail Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü / Anılar – Belgeler**, Davudoğlu Yayınları, Sofya, 2005. Ayrıca Enstitünün resmî internet sitesine başvurulabilir: <http://www.islamicinstitute-bg.org/>.

¹⁰² Ömer Turan, a.g.m., s. 202.

¹⁰³ **Müslümanlar** dergisi, S. 4, Sofya, 2006, ss. 22-25; S. 6, 2006, ss. 2-3.

seviyesinde din eğitimi alabilmeleri için aynî, maddî ve personel yardımında bulunmaktadır.

3. Bölge Müftülükleri

Bulgaristan'daki Müslümanlar Başmüftülüğe bağlı 21 Bölge Müftülüğü altında örgütlenmişlerdir.¹⁰⁴ Bölge müftüleri, Yüksek İslam Şurası tarafından seçilmektedir.¹⁰⁵ Bulgaristan'da bölge müftülükleri il ayrımına dayanmaz. Bulgaristan genelinde 28 il bulunmasına rağmen yirmi bir bölge müftülüğü vardır. Bu ayırım Başmüftülük tarafından yapılmaktadır ve Müslümanların demografik dağılımına göre düzenlenmektedir. Günümüzde Bulgaristan'daki bölge müftülükleri şunlardır: Sofya Bölge Müftülüğü, Plovdiv (Filibe) Bölge Müftülüğü, Kırcaali Bölge Müftülüğü, Krumovgrad Bölge Müftülüğü, Smolyan (Paşmaklı) Bölge Müftülüğü, Blagoevgrad Bölge Müftülüğü, Dobriç Bölge Müftülüğü, Razgrad Bölge Müftülüğü, Şumen (Şumnu) Bölge Müftülüğü, Aytos Bölge Müftülüğü, Pleven (Plevne) Bölge Müftülüğü, Haskovo (Hasköy) Bölge Müftülüğü, Pazarcık Bölge Müftülüğü, Tırговиşte Bölge Müftülüğü, Silistra Bölge Müftülüğü, Ruse Bölge Müftülüğü, Sliven Bölge Müftülüğü, Veliko Tırnovo Bölge Müftülüğü, Varna Bölge Müftülüğü, Stara Zagora Bölge Müftülüğü, Montana Bölge Müftülüğü.¹⁰⁶

---

¹⁰⁴ Bölge müftülükleri hakkında detaylı bilgi için bkz.: <http://www.genmuftibg.net/>.

¹⁰⁵ Mustafa Alish Hacı, a.g.m., s. 35.

¹⁰⁶ **Başmüftülük Tüzüğü (2011)**, md/63.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMANLARIN KARŞILAŞTIKLARI FİKHÎ SORUNLARIN ÇÖZÜM YOLLARI VE BU KONUDAKİ FARKLI YAKLAŞIMLAR

I. PROBLEMLERİN NİTELİĞİ

Bulgaristan'da dinî bakımdan problem oluşturan meselelerden bir kısmı tamamen yeni sayılmaz. Söz konusu problemler, klasik fıkıh geleneği içinde bir şekilde çözüme kavuşturulan, fakat zamanın ve şartların değişmesiyle yeniden ele alınmaya ihtiyaç duyulan meselelerdir. Önceki bölümde de işaret edildiği gibi bir ülkedeki Müslümanların azınlık olması ile çoğunluk olması arasında, fikhî hükümlerin yeterince uygulanabilmesi bakımından bazı farklılıklar söz konusudur. Bu bağlamda Bulgaristan'ın hangi ülke grubuna girdiği ve buna bağlı olarak orada yaşayan Müslümanların dinî vecibeleri uygulama esnasında hangi ruhsatlardan faydalanabileceği konusunda birçok belirsizlik mevcuttur. Hilâlin görülmesi ve gayrimüslim bir ülkede faizli muamelelerin haram olup olmaması ile ilgili sorunlar, bu tür meselelere örnek olarak gösterilebilir. Bu tür problemleri klasik fıkıh hükümleri ve yaklaşımları ile çözüme kavuşturmak her zaman mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla söz konusu problemlerin mevcut şartlara uygun yeni bir bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir.

Bazı sorunlar yakın geçmişten günümüze intikal etmiş ve bir türlü çözüme kavuşturulamamıştır. Bağımsızlıktan sonra ve özellikle Komünizm döneminde Bulgar yönetimi Osmanlı'dan kalan kültür eserlerini hedef seçmiş ve onları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Demokrasiye geçtikten sonra bu tür vakıf eserlerin durumu

tam netleştirilmemiş ve bu konudaki tartışmalar günümüze kadar gelmiştir. Müslümanların söz konusu vakıf mallarını geri alma istekleri karşısında devlet organlarının tutumu, Müslümanların dinî yönetimi ile devlet kurumları arasında ciddi tartışmalara ve bazen uzun süren mahkeme davalarına sebep olmaktadır.¹⁰⁷ Bu tür meselelerin en belirgin örnekleri, Başmüftülüğü'nün geri almak istediği vakıf malları ve bu malların bir parçası olan ancak çeşitli gerekçelerle müzeye çevrilen camilerdir.

11 Eylül terör olayları ve bu olayların etkisiyle meydana gelen gelişmelerden Bulgaristan'daki halk menfi şekilde etkilenmiş ve adeta Müslümanlıkla terörü eş anlamda kabul eder olmuştur. Bununla beraber yükselen aşırı milliyetçi hareketleri yüzünden asırlarca sorun teşkil etmeyen kimi dinî uygulamalar – ezan gibi – ırkçıların kışkırtmaları yüzünden Müslümanlar ile Hıristiyan Bulgar halkı arasında sorun haline gelmektedir.¹⁰⁸ Aslında bu tür problemler Müslümanların yaşadığı bütün bölgelerde meydana gelmemekte, daha çok büyük şehirlerde veya Müslümanların azınlık olduğu yerlerde ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların en bariz örnekleri, kimi şehirlerde ezanın açıktan okunmasına getirilen yasak ve yeni cami inşası konusunda mahalli idarenin çıkardığı engellerdir.

Önceki bölümde de belirtildiği gibi, günümüz Bulgaristan'daki Müslümanlar, gayrimüslim bir toplumda ve gayrimüslimlerle birlikte yaşamının getirdiği sosyal, kültürel ve dinî birçok problemle karşı karşıya kalmaktadırlar. Müslümanların gayrimüslimlerle evlenmesinin câiz olup-olmaması, gayrimüslimlerin kestiği hayvanların etlerinin Müslümana helal olup-olmaması, hazırlanmasında domuz ürünleri kullanılan gıdaların tüketilip-tüketilmemesi vs. bu tür problemlere örnek olarak gösterilebilir. Klasik fıkhîta Müslüman toplumlarda yaşayan gayrimüslim gruplarla ilgili hükümler geniş bir şekilde ele alınmış, fakat bunun tersi yani Müslüman azınlıkların gayrimüslim toplumda yaşamalarıyla ilgili konular pek fazla işlenmemiştir. Dolayısıyla bu konularda da çözüm bekleyen birçok fikhî mesele bulunmaktadır.

¹⁰⁷ **Müslümanlar** dergisi, S. 1, Sofya, 2006, ss. 30-33; S. 9, 2007, s. 30; S. 3, 2009, s. 36; S. 12, 2009, s. 35

¹⁰⁸ Aşırı milliyetçilerin provokasyonları ve çıkardıkları olaylar hakkında geniş bilgi için bkz. Komisyon, **Yıllık Bülten : 2011**, Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü, Sofya, 2012, ss. 28-29. Ayrıca, **Müslümanlar** dergisi, S. 6, Sofya, 2011, s. 1-2.

Günümüz Bulgaristan’da ortaya çıkan bazı problemler geçmişte benzeri bulunmayan ve tamamen yeni olan konulardır. Bunlar hakkında ne Kur’an’da, ne Sünnet’te ne de klasik fıkıh eserlerinde herhangi bir hükme veya bilgiye rastlanılmaktadır. Tüp bebek ve ötanazi gibi konularla ilgili meseleler bu gruba girmektedir. Bu nitelikteki problemlere dinin genel ilke ve amaçları doğrultusunda, geçmiş dönemlerde fıkıh bilginlerinin benzer olayları çözerken benimsedikleri prensip ve yöntemlerden de yararlanarak çözümler üretmek gerekmektedir.

II. FIKHÎ SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE TEMEL YAKLAŞIMLAR

Ortaya çıkan fikhî problemlerin çözümü ile ilgili olarak Bulgaristan’daki din adamlarının metod farklılığı içerisinde oldukları görülmektedir. Aynı konu hakkında farklı görüşlerin ortaya çıkması, bu metod farklılığının açık bir göstergesidir. Metodolojik yaklaşım farklılığı, fıkıh problemleri ile birlikte ortaya çıkmış değildir. Her bir metodolojik yaklaşımın kendi tarihi arka planı ve bu arka plan içerisinde ortaya çıkmış ve söz konusu yaklaşımı temsil etmiş önemli şahsiyetleri vardır. Bu şahsiyetler ve kullandıkları metotlar doğrudan veya dolaylı bir şekilde Bulgaristan’daki din adamları da etkilemiştir. Âlimler arasındaki metodolojik farklılıkları ve bu farklılıkların çıkmasına sebep olan amilleri tarihi süreç içerisinde ele alıp incelemek araştırma konusunun dışındadır. Ancak bu yaklaşımların Bulgaristan’daki fıkıh problemlerinin çözümü bağlamında nasıl bir rol oynadığını ve hangi grup tarafından sergilendiğini ana hatları ile belirtmekte fayda vardır. Söz konusu yaklaşımları “Sert ve daraltıcı”, “Aşırı kolaylaştırıcı” ve “Mûtedil” olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür.

A. SERT VE DARALTICI YAKLAŞIM

Ferde ve topluma tamamen zararlı olup, önceden gerçekleştirilmediği halde sonradan gerçekleştirilmeye başlanılan bazı davranış, fiil ve uygulamaların, dinî meşruiyetinin olup olmadığı ile ilgili olarak ortaya çıkan bir fıkıh probleminin

çözümü İslâm hukukçularını her hangi bir zorlukla karşı karşıya bırakmamaktadır. Çünkü tamamen zararlı olan bir şeyin meşru olması mümkün değildir. Fakat bazen çeşitli faydaları elde etmeyi sağlayan ve ne kendisi ne de benzeri bir uygulama hakkında önceden bir hüküm bulunmayan bazı uygulamalar ortaya çıkabilmektedir. Sert ve daraltıcı bir yaklaşım sergileyen bazı İslâm hukukçuları söz konusu uygulamanın muhtemel günahından kaçınmak için kişilerin ve toplumun o uygulamanın faydalarından da mahrum kalmalarını tercih etmekte ve tamamen hayırlı ve faydalı olmadıkça çeşitli mahzurlarından dolayı çeşitli yenilikleri meşru kabul etmemektedirler.¹⁰⁹ Yani önceden mevcut olmayan bir şey hakkında şimdi de yokmuş gibi davranılmasını istemektedirler.¹¹⁰

Bu anlayışın en belirgin özelliklerinden biri mezhep taassubudur. İlmî, dinî ve aklî olmayan âmillerin tesiri altında bir görüş, kanaat veya tarafa sınımsız bağlanmak, gerektiği halde ayrılmamak¹¹¹ olarak tanımlanan taassubun doğal sonucu, kişinin sahip olduğu doğrudan başka doğru tanımayarak, diğer görüşlere karşı mutlak bir red içerisinde olmasıdır.¹¹² Bulgaristan'da bu anlayışın temsilcileri genelde Hanefî mezhebine sıkı bağlı kalan din adamlarıdır. Taassup anlayışı daha çok “gelenekçi” olarak tanımlanabilecek yaşlı kesim din adamları arasında yaygındır.

Bir fakihın taassup içerisinde olması kendisinden fetva isteyenleri de belirli bir mezhebin görüşleri çerçevesi içerisinde mahkûm etmesine yol açacaktır. Birçok müçtehit imamın da belirttiği gibi mezhepler, İslâm hukuk tarihi içerisinde ortaya çıkmış çeşitli düşünce ekolleridir.¹¹³ Bu düşünce ekollerinden sadece birini doğru görerek öteki anlayışları reddetmek, düşüncenin kendi özüne de aykırıdır. Bulgaristan'daki Müslümanların karşılaştıkları fıkıh problemleri ile ilgili olarak şu

---

¹⁰⁹ Tarık Ramazan, **Avrupalı Müslüman Olmak: Avrupa Bağlamında İslâmî Kaynakların İncelenmesi**, çev. Ayşe Meral, 1. b., Anka Yayınları, İstanbul, 2005, s. 80.

¹¹⁰ Hadi Sağlam, **Çağdaş Problemler Karşısında İslâm Hukukunun Yapısı ve Dinamizmi Hakkında Bir Tahlil**, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 109, 2011, <http://www.e-akademi.org/makaleler/hsaglam-8.pdf>, (Erişim: 08.09.2012), ss. 6-7.

¹¹¹ Hayreddin Karaman, a.g.e., s. 812.

¹¹² Şah Veliyyullah, “İkdu'l-Cid”, **İctihad, Taklid ve Telfik Üzerine Dört Risale : İbn Teymiye, Abdullah b. Abdulazim, Şah Veliyyullah, Senhurî**, yay. haz. Hayraddin Karaman, Dergah Yayınları, 2. b., İstanbul, 1982, ss. 173-175.

¹¹³ Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, **İlk Dönem İslâm Mezhepleri**, çev. Mehmet Dalkılıç – Ömer Aydın, Kabalcı Yayınevi, 1. b., İstanbul, 2005, s. 27; Vecdi Akyüz, **Dört Mezhep İmamı**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 11; Vecdi Akyüz, **Mukayeseli İbadetler İlmihali**, İz Yayıncılık, C. I, İstanbul, 1995, s. 40.

hususun gözden uzak tutulmaması gerekmektedir: söz konusu bu problemler, klasik kaynaklarda ya hiç ele alınmamış veya günümüzdeki boyutları ile ele alınmamıştır. Dolayısıyla bu konuların çözümünde öncekilerin görüş ve yaklaşımları bazen yeterli değildir. Farklı ortam ve şartlarda ortaya çıkan bir muameleyi sırf önceden bilinen ve meşru kabul edilen muamelelerden hiç birinin kapsamına girmediği için gayr-ı meşru saymak yerine, söz konusu muamelenin mahiyetinin uzmanların görüşleri ışığında tespit edilmesi, bu muamelenin Bulgaristan'daki örf içerisindeki yerinin, faydalarının ve zararlarının belirlenmesi ve bütün bu verilerin İslâm'ın temel hedefleri ve konu ile ilgili nasslar çerçevesinde değerlendirilmeye tabi tutulması daha doğru bir yoldur.

Sert ve daraltıcı yaklaşımın diğer bir özelliği de lafızcılıktır. Bulgaristan'da fikhî meseleler karşısında daraltıcı bir yaklaşım sergileyen bazı din adamlarının zaman zaman bu yaklaşımlarında nassların zahirî anlamlarına sıkı sıkıya bağlı kaldıkları, İslâm'ın gerçekleştirmeyi hedeflediği temel maksatları göz ardı ettikleri veya nassın bağlamından çok lafzına önem verdikleri görülmektedir. Aslî kaynaklara dönüş çağrısını dillendiren ve içtihadı aşırı vurgu yapan bu yaklaşım, fıkıh üretiminin ilk dönemlere gidilerek oradan yeniden başlatılması fikrini savunmaktadır. Ancak bu düşüncede olanlar her ne kadar içtihadı özel bir önem verseler de nassların lafzî anlamlarına sıkı sıkıya bağlılığı öngörerek onların mana ve maksatlarını ihmal etmektedirler.¹¹⁴ Bunun sonucu olarak sonradan ortaya çıkan ve nassların lafzî anlamlarına dâhil olmayan pek çok yeniliği “bid'at” olarak değerlendirmektedirler.

Diğer taraftan bu anlayışın temelinde, nassların zahir olduğu fikri vardır. Buna göre nassın anlaşılması, lafzî yönden anlaşılmasından ibaret demektir ki, bu İslâm hukuk usulcülerinin lafızların açıklığı-kapalılığı bağlamında ifade ettikleri hususlara tamamen aykırıdır.¹¹⁵ Zira her lafız, açıklık-kapalılık bakımından aynı durumda değildir. İslâm tarihi boyunca bu tarz bir düşünceyi temsil eden kişiler ve gruplara rastlamak mümkündür.

---

¹¹⁴ Hamza Aktan, “Çağdaşlaşma Sürecinde İslâm Hukuku”, **İslam ve Modernleşme : II. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı**, İSAM, İstanbul, 1997, ss. 167-180.

¹¹⁵ Muhammed Ebu Zehra, **İslam Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usûlü)**, çev. Abdulkadir Şener, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973, ss. 123-140.

Sert ve daraltıcı yaklaşımın başka bir özelliği de sedd-i zerfa prensibini kullanmada aşırılık göstermektir. Sözlükte “sedd”, önlemek, kapatmak anlamlarına gelir, zerfa ise, vesile, vasıta, yol demektir.¹¹⁶ Bir terim olarak sedd-i zerfa zarara yol açabilecek yolların kapatılması, araçların ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. İslâm hukuk nasslarının bütünü gözden geçirildiğinde, sedd-i zerfanın hükümlerin tespitinde başvurulması gereken kaynaklardan birisi olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁷ Sedd-i zerfa prensibi hükümlerin muhafazası için konulmakla birlikte öte taraftan helal olan bazı fiillerin yapılmasına veya bazı bireysel ve toplumsal maslahatların temin edilmesine mani olmamalıdır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de bu hususta şöyle buyrulmuştur: *“Dillerinizin yalan yere nitelendirmesinden ötürü ‘Şu helâldir, şu haramdır,’ demeyin, yoksa Allah hakkında yalan uydurmuş olursunuz. Allah hakkında yalan uyduranlar ise kurtulamazlar.”*¹¹⁸

Bulgaristan’daki Müslümanlar arasında sert ve daraltıcı yaklaşımı benimseyip bütün Müslümanlara dayatmaya çalışan grup, kendilerini “selefi” olarak tanımlayan ve Peygamber (s.a.v.) ve selef-i salihîn izinde olduğunu söyleyen yeni seleflerdir. Bu grubun temsilcileri ya Suudi Arabistan gibi Körfez ülkelerinden birinde eğitim görmüş öğrenciler, yada söz konusu ülkelerdeki âlimlerin görüşlerini benimseyen din adamları ve mühtedî olanlardır. Onların sergilediği bu yaklaşım, klasik fıkıh birikimi ve geleneğini büyük ölçüde yok sayan veya reddeden bir anlayışa sahiptir. Gelenekten kopuk ve gerçekle irtibatı zayıf olan bu yaklaşım Bulgaristan’daki fikhî problemleri çözmede yeterli bir yaklaşım değildir.

B. AŞIRI KOLAYLAŞTIRICI YAKLAŞIM

Özellikle son birkaç yüz yıl içerisinde ekonomi, ahlak, felsefe vb. alanlarda ortaya çıkan çeşitli düşünce sistemlerinin dünya çapında uygulanması ve yayılması neticesinde bu sistemlerin meydana getirdiği çeşitli uygulamalar her toplumda olduğu gibi Bulgaristan’daki Müslümanlar arasında da olağan şeyler haline gelmiştir.

¹¹⁶ Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Neşriyat, 3. b., İstanbul, 2010, s. 498.

¹¹⁷ Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, **İslam Hukuk Ekolleri ve Maslahat Teorisi**, yay. haz. Ali Pekcan, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 165-168.

¹¹⁸ Nahl, 16/116.

Bu durum ister istemez toplumu, geleneksel olan ile mevcut olan durum arasında bir uzlaşma sağlamaya sevk etmiştir. Mevcut evrensel değerlerin ve mekanizmaların kaçınılmaz olduğunu düşünen bazı düşünürler¹¹⁹, söz konusu evrensel kültürün uzantısı olarak toplumlara giren çeşitli muameleleri İslâm'ın temel prensipleri ile uzlaştırma çabasına girmişlerdir.¹²⁰ Bu duruma paralel olarak hayatı kolaylaştırma gayesiyle, zaruret ve ruhsat prensiplerini işletilerek mevcut durumun zararlarından koruyucu çözüm önerileri getirilmektedir.¹²¹ Ancak bu öneriler her ne kadar Müslümanların işlerini kolaylaştırma gibi faydalı bir maksada yönelik ise de zaman zaman İslâm'ın temel prensiplerini ve hükümlerini aşacak boyutlara da varabildiğinden tenkide uğramıştır.¹²² Zira bazen nasslarda hükmü açık bir şekilde beyan edilmiş olup, hükmünde hiçbir ihtilaf bulunmayan bazı meselelerde, kolaylığı ve söz konusu entegrasyonu sağlamak için, nasslar İslâm hukuk usulünde belirlenmiş olan anlama ve yorumlama yöntemlerine uyulmaksızın yorumlanabilmekte, ayetlerin lafzî anlamları, bağlamları, Hz. Peygamberin söz konusu ayetleri nasıl açıkladığı ve tarihî uygulama göz ardı edilebilmektedir. İslâm açısından bazı şeylerin haram olmasının, bazı insanları İslâm'dan uzaklaştırdığı düşüncesi ile kolaylaştırma adı altında haramların helallere dönüştürülmesi ise İslâm'ın özü ile çelişebileceği için eleştirilen bu yaklaşım, görüldüğü gibi aşırı kolaylaştırıcı bir yaklaşımdır.

Bulgaristan'da Müslüman toplumlardaki çeşitli muameleleri İslâm'ın temel prensipleri ile uzlaştırma çabasına giren kimi din adamları bu konuda gelenekçi ve seleflerden farklı bir anlayış içerisinde olup, problemleri ele alırken farklı metotlar kullanmaktadırlar. “Yenilikçi” olarak tanımlanabilecek bu görüş sahiplerin, özellikle Türkiye ve Mısır gibi ülkelerdeki reform hareketlerinden etkilenmiş ve söz konusu hareketlerin önderlerinin etkisi altında kaldıkları görülmektedir.¹²³ Bu yaklaşımları benimseyenler arasında nassların lafızlarını esas almakla birlikte istihsân, maslahat,

---

¹¹⁹ Geniş bilgi için bkz.: Ahmed Davudoğlu, **Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2012. Ayrıca, Ebubekir Sifil, **Modern İslam Düşüncesinin Tenkidi/1-2-3**, Kayihan Yayınları, İstanbul, 1999.

¹²⁰ Tarık Ramazan, a.g.e., s. 81.

¹²¹ Bu konuda çeşitli örnekler için bkz.: Yaşar Nuri Öztürk, **İslam Nasıl Yozlaştırıldı (Vahyin Dininden Sapmalar, Hurafeler, Bid'atlar)**, b. 11, Yeni Boyut, İstanbul, 2001.

¹²² Bkz.: Ahmed Davudoğlu, a.g.e.; Ayrıca bazı tartışmalı meselelerde Mevdûdî'nin yönelttiği eleştirileri için bkz.; Ebu'l-Ala Mevdûdî, **Modern Çağda İslami Meseleler**, çev. Yusuf Işıcık, Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, Konya, 1980.

¹²³ İbrahim Hatiboğlu, **Bulgaristan Müslümanlarının Dini Islahat Düşüncesi**, Emin Yayınları, 2008, ss. 35-72.

makâsıd, zaruret gibi kavram ve prensiplere çok fazla gönderme yapanlar bulunduğu gibi, fikhî problemler karşısında aşırı kolaylaştırıcı bir tavır sergileyenler de bulunmaktadır. Bu aşırı kolaylaştırıcı tavırlarından dolayı diğer gruplar tarafından çok eleştirilmektedirler.

Aşırı kolaylaştırıcı yaklaşımın temel özelliklerinden birisi maslahat prensibini kullanmada aşırılıktır. İslâm hukuk hükümlerinin sırf kullar üzerinde bir daraltma ve yaptırım olmadığı bu hükümlerin çeşitli hikmet ve maslahatları içerdiği için vaz olunduğu birçok usulcü tarafından vurgulanmıştır.¹²⁴ İslâm hukukunda maslahatın bir delil olması, belli ölçüler¹²⁵ çerçevesinde olup her tür maslahat üzerine hüküm bina edilememektedir. İslâm hukukunun muhafaza etmeyi amaçladığı beş temel esas vardır. Bunlar, din, can, mal, akıl ve ırz-nesildir.¹²⁶ Maslahat, bunların korunmasına yönelik olmalı ve nasslarla çatışmamalıdır. Yoksa burada söz konusu edilen maslahat, subjektif bir maslahat değildir. Maslahat prensibini İslâm hukuk usulünde belirlenmiş çerçevenin dışına çıkararak, nasslarda hükmü önceden açıklanmış olan çeşitli maslahatlar hakkında nasslarda var olanından farklı bir hüküm vermek, her ne kadar maslahat prensibini uygulamak adı altında yapılırsa da, maslahat prensibinin aşırı şekilde uygulanması gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Aşırı kolaylaştırıcı yaklaşımın diğer bir özelliği ruhsatlarla fetva vermek ve telifktir. Ayetlerle ve Hz. Peygamber'in sünneti ile sabit olan ruhsatlara başvurmakta herhangi bir sakınca yok, çünkü bu ruhsatlar teşrie dâhildir.¹²⁷ Bu anlamdaki bir ruhsatın yanında, İslâm hukukçularının belli bir konu hakkında ortaya koydukları görüşlerden en kolayını seçmek usulcüler tarafından "tettebbuu'r-ruhas" (ruhsatları takip etmek) olarak isimlendirilmiştir. Bir fakihin görüşünün doğru olduğu için değil de, kolay olduğu için benimsenmesi ve her mezhebin uygulanması en kolay görüşünün peşine düşülmesi, kişinin hükümleri uygulamada arzusuna göre hareket etmesi anlamına gelecektir. İşte bu sebeple, İslâm hukukçuları bu tür bir kolaycılığa hoş bakmamışlardır.

¹²⁴ Muhammed Ebu Zehra, **İslâm Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usûlü)**, a.g.e., s. 267.

¹²⁵ Maslahatın şartları için bkz.: Mehmed Seyyid, **Usûl-i Fıkıh Medhal**, yay. haz. Selçuk Camcı, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 356-357.

¹²⁶ Tarık Ramazan, a.g.e., s. 108; Muhammed Ebu Zehra, **İslâm Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usûlü)**, a.g.e., ss. 267-268.

¹²⁷ Mustafa Baktır, **İslâm Hukukunda Zarûret Hali**, Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 196-208; Muhammed Ebu Zehra, **İslâm Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usûlü)**, a.g.e., ss. 60-64.

Telfikin kelime anlamı, birleştirmek, derlemek, toparlamaktır. Terim anlamı ise, iki veya daha fazla mezhebin birbirine zıt olan hükümlerini belli bir hadisede bir araya getirmek¹²⁸ demektir. Telfik, hakikati bulma gayesi ile yapıldığı takdirde, özellikle deliller arasında karşılaştırma ve değerlendirme yapabilecek bir kimse tarafından yapıldığı takdirde caizdir. Ancak yukarıda belirtildiği şekilde amellerde kolaycılık gayesi ile yapılan telfik, İslâm'ın özüne aykırıdır.¹²⁹

Bir İslam hukukçusunun fıkıh problemlerini ele alıp çözerken belirli bir mezhebi takip etme zorunluluğu olmamakla birlikte; bu, İslâm hukukçusunun herhangi bir yöntem takip etmeksizin sonuca ulaşabileceği anlamı da taşımamaktadır. Dolayısıyla klasik kaynaklarda aktarılan görüş ve delillerden yararlanılırken, eldeki malzeme belirli bir metot çerçevesinde değerlendirilmelidir. Zira belirli bir mezhebi takip etmeme kolaylığı, metotsuz bir seçebilme özgürlüğü anlamına gelmemektedir.

Aşırı kolaylaştırıcı yaklaşımın diğer bir özelliği de hîle-i şeriyye ile fetva verirken ortaya çıkan sapmalardır. Hîle kelimesi Arapçada maharet, işi idare etmek, çıkış yolu bulmak anlamlarına gelir. Hîle bir terim olarak ise, fikhî bir mesele karşısında bir çıkış yolu bulmak anlamındadır. “Hîle” (çıkış yolu), şayet helal olan bir şeyi yaparak günahtan kurtulmayı sağlıyor ise meşrudur. Ancak dıştan meşru gibi görünmekle birlikte, aslında gayr-ı meşru bir şeyi meşru kılmak için başvuru hileler, caiz değildir.¹³⁰ Günümüzde bu yola sık sık başvurulmakta, böylece Müslümanlar için bir kolaylık sağlanması hedeflenmektedir. Oysa bu hileler, İslâm'ın hükümlerine zahiren uyarken aslında bu hükümlere içerik olarak muhalefet etmek anlamı taşımaktadır. Böylece insanların İslâm'ın haram kıldığı fiilleri örtülü olarak işlemelerinin önü açılmış olmaktadır. Bu nedenle her ne kadar bu yaklaşımın

¹²⁸ Mehmet Erdoğan, a.g.e., s. 562; M. Ahmed Ferec Senhûrî, “Mezheplerin hükümleri arasında telfik”, **Dört Risale**, a.g.e., s. 234.

¹²⁹ Mehmed Seyyid, **Usûl-i Fıkıh Medhal**, a.g.e., ss. 271-273.

¹³⁰ Bu konuda Hanefî fıkıh alimlerinden İmam Serahsî, “el-Mebsût” olarak bilinen meşhur eserinde şöyle demektedir: “Fetva verme konumunda olan bir kimse, kendisine sorulan soru iyice açıklığa kavuştuktan sonra, soruyu yönelten kişiye amacına ulaşmasını sağlayacak yolları gösterebilir. Bunda bir sakınca yoktur. Ancak harama düşmekten sakınması gerekir. Bu kınanmış olan hileleri (çıkış yolları) öğretme şeklinde bir uygulama değildir. Aksine Resûlullah (s.a.v.)’a tabi olmaktadır. Nitekim Hayber vergilerini tahsil eden sahabe Peygamber şöyle demiştir: “*Keşke topladığın hurmaları bir mal (sil'a) karşılığı satıp, aldığın malla da bu hurmaları alsaydın.*” /Müslim, Müsâkât, 100/”. (Serahsî, **Mebsût : 1000 Yıllık İslam Fıkıhı Temel Eserleri Deliller ve Hükümler**, ed. Mustafa Cevat Akşit, C. XIV, 1. b. Gümüşevi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 6.

hareket noktası, insanlar için kolaylık sağlamak olsa da ortaya çıkan sonuçlar, İslâm'ın temel prensip ve hükümleri ile çelişmektedir.

C. MÛTEDİL YAKLAŞIM

Şârî'in teşri esnasında gözettiği çeşitli prensipler, içtihat faaliyetinde bulunacak olan müçtehitlere ve İslâm hukukçularına da yol göstermelidir. Şârî'nin maksatları, İslâm hukukçuları tarafından iyi anlaşılacak, içtihat esnasında bu maksatlar göz önünde tutulmalıdır. Mûtedil yaklaşım olarak nitelendirilen bu yaklaşım, bir taraftan İslâm'ın hükümlerinin ve hikmetlerinin âtil hale getirilmemesini sağlayacak derecede sert; diğer taraftan insanların ihtiyaçlarını, bireysel ve toplumsal şartlarını değerlendirebilecek ve hükümlerin uygulanabilirliğini sağlayacak derecede kolaylaştırıcı ve yumuşak bir yaklaşımdır.¹³¹ Sert ve daraltıcı yaklaşım ile aşırı kolaylaştırıcı yaklaşımın temel özelliklerinden bahsedildiğinde aslında mûtedil yaklaşımın özelliklerinden de bahsedilmiş oldu. Zira mûtedil yaklaşım, söz konusu aşırılıklardan uzak olan bir yaklaşımdır. Bulgaristan'da bu yaklaşımın temsilcisi Başmüftülük'tür. Nitekim Başmüftülüğü'n çatısı altında hem selefiler, hem gelenekçiler görev yaptığı için meselelerin çözümünde aşırılıklara kaçmak mümkün olmamaktadır.

III. FIKHÎ SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE BİREYSEL VE KURUMSAL ÇALIŞMALAR

Son dönemlerde fıkıh problemlerinin çözümüne yönelik çok sayı ve nitelikte çalışma yapılmaktadır. Bunlardan bir kısmı bireysel çabaların ürünüdür. Dünyanın her tarafında birçok fıkıh bilgini bu konuları ele almakta ve bunlarla ilgili kişisel görüş ve fetvalarını kamuoyu ile paylaşmaktadır. Bu çalışmalardan önemli bir kısmı kitap olarak da yayımlanmış bulunmaktadır. Bunlar arasında genel olarak birçok meseleyle ilgili görüş ve fetvaları bulunan bilginlerden bazıları şunlardır:

---

¹³¹ Tarık Ramazan, a.g.e., ss. 81-82.

Mevdûdî¹³², Tâhir İbn Âşûr, Mustafa ez-Zerkâ¹³³, Muhammed Salih el-Useymin, Abdülaziz İbn Bâz, Yusuf el-Karadâvî¹³⁴, Ramazan el-Bûtî, Hayreddin Karaman¹³⁵, Faruk Beşer¹³⁶, Halil Güneç¹³⁷, Hamdi Döndüren¹³⁸.

Bazı çalışmalar ise günümüz fıkıh problemlerinin belirli bir yönünü, alanını veya konusunu ele almaktadır. Bunlar ibadetler, tıp, ekonomi, aile hayatı, gıda gibi özel alanlarla ilgili olabildiği gibi, zekât, yatırım bankaları, kredi kartları, sigorta, organ nakli, klonlama, mahkeme yoluyla boşanma, telif hakları gibi daha dar ve spesifik konularla ilgili de olabilmektedir. Bazı çalışmalar ise teorik olarak fıkıh problemlerinin çözümünde izlenmesi gereken metot ve yöntemler konusuna odaklanmaktadır. Bu çalışmalar kitap, tez, makale, seminer gibi şekil olarak da çeşitlilik göstermektedir. Ayrıca bunlardan bir kısmı üniversite, enstitü, araştırma merkezi gibi akademik kurumlarda bir kısmı ise bağımsız kişisel çalışmalar şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Ayrıca internet bilgilerine de kısaca yer vermek gerekir. Günümüzde internet kullanımının daha pratik olması nedeniyle, genellikle dinî yayınlar konusunda internet sayfalarında önemli bilgiler mevcuttur. Bunların çoğunu dinî amaçlarla kurulmuş olan dernek ve organizasyonlar oluşturmaktadırlar.¹³⁹ Bu sayfalarda İslâm dininin güncel konulara bakışına değinilecek açıklamalar yapılmakta ve dinî cemaatler kendilerini tanıtmaktadırlar.

Çağdaş dönemin önemli bir özelliği de bireysel içtihatların yanında çok sayıda uzman ve ilim adamının bir araya gelerek dinî meseleleri beraberce ve çok yönlü olarak müzakere ettikleri ortamların oluşmasıdır. Bu ortamlarda üzerinde fikir

¹³² Bkz. Mevdûdî, **Modern Çağda İslâmî Meseleler**, terc. Yusuf Işıcık, Hayra Hizmet Vakfı Neşriyat, Konya, 198; Mevdûdî, **Meseleler ve Çözümler**, C. I-V, Risale Yayınları, İstanbul, 1990.

¹³³ Bkz. M. Ahmet ez-Zerka, **İslâm Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta**, çev. Hayreddin Karaman, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.

¹³⁴ Bkz. Yusuf el-Kardavî, **Huda’l-İslam Feteva Muasıra**, Dâru’l-vefâ, Kuveyt, 1989; Yusuf el-Kardavî, **İslâm’da Helal ve Haram**, çev. Ramazan Nazlı, Hilal Yayınları, İstanbul, 2005.

¹³⁵ Bkz. Hayreddin Karaman, **Günlük Hayatımızda Helaller Ve Haramlar**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2000; Hayreddin Karaman, **İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.

¹³⁶ Bkz. Faruk Beşer, **Fıkıh Penceresinden Fetvalarla Çağdaş Hayat**, Nun Yayıncılık, İstanbul, 1997.

¹³⁷ Bkz. Halil Güneç, **Günümüz Meselelerine Fetvalar**, C. I-II, İlim Yayınları, İstanbul, 1983.

¹³⁸ Bkz. Hamdi Döndüren, **Kur’ân ve Sünnete Göre Güncel Fıkıhî Meseleler (200 soru 200 cevap)**, Işık Yayınları, İzmir, 2011.

¹³⁹ Örneğin, “Gül Vakfı” (<http://www.fondaciarioza.org/>) bu amaçla kurulmuş bir internet sayfasıdır.

birliğine varılan kararlar kurumsal içtihatlar olarak ilim dünyasının ve kamuoyunun bilgisine sunulmaktadır. Günümüz fıkıh terminolojisinde bu tür ilmi faaliyetlere kolektif/toplu içtihat adı verilmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

İslâm Araştırmaları Akademisi: 1961 yılında Mısır'da kurulmuş ve Ezher'e bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Farklı İslâm mezheplerini temsil eden elli üyeden oluşmaktadır. Bunların bir kısmı – yirmi üyeyi aşmamak üzere – Mısır dışındadır. Akademi 1964-1977 yılları arasında güncel dinî meselelerin tartışılıp karara bağlandığı sekiz ilmî konferans düzenlemiştir. Bu konferanslarda sunulan bildiri ve kararların tamamı yayımlanmıştır.¹⁴⁰

Dünya İslâm Birliği Fıkıh Akademisi: 1976'da Mekke'de kurulmuştur. Başkan ve vekili dışında yirmi üyesi vardır. 1978-1985 yılları arasında gerçekleştirdiği yedi toplantıda önemli konuları görüşüp karara bağlamıştır. Bunlar Akademi tarafından çıkarılan dergide yayımlanmıştır. Bu toplantılarda ele alınan konulardan bazıları şunlardır: Organ nakli, otopsi, cinsiyet değiştirme, sigorta, nüfus planlaması, ru'yet-i hilâl, Müslüman-gayrimüslim evliliği, Cidde'de ihrama girmek, kutuplara yakın bölgelerde namaz vakitleri, menkul kıymetler ve borsa.

İslâm Konferansı Teşkilâtı Fıkıh Akademisi: 1983 yılında İslâm Konferansı Teşkilatına bağlı olarak kurulmuştur. Merkezi Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde dir.¹⁴¹ Başlıca kuruluş amacı dünyanın her tarafındaki Müslümanların karşılaştıkları çağdaş dinî problemlere çözümler üretmektir. Akademi üye ülkelerin kendi ülkelerini temsil etmek üzere seçtiği ilim adamları aslî üye olarak yer almaktadır. Ayrıca kurum, çeşitli İslâm ülkesi ve Müslüman topluluklardan ilmî birikimi ve uzmanlığı ile temayüz etmiş otuz civarında ilim adamından da yararlanmaktadır. Akademi, her yıl düzenli olarak toplanmaktadır. Bu toplantılarda önceden belirlenen konularda bildiriler sunulmakta, bunlar etrafında tartışmalar

¹⁴⁰ Bu kurum hakkında detaylı bilgi için bkz.: <http://ar.wikipedia.org/> adresindeki ilgili madde.

¹⁴¹ http://en.wikipedia.org/wiki/International_Islamic_Fiqh_Academy,_Jeddah, (Erişim: 11.09.2012).

yapılmakta ve ulaşılan kararlar açıklanmaktadır. Ayrıca bunların tamamı Akademi'nin çıkardığı Mecelletü Mecmu'î'l-Fıkhî'l-İslâmi dergisinde yayımlanmaktadır. Akademi'de ele alınan konuların büyük çoğunluğu günümüz fıkıh problemleriyle ilgilidir.

Avrupa Fetva ve Araştırma Kurulu: Avrupa'da yaşayan Müslümanların dinî ihtiyaç ve problemlerine çözüm üretmek üzere kurulmuş merkezi İrlanda'nın Dublin kentinde olan bir kuruldur.¹⁴² Kurul'un ilk açılış toplantısı 1997'de Londra'da yapılmıştır. Başkanlığını Yusuf el-Karadavî'nin yaptığı Kurul'un tüzüğünde asil üyelerin prensip olarak Avrupa havzasında ikamet eden ilim adamlarından seçilmesi, ayrıca gerektiğinde belli koşullarla başka bölgelerden de üye kabul edilmesi öngörülmektedir. Kurul şimdiye kadar bir kısmı olağan bir kısmı da ihtiyaca göre olağanüstü olmak üzere toplam on dokuz toplantı düzenlemiştir. Çalışma düzeni diğer fıkıh akademilerine benzemektedir. Toplantılarda ortaya konulan sonuçlar kararlar, fetvalar ve öneriler şeklinde ilan edilmektedir. Ayrıca bunlar Kurul tarafından çıkarılan bir dergide yayımlanmaktadır.¹⁴³

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın en üst ilim, istişare ve karar organı olan kurul bir başkan ve on beş üyeden oluşur. Kurul bünyesinde çok sayıda uzman görev yapmaktadır. Kurul yeni ortaya çıkan ve önem arz eden dinî problemleri gündemine almakta ve bunlarla ilgili kararlar üretmektedir. Kurul ayrıca bu meselelerle ilgili kararlarında alt yapı oluşturmak amacıyla kimi zaman Diyanet Teşkilatı'ndan ve akademik çevrelerden ilim adamlarıyla ortak istişare toplantıları yapmaktadır. Daha sonra bu toplantılarda alınan kararları yayımlayarak ilim dünyasının istifadesine sunmaktadır.¹⁴⁴

¹⁴² http://en.wikipedia.org/wiki/European_Council_for_Fatwa_and_Research, (Erişim: 11.09.2012).

¹⁴³ Avrupa Fetva ve Araştırma Kurulu'nun, Avrupa'da yaşayan Müslüman toplulukların dinî problemleriyle ilgili yaptığı çalışmalar ve verdiği karar ve fetvalar için <http://www.e-cfr-org/> adresine başvurulabilir.

¹⁴⁴ Din işleri Yüksek Kurulu'nun güncel dinî meselelere ilişkin karar ve mütalaları için <http://www.diyamet.gov.tr> adresine başvurulabilir.

Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü Fetva Komisyonu: Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü'ne bağlı olarak faaliyet gösteren Fetva Komisyonu 2007 yılında kurulmuştur. İhtiyaca göre olağanüstü toplantılar düzenleyen Komisyon'un gerçekleştirdiği toplantılarda önemli konuları görüşüp karara bağlamaktadır. Ayrıca bu kararların tamamı Başmüftülüğü'nün çıkardığı "Müslümanlar" dergisinde yayımlanmaktadır.¹⁴⁵ Komisyonun ele aldığı konuların büyük çoğunluğu Bulgaristan Müslümanları ilgilendiren güncel problemlerle ilgilidir.¹⁴⁶

---

¹⁴⁵ Bkz. **Müslümanlar** dergisi, Sofya, 2007, S. 9, s. 31; 2008, S. 1, s. 31; 2009, S. 4, s. 35; 2009, S. 5, s. 36.

¹⁴⁶ Bu konuda detaylı bilgi ve çıkarılan fetvaların metinleri için Başmüftülüğü'nün resmî internet sitesine başvurulabilir: <http://genmuftibg.net/bg/faq/30-fetvi.html>.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGARİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN AZINLIĞIN FIKHÎ PROBLEMLERİ

I. İBADET

Fıkıh ilminde ibadet terimi, daha çok Allah ve Resulü tarafından mükelleften yapılması istenen ve şekli yönü ön planda görünen belirli davranış ve amel biçimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁴⁷

İbadetlerin ana yapısını Allah belirlemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Allah'ın belirlemiş olduğu bu ibadetleri açıklamış ve onların nasıl icra edileceğini uygulamalı olarak göstermiştir. Özü ve aslı itibariyle ibadetlerde bir değişikliğin olması mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle Kur'an ve Sünnet'in belirlemiş olduğu ibadetler, bütün Müslümanlar için bağlayıcıdır ve dinin bu kutsal metinlerinde aslı bulunmayan yeni bir ibadet çeşidini ve şeklini ihdas etmek, dinin ibadet anlayışı ile çelişmektedir. Ancak sosyal, kültürel, ekonomik ve coğrafi ortamların değişmesine paralel olarak ibadetlerin uygulama biçiminde öze ilişkin olmayan bir takım değişiklikler olabilmektedir.

Hz. Peygamber'den sonra yaşayan Müslümanlar ibadetlerle ilgili olarak yeni birtakım mesele ve olaylarla karşılaşmışlardır. İslam bilginleri nassların lafız ve manalarını esas alarak bunları bir şekilde çözüme kavuşturmuşlardır. Bu alanda günümüzde de halledilmesi gereken birçok problem mevcuttur. Örneğin, bazı bölgelerde ezanın açıktan okunmasına getirilen yasak sadece Bulgaristan'da değil, diğer birçok AB ülkesinde de önemli bir problemdir. Ayrıca yeni camilerin inşası esnasında karşılaşılan güçlükler veya Komünizm döneminde gasp edilen camilerin müzeye çevrilmesi de büyük önem arz eden sorunlardandır. Ramazan ayının

¹⁴⁷ Vecdi Akyüz, **Mukayeseli İbadetler İlmihali**, a.g.e., C. I, s. 5.

başlangıcı ve bitişinin tespitinde astronomi ilminin verilerine dayanıp dayanılmayacağı meselesi günümüzde ciddi tartışmalara yol açmakta, ve aynı ülkede yaşayan Müslümanların farklı tarihlerde oruca başlaması ve değişik günlerde bayram kutlaması gibi, garip durumlara sebep olmaktadır. Bu bölümde yukarıda geçen problemler ana başlıklar halinde incelenecektir.

A. CAMİLER İLE İLGİLİ SORUNLAR

Vakıf sistemi Osmanlı Devleti'nin keşfedip ortaya çıkardığı bir kurum değildir. Kendinden önceki toplulukların ve İslâm devletlerinin tatbikatında yer almış ve yaşanan tecrübelerle Osmanlı'ya intikal etmiştir. Fakat Osmanlı döneminde olduğu kadar, hiç bir İslâm devletinde, vakıf sisteminden yararlanarak ülke zenginliklerinin paylaşılması, adil devlet yönetiminin tesisi ve bayındır şehirlerin kurulması konularında aynı başarı gösterilememiştir.¹⁴⁸

Diğer Osmanlı eyaletlerinde olduğu gibi Balkanlarda da şehir dokusunun çekirdeğini camiler etrafında inşa edilen külliye yapıları teşkil etmektedir. Vakıflar tarafından inşa edilen camilerin ve diğer kültürel eserlerin kimlik belirlemede ve aidiyet hissi vermede oynadığı hâkim rolün farkında olan Bulgarlar, Komünizm döneminde sürekli bu vakıf eserlerini hedef seçmişler ve Bulgaristan toprakları üzerinde bulunan Türk ve İslâm kültürünün yaşayan canlı şahitleri olan bu eserleri ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.¹⁴⁹

Söz konusu dönemde cami ve mescid tasnifleri, kimi camilerin müzeye çevrilmesi, kimilerinin de kiraya verilmesi işlemleri görülmüştür.¹⁵⁰ Kimileri de askeriye kışlası olarak kullanılmış veya çeşitli kuruluşlara depo olarak tahsis edilmiştir. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin geride bıraktığı zengin kültür mirası ve onun bir parçası olan camiler zamanla azalmıştır.

Günümüzde, bir hukuk devleti olan Bulgaristan'da din ve vicdan özgürlüğü Anayasa tarafından koruma altına alınmıştır. 2002'de kabul edilen Dinler Yasası'nda

¹⁴⁸ Nazif Öztürk, **Azınlık Vakıfları**, Altinküre Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2003, s. 12.

¹⁴⁹ Mehmet İpşirli, "Bulgaristan", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**; C. VI, İstanbul, 1992, ss. 401-402.

¹⁵⁰ Mehmed A. Topal, "Vızvıştaneto na Vakıfskite İmoti", **Müslümanlar** Dergisi, S. 1, Sofya, 2006, s. 31.

bu tür konular bütün ayrıntılarıyla ortaya konulmuştur. Söz konusu yasada farklı din mensuplarının toplanma ve ayinlerini gerçekleştirebilecek mekânların inşası ve bakımı hakkına sahip oldukları açık bir şekilde belirtilmiştir.¹⁵¹ Buna rağmen hâlâ kimi şehirlerde Osmanlı'dan kalan bazı camiler kapalı tutulmakta ve müzeye çevrilme konusunda öneriler gündeme getirilmektedir. Ayrıca, bazı büyük şehirlerde ibadet mekanı yetersizliğinden dolayı Müslümanlar yeni cami inşa etmek için mahalli idarelere başvurmakta, ancak çeşitli gerekçelerle talepleri geri çevrililmektedir. Bu şekilde - Burgaz şehrinde olduğu gibi - on binlerce Müslüman dinî vecibelerini yerine getirme konusunda büyük sıkıntılar yaşamaktadır.

1. Müzeye Çevrilen Camiler

Tarihi eserlerin ve özellikle mabedlerin müzeye çevrilmesi Bulgaristan'a mahsus bir uygulama değildir. Günümüzde Türkiye gibi bazı İslâm ülkelerinde bile buna benzer örnekler¹⁵² mevcuttur. Bu uygulamayı herhangi bir dönem veya rejimle sınırlı tutmak da doğru değildir. Nitekim Bulgaristan örneğinde olduğu gibi, komünizm döneminde camilerin müzeye dönüştürülme uygulaması, komünizmin çökmesinden sonra demokratik dönemde de devam etmektedir. En son 2011 yılında Stara Zagora şehrindeki Eski Cami müzeye çevrildi. Müzeye çevrilen camilerden bir bölümü kiliseden dönmedir. Diğer bir bölümü ise, başlangıcından beri cami olarak inşa edilen Osmanlı dönemlerine ait mabetlerdir.

Kiliseden çevrilen camiler üzerinde, müze yapılmadan önce kimi arkeolog ve bilim adamları tarafından kazı ve araştırma çalışmaları yapıldığı görülmektedir. Bu araştırma sırasında Hıristiyanlık dönemine ait kalıntılar ortaya çıkartılmakta ve bu işlemlerden sonra üzerinde çalışılan caminin müzeye çevrilmesinin gündeme getirildiği dikkat çekmektedir.¹⁵³ Bu şekilde 16 Eylül 2011'de Stara Zagora şehrinde bulunan Eski Cami "Dinlerarası Müzesi"ne çevrildi. Yeni müzenin açılışı bizzat Bulgaristan Başbakanı tarafından yapıldı.¹⁵⁴ Yaklaşık bir yıl sonra Haskovo Bölge Müftülüğü müzeye çevrilen caminin Müslümanlara geri verilmesi ve yeniden ibadete

¹⁵¹ **Dinler Yasası (2002)**, md/6.

¹⁵² İstanbul'daki "Ayasofya Müzesi" ve Konya'daki "Mevlana Müzesi" örnek olarak gösterilebilir.

¹⁵³ http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=887046, (Erişim: 19.09.2012).

¹⁵⁴ <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1041815>, (Erişim: 19.09.2012).

açılması için mahkemeye başvurdu. Ancak Başmüftülüğü'nün Sofya Şehir Mahkemesi tarafından tescil edilmemesi gerekçe gösterilerek Müslümanların talepleri geri çevrildi ve dava sonlandırıldı.¹⁵⁵

İslâm'da bir yerin hangi durumlarda mescit niteliği kazanacağı belirlenmiştir. Bir mescidin, diğer akarlarda olduğu gibi mütevelliyeye teslim edilmesi de gerekmez. Vakıf kurucusunun ya da mescidi inşa edenin izniyle, o mescitte bir defa olsun ezan ve kametle, açık olarak cemaatle namaz kılınması o yere mescit niteliği kazandırır. Böyle bir mescit artık önce o yöredeki cemaatin ve daha sonra İslâm toplumunun ortak mabedi halini alır. Satılmak, bağışlanmak, kapatılmak, gasp edilmek gibi yollarla bir mabet nitelik değiştirmez. Mabetlerde zaman aşımı da söz konusu olamaz.

Cami ve mescitlerin kendi amacı yönünde kullanılması asıldır. Üstelik vakıf olan taşınmazlarda vakfedenin şartı Allah ve Resulü'nün (şâri') nass'ı gibidir. Hanefî âlimler arasında otorite olarak kabul edilen İmam Serahsî konuyla ilgili şunları söylemektedir:

“Bir kimse, sahip olduğu arazisini bütün Müslümanların kullanması için mescit yapılmak üzere vakfeder ve bir mescit yapar. Daha sonra halka orada namaz kılmaları için duyuruda bulunur ve söz konusu yeri mülkiyetinden çıkarıp diğer mallarından ayırır. Ardından müezzin ezan okur ve halk orada bir vakit veya daha fazla cemaatle namaz kılar. Bu durumda vakfı yapan kişi artık bu işlemde cayarak malını geri alamaz. Ölürse mirasçılara da intikal etmez. Çünkü söz konusu malı mülkiyetinden çıkarmış ve sırf Allahu Teâlâ'nın rızası için vakfetmiştir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Mescidler şüphesiz Allah'ındır.*”¹⁵⁶ Peygamber (s.a.v.) de bir hadiste şöyle demektedir: “*Kim kuş yuvası kadar da olsa Allah rızası için bir mescid yaptırırsa Allah (c.c.) da ona cennette bir köşk ihsan eder.*”¹⁵⁷ Ayrıca teslim ettiği sadakada olduğu gibi sırf Allah rızası için yaptığı vakıftan cayma hakkı da yoktur.”¹⁵⁸

Ayrıca bir mescidin müze, eski eser, birinci derecede korumaya alınan antika eser durumuna getirilmesi bu yerde ibadet yapılmasına engel teşkil etmez. Nitekim

¹⁵⁵ <http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=1309444>, (Erişim: 19.09.2012).

¹⁵⁶ Cin, 72/18.

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/244; İbn Mace, Mesâcid, 1; İbn Huzeyme, Sahih, II/269.

¹⁵⁸ Serahsî, **Mebûsât: 1000 Yıllık İslâm Fıkhı Temel Eserleri Deliller ve Hükümler**, ed. Mustafa Cevat Akşit, C. XII, 1. b. Gümüşevi Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 58-59.

Sofya'daki Banya Başı Camisi veya Plovdiv'deki Cuma Camisi de birer kültür abidesi, fakat her ikisi de ibadete açık ve Müslümanlar tarafından kullanılmaktadır. Aynı şekilde müzeye çevrilen camiler de ibadete açıldığı takdirde herhangi bir problem oluşturmayacağı gibi Müslümanların ihtiyaçlarını karşılayacaktır.

2. Yeni Cami İnşa Etmek

Bulgaristan'daki Müslümanlar yeni cami inşa etme konusunda bazı şehirlerde resmî makamların çıkardığı engellerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Nitekim yürürlükteki kanunlara göre mülk alımı, inşaat müsaadesi ve inşaat sürecindeki gerekli denetimler mahalli idarelerin yetki ve kontrolü altındadır. Bunun için yeni bir mabedin inşası ancak söz konusu mahalli idarenin izniyle mümkün olmaktadır. Ne yazık ki bu idareler Müslümanlara kolaylık sağlamak yerine farklı bahaneler ileri sürerek yeni camilerin yapılmasını engellemeye çalışmaktadır.

Bununla beraber Müslümanların dinî faaliyet mekânlarına sahip olmaları yolunda bazı bölgelerde en önemli engellerden biri kamuoyundan, yani o yerde yaşayan Bulgar Hıristiyan halkından kaynaklanmaktadır. Müslümanlar hakkında yeterli bilgisi olmayan Hıristiyan halkı, yörelerinde yaşayan Müslümanların dinî ibadetlerini yerine getirecekleri ibadet mekânı yapacaklarını duyunca halk toplanıp, her türlü hukukî ve maddî imkân seferber ederek Müslümanların bölgelerinde ibadethane açmalarını engellemeye çalışmaktadırlar. Bu faaliyetlerine çoğu yerde, medya, bilhassa yerel basın, mahalli idareciler, politikacılar da destek vermektedir. Müslümanların ibadet mekanı açmalarını engellemek amacıyla genellikle; İslâm ve Müslümanlar, demokrasi ve insan hakları için tehlike teşkil ettiği, İslâm ülkelerinde Hıristiyanlar aynı haklara sahip olmadıkları ve bu ülkelerde Hıristiyanların kilise açmalarına müsaade edilmediği, Minareden ezan okunması durumunda gayrimüslimlerin huzuru bozulacağı, inşa edilecek cami Hıristiyan toplumunu ve kültürünü dejenere edeceği v.s. argümanlar ileri sürülmektedir. Aslında bu gerekçeler Müslümanların ibadet mekanı açmalarını hukuken engelleyecek argümanlar değildir. Fakat bazı büyük şehirlerde medya ve kamuoyu baskısıyla mahalli idareler yeni cami inşa etmek için Müslümanlara gereken izni vermemektedir. Bu konuda iki örnek sunmak yerinde olacaktır.

Birincisi Sofya’da yapılması planlanan İslami Eğitim ve Kültür Merkezi’dir. Söz konusu merkezin projesinde, Sofya’nın “Malinova Dolina” semtinde 20 dönümlük arazi üzerinde üniversite, araştırma merkezi, cami, yurt, kongre salonu kurulmasını öngörülmektedir. Projenin değeri 500.000 dolar olan ve finansmanlığı İslam Konferansı Örgütü tarafından yapılan merkez tamamen yerel Müslümanların ihtiyaçlarına yöneliktir. Sofya’da tek bir caminin olması, şehirdeki Müslümanlar için yeterli olmadığı ve cuma günleri 200-300 kişinin cami dışında namaz kılmak zorunda kaldığı için inşa edilecek merkezde 5 katlı bir cami de planlanmıştır.¹⁵⁹ Bunu duyan kimi aşırı milliyetçiler¹⁶⁰ Sofya Belediyesi Başmimarı Petar Dikov’u ziyaret ederek söz konusu projenin yasal olup olmadığını araştırmaya başladılar. Nihayet medyanın da baskısıyla proje durduruldu. Hala bu konuda herhangi bir gelişme yoktur.

İkinci örnek ise Burgaz şehrinde, “Pobeda” semtindeki camidir. Burgaz’da 2008 yılı sonunda “Meden Rudnik” semtindeki cami “kaçak inşaat olduğu gerekçesiyle” belediye meclisi kararıyla yıkıldı. Semtin başka bir yerinde cami kurulması için karar tasarısı hazırlandı, ancak inşaatın temeli atılmasına rağmen 19 Mart 2009 tarihinde önceden hazırlanan karar tasarısı belediye meclisinde reddedildi. Bu şekilde yaklaşık 10.000 Müslüman dinî vecibelerini yerine getirecek ibadethaneden mahrum bırakıldı.¹⁶¹

Yukarıda izah edilen durum, Müslümanların, hukuksal mücadeleden çok gayrimüslim halkını ve kamuoyunu ikna etmek zorunda olduklarını göstermektedir. Bunun için ilk önce bütün bu önyargıların, yanlış bilgilendirilmelerin önüne geçmek için Müslümanların yoğun bir şekilde kamuoyu oluşturmak için çaba sarf etmesi gerekmektedir. Ayrıca cami ve müftülüklerin faaliyetleri kamuoyuna ve halka tanıtılmalıdır. Bu konuda Başmüftülüğü’nün başlattığı “camiler haftası” ve düzenlediği keremler güzel örnek teşkil etmektedir.¹⁶² Bununla beraber camiler dinî ve sosyal faaliyetlerini yürütmek için yer almadan, inşaat müsaadesi için gerekli planlama ve müracaatları yapmadan önce bu niyetlerini geniş bir kampanya ile bölge halkına,

¹⁵⁹ http://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=5162, (Erişim: 12.08.2012).

¹⁶⁰ <http://www.vestnikataka.com/>, (Erişim: 09.09.2012).

¹⁶¹ <http://genmuftibg.net/bg/news-from-bulgaria/2705.html>, (Erişim: 05.09.2012).

¹⁶² <http://genmuftibg.net/bg/news-from-bulgaria/2841--blagotvoritelen-bazar-v-grkardzhali-.html>, (Erişim: 07.10.2012).

bölgede faal kilise temsilcilerine, yöresel basına, mahalli idareci ve politikacılara bildirmeli ve olası itiraz konularını ikna ve diyalog yoluyla çözmeye çalışılmalıdır. Konulara olmazsa olmaz mantığıyla değil, akılcı yaklaşılmalı ve muhataplarla konsensus sağlayarak çözümler bulmaya çalışılmalıdır. Bütün bunlar bir sonuç vermediği takdirde son çare olarak hukuka başvurulmalıdır.

B. EZANIN AÇIKTAN OKUNMASI

Bulgaristan'da minarelerden ezanın açıktan okunması bazı şehirlerde mahkeme konusu olmaktadır. Ezanın yüksek sesle okunmasının, cami çevresindeki sâkinleri rahatsız ettiği ileri sürülerek, minareden ezan okunmasını engellemeye çalışılan yerler olmuştur. Minareden ezan okuma, Bulgaristan'da resmî ibadetin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle aslında mücadele almaya gerek yoktur. Buna rağmen ezan okunmasına karşı olan Bulgar halkının baskısıyla mahalli makamlar ezanın açıktan okunmasına izin vermemektedirler.¹⁶³ Mahalli idarelerin bu kararlarına mahkemeler nezdinde itiraz eden cami dernekleri, ezan okuma hakkını hukukî yoldan elde etmeye çalışmaktadırlar.

Ezan, kelime olarak bildirmek, duyurmak, çağrıda bulunmak, ilân etmek demektir.¹⁶⁴ Nitekim, Kur'an-ı Kerim'in bazı âyetlerinde de bu anlamda kullanılmıştır. Bir terim olarak ezan, kendisiyle, farz namazın vakti bilinen muayyen sözdür.¹⁶⁵ Bir başka tarif: "Farz namazların vakitlerini bildirmek için okunan özel sözler"¹⁶⁶ şeklinde yapılmıştır.

Ezanın ibadet oluşu ve fazileti, Kitap, Sünnet ve icma delillerine dayanmaktadır. Kitap deliline şu âyet örnek verilebilir: "*Namaza çağırduğunuz zaman onu alay ve eğlence konusu yaparlar.*"¹⁶⁷ Sünnet delili olarak da, bu konuda rivayet edilen pek çok hadis vardır. Bunlardan biri, Buhari ve Müslim'in "Sahîh"lerinde yer

¹⁶³ **Müslümanlar** dergisi, S. 6, Sofya, 2006, s. 15.

¹⁶⁴ Abdurrahman Çetin, "Ezan", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**; I-XXXIX (devam ediyor), C. XII, İstanbul, 1992, ss. 36-38; Serahsî, **Mebûsât**, a.g.e., C. I, a.g.e., s. 226.

¹⁶⁵ Muğni'l-Muhtac'dan naklen Vehbe Mustafa ez-Zuhaylî, **el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh**, 3. b., C. I, Dimaşk, 1409/1989, s. 533.

¹⁶⁶ Vecdi Akyüz, **Mukayeseli İbadetler İlmihali**, a.g.e., C. I, s. 381.

¹⁶⁷ Mâide, 5/58.

verdikleri şu hadistir: “*Namaz vakti geldiği zaman, biriniz size ezan okusun, en büyüğünüz de size imamlık yapsın.*”¹⁶⁸

Abdullah b. Zeyd’in hadisi ise, rüya ile bilinen ezanın şeklini göstermektedir ki, Hz. Ömer de uzun bir hadiste adı geçen rüyayı teyid etmiştir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.): “*Bu, inşaallah hak rüyadır. O halde Bilal ile beraber kalk ve rüyada gördüğünü ona söyleyerek ezberlet. Çünkü, onun sesi, seninkinden daha yüksektir.*” buyurmuştur.¹⁶⁹

Bu arada, Müslim’in İbn Ömer’den yaptığı sahih bir rivayete göre, ezan Medine’de başlamıştır. Bu itibarla, ezan ile ilgili rüya, Hicrî birinci yılda vaki olmuştur.¹⁷⁰

Ezanın fikhî hükmüne gelince, Hanbelîler dışındaki çoğunluk İslâm hukukçularına göre ezan, vakit namazları ile cuma namazında, namaz kılacak erkekler için her camide müekked sünnettir. Hanbelîlerin çoğuna göre ise, ezan ve kâmet, adı geçen namazlar için farz-ı kifâyedir.¹⁷¹ Onlar, bu görüşlerine delil olarak da, Buharî ve Müslim’in yer verdikleri yukarıdaki hadisi gösterirler.

Ezanın, caminin dışında ve açıktan okunmamasının hükmüne gelince, daha önce geçtiği üzere, fakihlerin çoğunluğuna göre ezanın kendisi müekked sünnet olduğu gibi, onun da birtakım sünnetleri vardır.¹⁷² İşte ezanın sünnetlerinin birincisi, müezzinin yüksek ve güzel sesli olması, ezanı, caminin yakınındaki yüksek bir yerde yüksek sesle okumasıdır.¹⁷³ Nitekim, Abdullah b. Zeyd’in yukarıda geçen hadisinde Bilal’in sesinin yüksekliğine dikkat çekilmiştir.

Ezanın, yüksek bir yerde ve yüksek sesle okunmasının sünnet oluşunun sebebi, onun bu yolla daha çok kişiye duyurulabilmesi, işitenin kalbini yumuşatıp onu ezana ilgi duymaya ve ezandaki çağrıya icabet etmeye meylettirmektir. Bir de namaza çağrıda bulunanın, tatlı sözlü olması gerekir. Bu konuda Dârimî ve İbn

¹⁶⁸ Buharî, Ezan, 17, 18, 49, Edeb, 27, Megâzî, 53; Müslim, Mesâcid, 292, 293; Nesâî, Ezan, 8.

¹⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/43; İbn Mace, Ezan, 1; Ebû Dâvûd, Salât, 28; Tirmizî, Salât, 139.

¹⁷⁰ Vecdi Akyüz, a.g.e., C. I, s. 384.

¹⁷¹ Vecdi Akyüz, a.g.e., C. I, s. 383.

¹⁷² Söz konusu sünnetler hakkında detaylı bilgi için bkz. Vecdi Akyüz, **Mukayeseli İbadetler İlmihali**, a.g.e., C. I, ss. 387-388.

¹⁷³ Serahsî, **Mebsût**, a.g.e., C. I, s. 243.

Huzeyme, Resûlüllah (s.a.s)'in yirmi kişiye ezan okumalarını emrettiğini, bu kimselerin ezan okuduklarını, ezan okuyanlardan Ebû Mahzûre'nin sesini beğendiğini ve bunun üzerine kendisine ezanı öğrettiğini rivayet etmişlerdir. Ezanın yüksek sesle okunması, onun daha geniş bir alana duyurulmasını sağladığı gibi, sevabının da artmasına vesile olmaktadır. Bu konuda Ebû Saîd el-Hudrî, Resûlüllah (s.a.s)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Sen, davarlarının arasında veya çölde iken, namaz için ezan okuduğunda, onu yüksek sesle oku. Çünkü ezan okuyanı işiten cin, insan ve her şey, kıyamet günü kendisine şahitlik eder.*”¹⁷⁴ Ebû Hüreyre de, Hz. Peygamberin: “*Müezzin, sesinin mesafesi kadar mağfiret olunur ve her yaş ve kuru, ona şahitlik eder*” buyurduğunu rivayet etmiştir.¹⁷⁵

Ezanın yüksek bir yerde okunması da, sesin daha geniş bir alana duyurulması içindir. Bir de Ebû Davûd, Urve b. Zübeyr'den, o da, Benû Neccar kabilesinden olan hanımından şöyle dediğini rivayet etmiştir: “*Benim evim, mescidin çevresindeki en yüksek ev idi. Bilal da, sabah ezanını onun üzerinde okurdu.*”¹⁷⁶

Yer verilen bütün bu sahih rivayetlerden ve sağlıklı kaynaklardan anlaşıldığı üzere, ezanın yüksek yerden ve yüksek sesle okunması, onun sünnetlerindedir.¹⁷⁷ Bu, aynı zamanda ezanın faziletini artırıcı, ezan okuyan kişinin günahlarının da bağışlanmasına ve Kıyamet günü lehine şahitlik edilmesine vesile olan bir husustur. Ayrıca, açıktan ve yüksek sesle okunan ezan, İslâm'ın izharı için değişmez bir şîâr ve küfür ülkesi ile İslâm ülkesini ilk bakışta birbirinden ayırt edici güçlü bir alamettir.¹⁷⁸ Yoksa, açıktan ve yüksek bir sesle okunmaması halinde, sıhhatine herhangi bir hanel gelmesi veya aît olduğu namaza herhangi bir nakîsa getirmesi söz konusu değildir. Kaldı ki, caminin dışında ve yüksek bir yerde okunmasına müsaade edilmese dahi, caminin içinde veya münasip bir bölümünde yine yüksek sesle okunmakta ve böylece, yüksek sesle okunması hususu, gerçekleşmiş olmaktadır. Ne var ki, buna rağmen, yüksek sesle okunmasından güdülen gayenin tam tahakkuk ettiğini söylemek mümkün değildir. Zira, ezanın yüksek sesle okunmasındaki esas gaye, çevrede bulunan ve namaz vaktinin girdiğini bilmeyen kimseleri bundan haberdar

¹⁷⁴ Buharî, Ezan, 5, Bedü'l-Hak, 12; Nesâî, Ezan, 12; İbn Mace, Ezan, 2, 5.

¹⁷⁵ Nesâî, Ezan, 14; İbn Mace, Ezan, 5.

¹⁷⁶ Ebû Dâvûd, Salat, 33.

¹⁷⁷ Serahsî, **Mebûât**, a.g.e., C. I, s. 236.

¹⁷⁸ Hayreddin Karaman, **İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri 1-2**, İz Yayıncılık, 2010, ss. 25-28.

edip namaza çağırmasıdır. İçerde okunan ezan ise, sadece içerdeki, yani namaz vaktinin girdiğini bilen ve zaten namaza gelmiş olan cemaate duyurulabilmektedir.

Sonuç itibarıyla, eğer bir yerde ezanın açıktan okunması problem teşkil ediyorsa, ezanın hangi vakitlerde okunacağı ve hoparlörlerin ses ayarlarının nasıl yapılacağı mahalli idarelerle beraber belirlenmelidir. Bu konuda hemen mahkemeye başvurulmamalıdır. Nitekim her ne kadar hukuk yolu açık olsa da, sorunlar hukuksal mücadeleye gerek kalmadan anlaşarak çözülmeye çalışılmalıdır. Hukuk son çare olarak kullanılmalı, çünkü hukuk yolu ile bir takım haklar elde edilse de sonuçta çoğunluğu teşkil eden gayrimüslim halkı kendini mağlup hissedip Müslümanlara karşı düşmanlık besleyebilir. Bu da Müslümanların aleyhinde gerçekleşecek daha büyük zararlara yol açabilir. Nihayet unutulmamalıdır ki günümüz Bulgaristan’da ezanın açıktan okunmasıyla ilgili genel bir yasak söz konusu değil, sadece belirli yerlerde böyle bir sorun mevcuttur. Dolayısıyla ezanın açıktan okunmasına izin verilmediği durumlarda, içeriden okunması yeterli olacaktır.¹⁷⁹

C. RAMAZAN HİLÂLİNİN GÖRÜLMESİ

Kameri ayların başlangıcında, hilâlin görülmesi meselesini ifade etmek için ru’yet-i hilâl terimi kullanılmaktadır. Ayın bu şekilde (hilâl şeklinde) görülmesiyle, yeni kameri ayın başladığı anlaşılmaktadır. Ramazan orucuna başlanılabilmesi için ramazan hilâlinin, bayram yapılabilmesi için de şevval hilâlinin görülmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber, “*Hilâli (ramazan hilâlini) görünce oruca başlayınız ve hilâli (şevval hilâlini) görünce bayram ediniz. Hava bulutlu olursa içinde bulunduğunuz ayı otuza tamamlayınız*” buyurmuştur.¹⁸⁰

Hilâlin görülmesi meselesi, öteden beri üzerinde durulan ve sonu gelmeyen tartışmalara yol açan bir konudur. Fıkıh tarihi içerisinde konu değişik boyutlarda tartışılmış, günümüzde de bu tartışmalar devam etmektedir. Tartışmanın esası şudur:

¹⁷⁹ Recep Çiğdem, “Azınlıkların Dinsel Sorunlarının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, **Godišnik na Visšiya İslamski Institut**, ed. İbrahim Yalimov, Visš İslamski Institut, S. 1, Sofya, 2008/2009, s. 24.

¹⁸⁰ Buhârî, Savm, 5, 11; Müslim, Sıyâm, 3-4; 7-10.

Ramazan hilâlinin görülmesinde baş gözüyle görmeye mi itibar edilecektir, yoksa bu hususta astronomik hesaplara dayanmak câiz midir?¹⁸¹

Ramazan ayının başlangıcı Bulgaristan Müslümanları arasında da çok tartışılan bir mesele olup, bu konuda zaman zaman ciddi ayrılıklar meydana gelmektedir. Müslümanların tek resmî dinî teşkilâtı olan Başmüftülük, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nın takvim ve tespitlerini esas alıp, dinî gün ve bayramları bu doğrultuda düzenlemektedir. Ayrıca Başmüftülüğü'nün tespit ettiği günler devlet tarafından çıkarılan kanunla Resmî Gazete'de ilân edilir.¹⁸² Ülkedeki Müslümanların çoğunluğu buna uymakta ve duyurulan tarih ve günleri dikkate almaktadır. Ancak, bilindiği gibi Türkiye ile Arap ülkeleri arasında bu konudaki uygulamalarda bazen bir günlük fark olabilmektedir. Bulgaristan'daki Müslümanların küçük bir kısmı da Arap dünyasındaki uygulamayı esas alır ve oruca bir gün önce başlamaktadır. Bu şekilde aynı bölgede yaşayan Müslümanların farklı günlerde Ramazan orucuna başlamaları gibi garip bir durum ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı bu meselenin derinliğine incelenmesi ve Müslümanların birliğini sağlayacak bir çözüm bulunması son derece önemlidir.

“Hilâli görünce oruca başlayınız ve hilali görünce bayram ediniz.” hadisi ramazan ayı ve Ramazan Bayramı öncesinde hilâlin araştırılmasına işaret etmektedir. Bu sebeple Şaban ve Ramazan aylarının 29. günleri akşamında güneş battıktan sonra hilâlin doğup doğmadığı gözlemlenmektedir. Her iki durumda da eğer hava bulutlu ve bu yüzden hilâl görünmüyorsa Şaban ve Ramazan ayları otuz güne tamamlanır.

Ramazan hilâlini görenlerin şahitliği ile de ramazan başlar veya ramazandan çıkılır. Hava kapalı olduğunda hilâli gördüğünü söyleyen âkil, baliğ ve adil bir Müslümanın şahitliği ile ramazan orucuna başlanır. Bunu duyanların da oruca başlamaları gerekir. Havanın kapalı olmadığı günlerde bir iki kişinin değil çok sayıda kişinin buna tanıklık etmesi gereklidir.¹⁸³ Ramazan dışındaki ayların başlangıcını

¹⁸¹ Komisyon, **İlmihal I: İman ve İbadetler**, C. I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 392.

¹⁸² 2012 yılındaki dinî günler ve bayramlar için bkz.: **Dirjaven Vestnik** (Resmî Gazete), S. 104, Sofya, 2011, s. 30.

¹⁸³ Serahsî, **Mebsût**, a.g.e., C. III, s. 96.

tespitte en az iki kişinin şahitliği gerekli görülmüştür.¹⁸⁴ Bir kişinin şahitliği ile oruca başlayanlar, ramazanın otuzuncu gününde şevval hilâlini görmeseler de ertesi gün bayram ederler.

Klasik fıkıh kitaplarında yıldızların hareketlerinden sonuç çıkarmaya çalışanların (müneccim) veya vakitleri tespitle uğraşanların (muvakkit) sözlerine dayanarak oruç tutulup tutulamayacağı çokça tartışılmış, üzerinde tam bir görüş birliği oluşmamıştır. Çoğunluğa göre bu müneccim ve muvakkitlerin tespitleri orucun başlangıç ve sonunu tespitle bağlayıcı değildir. Dolayısıyla dikkate alınmaz. Bu bilgilere göre tespit bizzat gözle yapılmalıdır. Ancak günümüzde özellikle, resmî dinî kurumlar, astronomi biliminin verilerinin kameri ayların başlangıç ve bitişi tespitle belirleyici olduğunu düşünmektedir. Her iki görüş taraftarları da akli ve naklî delillerle kanaatlerini temellendirmeye çalışmıştır.

1. Hilâli Gözle Görmeyi Savunanlar

Bunların ana delili şu hadis-i şeriftir: *“Biz ümmi bir toplumuz, hesap ve okuma yazma bilmeyiz. Ay şöyle şöyledir”* buyurarak Hz Peygamber eliyle 29 ve 30 işaretleri yapmıştır.¹⁸⁵ Dolayısıyla istenen, ayın gözle görülerek tespit edilmesidir.

Yine bunlara göre Hz. Peygamber, o dönemde müneccim ve muvakkitlerin tespitlerini dikkate almamıştır. Bunun yerine insanların hilâli gözetleyerek oruca başlamasını istemiştir. Ayrıca havanın bulutlu olması halinde içerisinde buldukları ayı otuz güne tamamlamalarını bildirmiştir. Sahabe ve tabiûndan müneccim ve muvakkitlerin tespitlerine birkaç isim dışında itibar edenin olmaması da bu grubun delillerindedir.

Hilâlin gözle görülmesi gerektiğini söyleyenler birtakım akli delillerle de görüşlerini desteklemeye çalışmışlardır. Onlara göre her Müslüman aynı teknik imkânlarla sahip değildir. İnsanlar kendilerini aşan şeylerle sorumlu tutulamazlar. Oysa gözle görme ve araştırma herkesin kendi çabasıyla kolaylıkla uygulayabileceği

¹⁸⁴ İsmail Köksal, “Ru’yet-i Hilal Meselesi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 13, 2008, ss. 10; Serahsî, *Mebûsât*, a.g.e., C. III, s. 219.

¹⁸⁵ Buhârî, *Savm*, 11; Müslim, *Siyam*, 15.

bir yöntemdir. İslam'ın evrenselliği, herkese hitap etmesi ve ilave bir çaba olmadan herkesin bu tür bilgilere kolaylıkla ulaşmasının mümkün olması ile doğrudan bağlantılıdır.

2. Astronomi İliminden Yararlanılacağını Savunanlar

Bu görüş sahiplerine göre, oruca başlamada önemli olan hilâlin doğduğunu tespit edebilmektir. “Hilâli görünce oruç tutun” ifadesi, görmenin nasıl gerçekleştiğini değil, görme fiilinin kesin şekilde ortaya çıkmasını gerektirmektedir. Yine bu hadis, o dönemde uygulanmakta olan yöntemi bildirmektedir. Dolayısıyla bunu değişmez ve tartışılmaz bir yöntem olarak anlamak uygun değildir.

Hız. Peygamber'in “Biz ümmi bir toplumuz...” şeklindeki hadisi, o dönemin özelliğiyle ilgili bir tespittir. O dönemin bilgisinin bu tür ince hesapları yapmaya elverişli olmadığına işaret eden bu hadis, bu işin temelinde “hesap” olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Ayrıca bu hadis-i şerifte bildirilmek istenen, ayın bizzat gözle görülmesinin ibadet olması değil, bilimsel metotlarla kesin bilgiye sahip olamayacak toplumların ellerinde bulunan en işe yarar metodu kullanmalarını teşviktir.

Astronomi ilmi sayesinde artık bugün ay ve güneşin hareketlerini sağlıklı ve kesin şekilde tespit mümkün hale gelmiştir. Öte yandan astronomik verilerde ayın çıplak gözle görülmesi esas alındığına göre, bu verileri kullanmanın ana maksadı gerçekleştirilmede diğerine göre daha uygun olduğu sonucuna varılabilir.

Her yıl Ramazan ayının ve bayramının arifesinde yaşanan kargaşa, Müslümanların imajına zarar vermektedir. Bu durum, manevi atmosfere insanların zihinlerinde şüphelerle girmesine neden olmaktadır. Fıkıh kitaplarında “oruca hâkim kararıyla başlama” ilkesi genişçe tartışılmakta ve bağlayıcı bir karar olarak kabul edilmektedir. Hilâlin, bilimsel metotlarla araştırılması ve buna göre bütün dünya Müslümanlarının aynı anda oruca başlanması ortak duygu ve tavır alışa zemin hazırlayacaktır. Hilâlin tespiti teknolojik imkânlarla olsa bile, gözle görülebilecek dönemi esas alınarak astronominin verileriyle tespit edilmektedir.

Sonuç itibarıyla, aynı şehir veya köydeki Müslüman cemaatin iki gruba ayrılarak farklı günlerde bazen de farklı mekânlarda bayram namazı kılmaları İslâm'ın ruhu ile bağdaştırılması mümkün olmayan bir durumdur. Birliğin ve kardeşliğin birçok âyet ve hadislerde vurgulandığı¹⁸⁶, dayanışmanın ve yardımlaşmanın zirvede olduğu bir toplum kurmayı hedefleyen İslâm dini ile Müslüman topluluklarda meydana gelen bu ve buna benzer olayların taban tabana zıt oldukları rahatlıkla söylenebilir. Bundan dolayı Bulgaristan'da yaşayan Müslümanlar Bulgaristan Başmüftülüğü'nün ilânına uymak suretiyle ülke genelinde birlik sağlanmalıdır.

II. EKONOMİ

Komünizm döneminde Bulgar yetkililer, zengin bir maddî kaynak durumunda bulunan vakıf malları çeşitli bahanelerle yok etmişlerdir. Ayakta kalan vakıflar ise devlet tarafından kamulaştırılmıştır. Demokratik dönemde Bulgaristan yönetimleri, İslâm vakıflarının sahiplerine iade edilmesini prensip olarak kabul etmekle beraber, uygulamada olmadık zorluklar öne sürerek buna pek yanaşmamaktadırlar. Dolayısıyla Bulgaristan Müslümanları, Başmüftülüğü'nün temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda ciddi anlamda maddî zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır.

Diğer taraftan, bilindiği gibi klasik fıkıh kitaplarında Müslümanların yaşadıkları ülkeler “darulislam” ve “darulharb” olmak üzere farklı kategorilere ayrılmış ve Müslümanın hak ve sorumlulukları ona göre belirlenmiştir. Bugün Bulgaristan'da gayrimüslimler çoğunlukta, Müslümanlar ise azınlık durumundadır. Bu nedenle Müslümanlar arasında zaman zaman buldukları ülkenin konumu ve uygulanacak hükümlerle ilgili farklı tartışmalar gündeme gelmektedir. Bunlardan bir tanesi gayrimüslim ülkede faizli muamelelerdir.

Bu bölümde vakıf malları ve darulharpte faizli muameleler konuları ana hatlarıyla incelenecektir.

---

¹⁸⁶ Bkz. Hucurât, 49/10; Enfâl, 8/46.

A. VAKIF MALLARI

Bilindiği üzere Osmanlı döneminde, Balkan yarımadasındaki topraklar üzerinde toplumsal ihtiyaçları karşılamak, fakir ve muhtaçlara yardım etme gibi amaçlarla Türkler tarafından çok sayıda vakıf kurulmuş ve binlerce hayır eseri yaptırılmıştır. Osmanlı Devletinin Balkan yarımadasındaki topraklarını kaybetmesi ile bu vakıflar ve onlara ait araziler, taşınmaz mal ve mülkler ile çok sayıda mimari eserler Balkanlarda yeni kurulmuş bulunan Bulgaristan devletin sınırları içerisinde kalmışlardır.

Hem Osmanlı Döneminde, hem de Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra imzalanmış olan ikili ve çok taraflı anlaşmalar ile, Türkiye'deki Bulgar azınlık cemaatlerinin sahip oldukları vakıfların ve vakıf mallarının ve Bulgaristan sınırları içerisindeki topraklarda bulunan Türk vakıfları ile bunlara ait mal ve mülklerin karşılıklı olarak korunması kararlaştırılmıştır. Ancak Türkiye'deki Hıristiyan azınlıklara ait cemaat vakıfları anlaşmalara uygun olarak korunmuş olmalarına rağmen Bulgaristan'daki Türk vakıfları ise korunmamışlardır.

Özellikle komünizm döneminde Bulgar yetkililer, bir taraftan Türk-İslâm varlığının sembolü olan, diğer taraftan çok zengin bir maddî kaynak durumunda bulunan vakıfları çeşitli bahanelerle yok etmişlerdir. Ayakta kalan vakıflar ise devlet tarafından kamulaştırılmıştır. Yeni demokratik-çoğulcu dönemde Bulgaristan yönetimleri, İslâm vakıflarının sahiplerine geri verilmesini prensip olarak kabul etmekle beraber Meclis'te gerekli yasaları çıkartmamakta, uygulamada olmadık zorluklar öne sürerek buna pek yanaşmamaktadırlar. Dolayısıyla Bulgaristan Müslümanları, Başmüftülüğü'nün ihtiyaçlarının karşılanması ve din görevlilerinin maaşlarının ödenmesinden, camilerin inşa ve tamirine, İslâmî eğitimin finanse edilmesinden İslâmî yayınların basımı ve dağıtımına kadar pek çok alanda karşılaştıkları maddî zorlukları aşabilmek için başta Türkiye olmak üzere İslâm ülkelerinden yardım almak durumundadırlar.

Başmüftülüğün gelirlerinin ana damarını teşkil eden, ancak merkezî yönetimce el konulan vakıfların iadesi 15 yıldır gerçekleşmemiştir. Bu konuda, günümüzde gerek Bulgaristan'da, gerek Türkiye'de farklı çalışmalar yürütülmektedir. Türkiye'de Vakıf Haftası münasebetiyle çeşitli yerlerde

sempozyumlar düzenlenmektedir. Söz konusu sempozyumlarda gasp edilen vakıf malları hakkında detaylı bilgiler veriliyor ve geri alma konusunda Bulgar yetkililerin çıkardığı sorunlar ve engeller dile getiriliyor. Örneğin 12 Mayıs 2012’de, 29. Vakıf Haftası sebebiyle Bursa’da “Bursa’dan Balkanlara Vakıf Medeniyeti” Sempozyumu düzenledi.¹⁸⁷ Sempozyumda vakıfların Osmanlı dönemindeki yeri ve önemi hakkında bilgi verildi ve günümüzde vakıfların ihyası konusunda Balkanlarda ne tür faaliyetler yapıldığını dile getirildi.

Ayrıca Bulgaristan’da Başmüftülük, bölge müftülükleri ve Müslüman encümenlikler vasıtasıyla ülke içinde bulunan, ancak devlet tarafından el konulan veya bazı kişiler tarafından kanunsuzca satılan¹⁸⁸ vakıf mallarının iadesiyle ilgili davalar yürütmektedir.¹⁸⁹ Bu konudaki çalışmalar hakkında İHH İnsani Yardım Vakfı’nın düzenlediği “Balkanlar’da Gelecek Tasavvuru: Kültür, Siyaset, Örgütlenme ve İşbirliği Alanları” isimli sempozyumda, Bulgaristan başmüftüsü Mustafa Aliş Hacı’nın sunduğu tebliğde şu örneklerle yer verilmiştir:

“a) Kırcalı’de “Medrese” adıyla bilinen Türk ilkokul binası, 1921-1933 yılları arasında Müslüman azınlığa kadro yetiştirmek amacıyla başmüftülüğün girişimiyle inşa edilmiştir. Üzerine inşa edildiği arsa Kırcalı’deki Müslüman cemaatine aittir. Okul binası tamamıyla başmüftülüğün yönetimi altında, Müslümanların ortak gayretleri ve paralarıyla inşa edilmiştir. 1947 yılında “Medrese” adıyla bilinen Türk ilkokul binası, Kırcalı cemaati İslamiyesi mal varlığı arasında gösterilmiştir. Aynı bina, 1949 yılında kabul edilen Devlet Malları Yasası uyarınca 122/20.04.1950 tarihli bir akit ile devlet malı olarak kayda geçirilmiştir. Medrese, 1977 yılında Ulusal Kültür Anıtları Enstitüsü’nün (NÝPK) 3409/31.10.77 tarih ve nolu bir mektubuyla kültür anıtı olarak kabul edilmiştir. Yine bu karara dayanarak 7770/15.11.1994 no. ve tarihli ikinci bir akit ile bina tekrar devlet malı olarak ilan edilmiştir.

“Medrese” binasının eski sahiplerine iadesi sorunu, 1992 yılından itibaren ele alınmaya başlandı. Bununla ilgili olarak Maliye Bakanlığı’yla K- 08-00-0143/92 no. ve tarihli yazışma mevcuttur. Bakanlık, konuyla ilgili bu mektubumuza red cevabı vermiştir. Daha sonra 1542/92 no. ve tarihli bir dilekçeyle Müslüman cemaati

¹⁸⁷ <http://www.bursadabugun.com/haber/vakiflar-osmanli-yi-ihya-etti-90695.html>, (Erişim: 03.09.2012).

¹⁸⁸ **Müslümanlar** dergisi, S. 3, Sofya, 2006, ss. 16-19.

¹⁸⁹ Komisyon, **İnformatsionen Bületin za 2009 g.**, Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü, Sofya, 2010, s. 21.

Bulgaristan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi'ne başvurmuştur. 882/11.05.93 no. ve tarihli kararlar Yüksek İdare Mahkemesi bu isteği de reddetmiştir.

088/07.02.2001 tarihli bir başka mektupla başmüftülük, Kırcali vilayeti valisine başvurarak "Medrese" binasının iade edilmesinde ısrar etmiştir. DC-22-83/04.07.01 tarihli bir mektupla vali, Müslüman encümenliğinin mal sahipliği iddialarını reddetmiş, aynı mektupta hiçbir dayanağı olmayan bir sıra iddia yer almıştır. Başmüftülük, tarihsel önemi haiz medrese binasının vakıf malı olarak iade edilmesinde ve aynı binanın müze olarak kullanılmasının ilgili devlet kurumlarıyla imza edilecek sözleşmelerle teyit edilmesinde ısrar etmektedir.

b) Plovdiv (Filibe)'de "Taşköprü Camisi"nin Müslüman cemaatine ait olduğunu gösteren ilk tapu, 95 nolu ve 12.09.1939 tarihlidir. Cami avlusu aynı yıl içinde satılmıştır. 1992 yılına gelindiğinde cami sahipliği devlet eliyle avlu sahiplerine devredilmiştir.

c) Yanbolu Bedesteni, Veziriazam Atik (Hadım) Ali Paşa evkafına ait kayıtlarla tescil edilmiş, bânisi belli bir eserdir. 15. yüzyıl sonlarına doğru, Ali Paşa henüz Rumeli Beylerbeyi iken yapıldığı ihtimali kuvvetlidir. Osmanlı devrinde şehirdeki iktisadi hayata katılan bina, çeşitli dönemlerin izlerini taşıyan değişikliklerle yakın zamana kadar gelmiş, nihayet 1970-1975 yıllarındaki inşa ve onarım faaliyetleriyle mimarisini bozan unsurlar kaldırılarak çevresine bitişik dükkanların ihyasının ardından asıl görünüşüne tekrar kavuşmuştur. Restorasyondan itibaren mamur bir çarşıya dönüştürülerek günümüzde yeniden fonksiyon kazanan bu eser, Bulgaristan'da ayakta kalabilen tek bedesten binasıdır.

d) Devletleştirilmiş diğer camiler vb. eserler:

- Razgrat'ta "İbrahim Paşa Camisi"nin devletleştirildiğine dair 13/20.11.96 no ve tarihli karar vardır.

- Küstendil'de "Fatih Mehmet Camisi"nin devletleştirildiğine dair 3859/10.05.1996 no ve tarihli karar vardır.

- Samokov'da "Bayraklı Camisi" 1928 yılında kültür anıtı olarak ilan edilmiştir. 1964'ten bu yana da müze olarak kullanılmaktadır. Devletleştirildiğine dair resmî bir karar olamamakla birlikte cami, Müslüman encümenliğince kullanılamamaktadır.

- Stara Zagora'daki "Eski Cami" 1954'te kültür abidesi olarak ilan edilmiştir. Devletleştirildiğine dair bir karar bulunmasa da Müslümanlarca kullanılamamaktadır.

- Belogradçik kasabesindeki “Hacı Hüseyin Camisi” 1771’de yapılmış olup bugün müze olarak kullanılmaktadır.

- Montana kasabesindeki cami, 1964’te kültür abidesi olarak ilan edilmiş olup devletleştirildiğine dair bir karar bulunmasa da Müslümanlarca kullanılamamaktadır.

- Karlovo’daki “Kurşunlu Cami” 1964 yılında müzeye çevrilmiştir. Devletleştirildiğine dair bir karar olmasa da cami Müslümanlarca kullanılamamaktadır.

- Vratsa’daki “Eski Cami” 1972 yılından bu yana kültür abidesi olarak kabul edilmektedir. Devletleştirildiğine dair bir karar olmasa da Müslümanlarca kullanılamamaktadır.

Tüm bu yapılar Müslüman topluluğun bir türlü iade edilmeyen vakıf mallarından sadece bir kısmıdır. Toplumumuza iade edilmeyen taşınmaz vakıf mallarının sayısı 290 adettir. İade edilmemiş topraklar ise dekar hesabıyla toplam 16.306.841 dekadır.”¹⁹⁰

Bulgaristan’daki vakıfların iadesi konusunda İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), Bulgaristan’daki Osmanlı eserlerinin, Müslüman cemaatine teslimi için önemli bir çalışma hazırladı. İstanbul merkezli IRCICA, Osmanlı vakıflarıyla ilgili 300 civarında vakfiyenin özetini çıkartıp yayına hazırladı. Bu çalışma sayesinde Bulgaristan’daki İslâmî eserlerin ülkedeki Müslümanlara ait olduğu netleşecektir. Bulgaristan Müslümanları, ellerindeki Osmanlı tapuları ve tarihî vesikalarla vakıf mallarının mülkiyeti üzerinde hak iddia edebilecektir. 2002 yılında Dinler Yasası’nda yapılan değişiklik uyarınca Bulgaristan’daki Osmanlı eserlerinin Müslüman vakıflarına devredilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Bulgaristan’da birçok vakıf malının tespiti yapılmıştır. Mevcut olan vakıf mallarının bir kısmı bazı şahıslar tarafından satılmış, bazı vakıf eserleri ise devletin elindedir. Bütün vakıf mallarının yeniden Müslümanlara kazandırılması gerekmektedir. Bulgaristan’daki vakıf mallarının büyük bir çoğunluğa hala elde edilememiştir. Bir kısmı ile ilgili davalar açılmış olmasına rağmen davalar kasten uzatılmakta ve Bulgaristan idaresi de vakıf mallarını vermemek için direnmektedir.

¹⁹⁰ Mustafa Aliş Hacı, “Bulgaristan Müslümanlarının Dinî Yapılanması ve Sorunları”, **Balkanlar’da Gelecek Tasavvuru : Kültür, Siyaset, Örgütlenme ve İşbirliği Alanları Sempozyumu**, 1. b., 2008, ss. 37-39.

Buna rağmen Dinler Yasası değişikliğinin yapılmasından bu yana geçen 10 yıllık sürede 200'e yakın vakıf eseri için dava açılmıştır.¹⁹¹ Bu davaların bazıları Müslümanların lehinde, bazıları ise aleyhinde sonuçlanmıştır¹⁹².

B. DARULHARPTE FAİZ

Bulgaristan'daki Müslümanlar azınlık durumunda oldukları için zaman zaman buldukları ülkenin konumu ve uygulanacak hükümlerle ilgili tartışmalar meydana gelmektedir. Bulgaristan hangi ülke grubuna girmekte; darulharb mıdır, yoksa darulislâm mıdır? Darulharb ise faizli muameleler caiz midir? Devlet yönetiminde Müslümanların tek başına söz sahibi olmadığı ancak, nüfusun önemli bir oranını oluşturduğu Bulgaristan'da, Müslümanlar birbirleri veya gayrimüslimlerle faizli işleme girebilirler mi? Bu ve benzeri sorular sıklıkla gündeme gelmekte ve Müslümanları meşgul etmektedir. Bunun için burada gayrimüslim ülkede faizli muameleler konusu ele alınacaktır.

İslâm'ın yasaklamış olduğu muamelelerden biri faizli muamelelerdir. Faizin İslâm'daki adı ribâ'dır. Ribâ hem Kur'an, hem de Sünnet delili ile yasaklanmış olan büyük günahlardandır. Kur'an-ı Kerim'de bu konuda şöyle buyrulmaktadır: "Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faizi yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz."¹⁹³ İslâm'ın faiz hakkındaki temel hükmü budur. Ancak, gayrimüslim ülkede Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki faiz sözleşmesinin hükmü tartışmalıdır. Fukahanın bir kısmı yer ve kişi farkı gözetmeksizin faizi her durumda haram, diğer bir kısmı ise Müslümanla gayrimüslim arasında yapıldığında bazı şartlarla caiz görmektedirler.

¹⁹¹ Minhac Çelik, "Balkanlardaki İslâm eserleri Müslümanlara devrediliyor", **Zaman** gazetesi, İstanbul, 12 Ağustos, 2012, s. 1,2.

¹⁹² **Müslümanlar** dergisi, S. 3, Sofya, 2006, s. 5, 6; S. 4, Sofya, 2006, s. 7,8; S. 1, Sofya, 2007, s. 6, 7; S. 3, Sofya, 2007, s. 6; S. 4, Sofya, 2008, s. 9.

¹⁹³ Al-i İmran, 3/130.

1. Caiz Görenler

Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre, gayrimüslim ülkede vizeli pasaportla (emân) kalmakta olan bir Müslümanın, o ülkenin gayrimüslim vatandaşıyla faizli kredi alışverişi yapması caizdir. Bunun gibi Müslümanın onlarla fâsit sayılan bir alışverişi yapması, kan veya domuz eti satması, ya da kumar çeşidine giren bir oyundan elde edilecek kazancı alması da caizdir.

Gayrimüslim ülkede Müslüman olup da henüz İslâm ülkesine hicret etmemiş olan yerli halk veya İslâm ülkesinden gayrimüslim bir ülkeye gelen pasaportlu zimmi gayrimüslim de, o ülkenin yerli halkı ile sözü edilen muameleleri yapabilir.

Ünlü Hanefî hukukçusu Serahsî (ö. 490/1097) bu konuda şöyle demiştir:

“Müslüman, gayrimüslim bir ülkeye eman (pasaport) ile girdiğinde, onların mallarını rızaları bulununca, hangi yolla olursa olsun almasında bir sakınca yoktur. Faiz, kumar veya domuz ya da ölmüş hayvan etine ait satış bedeli olması arasında bir fark bulunmaz. Müslüman emanla girdiği için, onların mallarını, rızaları dışında alması caiz olmaz. Kısaca karşılıklı rızanın ve bir sözleşmenin bulunması, malın Müslümana mubah olması için yeterlidir.”¹⁹⁴

Bu konuda Ebu Hanife ile İmam Muhammed'in dayandığı delillerden bazıları şunlardır:

- “Müslümanla harbî arasında dâruharpte faiz cereyan etmez.”¹⁹⁵ Hanefîler tabiiilerden güvenilir (sika) bir fakih olan Mekhül'ün (ö. 112/730) rivayet ettiği bu hadise itibar etmiştir.

- Hz. Peygamber, Veda Hutbesi'nde şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz, câhiliyye dönemine ait faiz kaldırılmıştır. İlk kaldırdığım faiz de amcam Abbas İbn Abdilmuttalib'in faizidir.”¹⁹⁶ Kesin faiz yasağı bildiren ayetlerin Hayber fethi (7/628) sırasında indiği düşünülürse, Hz. Peygamber'in Mekke'de oturan Abbas'ı fetihten önce faizden menetmemesi ve bu dönemde aldığı faizlerin geri verilmesini istememesi, henüz İslâm'a girmeyen Mekke'de faiz uygulamasına cevaz verdiği anlamına gelmektedir.

¹⁹⁴ Serahsî, **Mebsût**, a.g.e., C. XIV, ss. 98-102.

¹⁹⁵ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, IV, 53.

¹⁹⁶ Ebû Dâvud, *Menâsik*, 57; İbn Mâce, *Menâsik*, 84.

- Rivayete göre, Hz. Peygamber bir gün Mekke’de İbn Rükâne isimli bir müşrikle karşılaşır. İbn Rükâne, o güne kadar kendisini kimsenin yenemediğinden bahisle, sürüsünün üçte biri karşılığında Hz. Peygamber’e güreş teklifinde bulunur; Hz. Peygamber bu teklifi kabul eder ve üç karşılaşmanın üçünde de galip gelerek sürüsünün tümünü alır. İbn Rükâne: “Bu güne kadar benim sırtımı yere getiren olmadı; aslında beni yenen sen değilsin...” der¹⁹⁷. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona koyunlarını iade eder. Hanefîlere göre eğer harbînin malını almak mekruh olsaydı Hz. Peygamber böyle bir iddiaya girmez ve dolayısıyla koyunlarını almazdı.

2. Caiz Görmeyenler

Şâfiî, Mâliki ve Hanbelî mezhepleri ile Hanefîlerden Ebu Yusuf’a ve Zahirilere göre, Müslümanların gayrimüslim bir ülkede, faiz alıp vermeleri caiz değildir. İslâm’ın yasakladığı bir şey, ülke ayırımı söz konusu olmaksızın her yerde yasaktır. Onların delilleri şu şekilde özetlenebilir:

- *“Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faizi yemeyin. Allah’tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.”*¹⁹⁸

- *“Faiz yiyenler, şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların “Alım-satım tıpkı faiz gibidir” demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır.”*¹⁹⁹

- Faizin haramlığını bildiren ayet ve hadislerde darulharb ve darulislâm ayırımı yapılmaz. Dolayısıyla bu konuda nassların umumu esas alınmalıdır.

- Hanefî eserlerinde rivayet edilen Mekhul hadisi sahih kabul edilse dahi, mürseldir. Şâfiîlere göre ise mürsel hadis hükme delil olmaz. Ayrıca bu hadis; “Müslümla harbî arasında dâulharbde riba akdi yapılamaz” şeklinde de anlaşılabilir. Nitekim diğer umumî deliller de bu tür bir yorumu desteklemektedir.

- Faiz akdi, fasit bir akittir. Fasit akitle elde edilen şey helâl görülemez.

¹⁹⁷ Ebû Dâvud, Libâs, 24; Tirmizî, Libâs, 42.

¹⁹⁸ Al-i İmran, 3/130.

¹⁹⁹ Bakara, 2/275.

Sonuç olarak, Hanefilerde ağırlıklı görüş, gayrimüslim bir ülkede, bir Müslümanın faiz almasının caiz olduğu yönündedir. Ancak, gayrimüslim ülkede faizi meşru sayan bu görüşün, mü'min için yalnız zaruret veya ihtiyaç durumunda yararlanılabilecek bir ruhsattan ibaret olduğu düşünülmelidir. Gerek geçmişte gerek günümüzde âlimlerin çoğunluğuna göre faiz her yerde haramdır. Dolayısıyla bu konuda çoğunluğun görüşünü esas almak ihtiyata ve takvaya daha yakındır.

III. GIDA VE BAĞIMLILIKLAR

Gıda, barınma ve giyinme bütün insanların ortak ihtiyacıdır. Bunlardan bilhassa gıda, bölge, din, kültür farklılıklarına bağlı olarak neredeyse tüm insanlığın en önemli sorunu olagelmiştir. Günümüzde hijyen şartlarına uygun sağlıklı gıda üretimi bütün insanların; helal-haram ölçütlerine uygun gıda üretimi ise, belli bir dinî inanişaya sahip olanların ve özellikle Müslümanların başta gelen sorunlarından.

Bulgaristan'da büyük şehirlere ticaret, öğrenim ve benzeri maksatlarla giden bazı Müslümanlar, oralarda hayatî birçok büyük sorunla karşılaşmaktadırlar. Onlar, bazen İslâmî açıdan yiyebilecekleri helal et bulamıyorlar. Böyle durumlarda olan kişiler, yiyecek ve içeceklerinde samimiyetle helâl ve haramı seçmek istiyorlar. Bunun için zaman zaman gayrimüslimlerin kendi kabulleri doğrultusunda ürettikleri gıdaların, Müslümanlar açısından hükmünü gündeme getirilmekte ve tartışmalara sebep olmaktadır.

Bununla beraber fikhın klasik doktrininin oluşumundan sonra ortaya çıkan sigara kullanımı bireyin kendisini veya üçüncü şahısları ilgilendiren olumsuz sonuçları itibariyle dinlerin ilgi alanına girmiştir. Günümüzde Bulgaristan'daki Müslümanlar arasında bağımlılıkların en yaygını sigara bağımlılığıdır. Bunun için sigara konusu ve İslâm'ın sigaraya bakışı uzun süredir tartışılmaktadır.

A. HAYVAN KESİMİ İLE İLGİLİ SORUNLAR

Bu mesele helal gıda meselesinin temelini teşkil etmektedir. İslam dini kurallarına göre bu dinin mensuplarının her zaman helal ve temiz et yemesi ve satın alırken buna dikkat etmesi dinî bir vecibedir.

Eti yenilebilen hayvanlardan kara hayvanlarıyla hem karada hem de denizde yaşayabilen hayvanların etinin helal olabilmesi için, fiilen veya hükmen kesilerek kanlarının akıtılması gerekmektedir. Nitekim kendiliğinden ölen hayvanlarla, kesici olan bir aletle usulüne uygun olarak kesilmeden ölen hayvanlar âyetlerde meyte (ölmüş hayvan) kabul edilmiş ve etlerinin yenilmesi haram kılınmıştır.²⁰⁰

Balık gibi sadece suda yaşayabilen hayvanlar ile çekirge gibi karada yaşamakla birlikte akıcı kanı olmayan hayvanların ise, etlerinin helal olabilmesi için kesilmeleri şart değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), “*Denizin suyu temiz, ölüsü helaldir*”²⁰¹ buyurmuş, bir başka hadiste de ölü hayvanlardan balık ve çekirgenin Müslümanlara helal olduğunu ifade etmiştir.²⁰²

Kesimle ilgili güncel fikhî problemlerin genellikle, kesim işlemini gerçekleştiren kişinin dinî mensubiyeti ve kesim sırasında besmele çekilmesiyle ilgili olduğu görülmektedir. Konu bu başlıklar altında ele alınacak, kesim yöntemi başlığı altında elektroşok, seri kesim ve sulu yolum konuları işlenecektir.

1. Kesen Kişinin Dinî Mensubiyeti

Hayvan kesen kişinin âkil olması ve Müslüman yahut özü itibariyle ilahî kaynaklı dine mensup birisi (ehl-i kitap) olması gerektiğinde dört mezhep de görüş birliğindedir. Domuz, şarap, leş gibi hakkında özel yasak bulunan yiyecekler hariç ehli kitabın yiyip içtikleri Müslümanlara helal olduğu gibi kestikleri de helaldir.²⁰³ Mâide sûresinin beşinci âyeti bu hükmün açık delilidir: “*Bugün size temiz ve iyi şeyler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir, sizin*

²⁰⁰ Mâide, 5/3; En’âm, 6/145.

²⁰¹ Ebu Davud, Taharet, 41.

²⁰² Müsned, C. II, 97.

²⁰³ Serahsî, **Mebûât**, a.g.e., C. VII, s. 12, C. XXIV, s. 40.

yiyeceğiniz de onlara helâldir.”²⁰⁴ Bu ayetin tefsirinde Allâme İbni Kesir şöyle demektedir:

“Ulemâ icmâ etmiştir ki, kitap ehli olan Yahudi ve Hıristiyanların kestikleri hayvanlar Müslümanlara helâldir. Çünkü onlar, Allah’tan başkası için hayvan boğazlamanın haram olduğuna inanırlar ve boğazladıkları hayvanlar üzerine yalnızca Allah’ın adını anarlar.”²⁰⁵

Ehl-i kitap, Allah’a inanıp bir peygambere tabi olup hak dine mensup iken zamanla hak yoldan uzaklaşan kişi ve toplulukları ifade eden bir kavramdır. Yahudi ve Hıristiyanlar, İslam âlimlerinin ittifakıyla ehl-i kitap kabul edilmektedir. İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu ehl-i kitap kapsamını bu iki din mensuplarıyla sınırlı tutar. Fakat temelde Allah inancı taşıması sebebiyle Ebu Hanife Sâbîl’i, İbn Hazm da Mecûsîler’i ehl-i kitap çerçevesine dâhil eder. Ehl-i kitap kapsamını daha geniş tutan görüşler de vardır.

Birinci görüşün benimsenmesi halinde, kesim hayvanlarının etinin Müslümanlara helal olabilmesi için kesen kişinin kimliği bakımından çerçeve biraz daralmakta, ikinci görüşün kabul edilmesi halinde ise genişlemektedir. İslâm Konferansı Teşkilatı (İKÖ) bünyesinde faaliyet gösteren İslam Fıkıh Akademisi, Mecûsîlerin ehl-i kitap olmadığı yönünde karar almıştır. Buna göre putperestlerin, tanrıtanımazların, dinden dönenlerin (mürted) kestikleri Müslümanlara haram olduğu gibi, Mecûsîlerin kestiği de haramdır.

Ehl-i kitabın kestiğinin Müslümanlara helal olmasıyla ilgili önemli bir husus, kesimin İslam’ın öngördüğü şartlar çerçevesinde gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Klasik ve çağdaş fıkıh bilginlerinden bazıları, ehl-i kitabın kestiklerinin kendi dinlerine göre caiz olmasının, Müslümanlar açısından yeterli olduğu görüşündedir. Fakat fıkıh mezhepleri ve müctehidlerin çoğunluğuna göre ehl-i kitabın kestiklerinin Müslümanlara helal olabilmesi, keserken Allah’tan başkasının adının telaffuz

²⁰⁴ Mâide, 5/5.

²⁰⁵ İbn Kesîr, **Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri**, çev. Bekir Karlığa – Bedrettin Çetiner, C. V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 2135.

edilmemesi şartına bağlıdır.²⁰⁶ Böyle bir ifadenin duyulması halinde, Müslümanın o hayvanın etinden yemesi caiz değildir.

2. Kesim Sırasında Allah'ın Adını Anmak

İslam'ın değerler sisteminin başında tevhid inancı yer alır. Tevhid inancı, bireysel ve toplumsal hayatın tamamını kuşatır ve her işlem ve olaya mutlaka yansır. İşte bu ilkenin günlük hayata yansımalarından birisi de, hayvanların kesilmesi esnasında Allah'tan başkasının adının anılmaması, hayvanın Allah'tan başkasına adanmamasıdır. Bu şekilde kesilen hayvanların eti Müslümanlara haram kılınmıştır.²⁰⁷

Hayvan keserken Allah'tan başkasının adının anılmasının kesilen hayvanı haram kılacağı hususunda bütün mezhepler müttefiktir. Fakat besmele çekmenin, hayvanın etinin helal olabilmesi için mutlaka yerine getirilmesi zorunlu bir şart olup olmadığı, diğer bir ifadeyle bağlayıcılık düzeyi, mezhep ve müçtehitler arasında tartışmalıdır. Aralarında Hanefilerin ve Malikîlerin de bulunduğu fakihlerin çoğunluğuna göre²⁰⁸, hayvan kesilirken Allah'ın adının anılması şarttır. Şayet bu, unutmaya bağlı olarak terk edilmişse, bu durum etin helalliğine zarar vermez. Çünkü Müslüman, içselleştirmiş olduğu imanı ile yaptığı her şeyi zaten Allah adına yapar. Fakat Allah'ın adını anmanın kasten terk edildiğinin bilinmesi halinde, o hayvan murdar sayılacağından eti de yenmez.²⁰⁹

Zahirîler, unutma ile kasıt arasında herhangi bir ayırım gözetmeksizin, Allah'ın adının anılmasının mutlak anlamda şart olduğu görüşündedirler. Ayrıca İbn Ömer, İmam Ebû Sevr, Nâfi, Amir b. eş-Şa'bî ve Muhammed b. Sîrîn'den nakledilen görüş de budur.²¹⁰

²⁰⁶ Mevdûdî, **Modern Çağda İslâmî Meseleler**, çev. Yusuf Işıcık, Hayra Hizmet Vakfı Neşriyat, Konya, 1980, s. 195.

²⁰⁷ Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145; Nahl, 16/115.

²⁰⁸ Hz. Ali, İbn Abbas, Saîd b. Müseyyeb, Atâ, Tavûs, Ca'fer b. Muhammed ve Rabîa b. Ebî Abdirrahman görüşleri de bu yöndedir.

²⁰⁹ Mevdûdî, **Modern Çağda İslâmî Meseleler**, a.g.e., s. 184.

²¹⁰ Mevdûdî, **Modern Çağda İslâmî Meseleler**, a.g.e., s. 184.

Şafîlere ve bazı fakihlere göre ise, kesim sırasında besmele çekmek sünnettir. Dolayısıyla Müslümanın kestiği hayvan, Allah'ın adını anmayı kasten terk etmiş olsa bile yenir. Onlara göre bir hayvanın etinin yenilememesi konusunda ölçüt, Allah'ın adının anılmaması değil, Allah'tan başkası adına kesilmiş olmasıdır. Dolayısıyla, Müslüman ya da ehl-i kitaptan birisinin Allah'tan başkası adına kestiği hayvanın eti haramdır.

İslâm Konferansı Örgütü'ne bağlı İslâm Fıkıh Akademisi, Hanefî ve Malikîlerin görüşünü benimsemiş, kesim sırasında teyp gibi bir kayıt cihazından besmele okunmasının yeterli olmadığı yönünde karar almıştır.

Kesen kişinin dinî mensubiyeti ve kesim sırasında Allah'ın adının anılmasıyla ilgili görüş ve değerlendirmelerin şu noktalarda birleştiği görülmektedir:

- İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi ilahî kaynağa dayalı bir dine mensup olmayanların kestiği hayvanların eti yenilemez.
- Müslüman veya ehl-i kitaptan birisinin Allah'tan başkası adına kestiği hayvanın eti haramdır.
- Müslüman ya da ehl-i kitap birisinin, kesim sırasında Allah'ın adını anmayı unutmaması, Zahirîler hariç, o hayvanın etini haram hale getirmez

Allah'ın adının anılmasının kasten terk edilmesi, kesimi gerçekleştiren kişiden duyulmadığı ya da ifade edilmediği sürece bilinmesi mümkün olmayan bir durumdur. Dolayısıyla güncel hayatta nadiren karşılaşılabilecek bir haldir. Bundan dolayı bu noktada aşırı bir şüphecilik veya vehimde bulunmak doğru olmayacaktır.

Kesen kişinin kimliği, kesim sırasında besmele çekilmesi, Allah'tan başkası adına kesme gibi, kesilen hayvanın etinin dinen helal olabilmesi için uyulması gereken şartlara bağlı kalınıp kalınmadığını, günümüz toplumlarında belirlemek veya denetlemek oldukça zordur. Bilhassa kümes hayvanlarında seri üretim amacıyla mekanik kesim uygulamasına geçilmesi, dinî kural ve tavsiyelere bağlılık düzeyinin tespit ve denetimini güçleştirmektedir. Müslümanların çoğunluğunu teşkil etmediği toplumlarda, bu hususlarda net bir bilgiye ulaşılması daha da zordur.

Araştırıp emin olmadan hayvansal bir gıdayı tüketmenin dinen caiz olmadığını söylemek, uygulamada ciddi sıkıntı ve güçlükler yol açacaktır. Kaldı ki İslam, Müslüman toplumda tüketime sunulan gıdanın üretim süreciyle ilgili böyle bir soruşturma-araştırma talebinde bulunmamaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) keserken Allah'ın adının anılıp anılmadığının bilinmemesi durumunda, yerken besmele çekmek suretiyle o etin tüketilebileceğini ifade etmiştir.²¹¹

Bütün bunlar, tüketilen gıdanın dinen helal olmasını sağlamak amacıyla toplumsal bir bilincin oluşturulmasını, fedakârlık ve işbirliği ile bu sektöre yatırım yapmayı gerektirmektedir. Bu vurgu ile birlikte, hayatın akışkanlığını da göz önünde bulundurmamak suretiyle bazı âlimler ve fetva kurulları şöyle bir çözüm önermektedirler:

Helal oluş bakımından hayvanın türü, kesimi gerçekleştiren kişinin dinî mensubiyeti ve kesim usulüyle ilgili riayet edilmesi gereken şartlar konusunda vicdanî tatmin sağlayacak ölçüde net bir bilginin bulunmadığı durumlarda, toplum genelinin dinî mensubiyetine göre hareket edilebilir. Çoğunluğunu Müslümanların ya da ehl-i kitabın oluşturduğu toplumlarda, aksini gösteren sağlam bir bilgi olmadığı sürece, bu din mensuplarının Allah'tan başkası adına hayvan kesmemeleri aslî kuralından hareketle ve hayvanın eti yenen hayvanlardan olması şartıyla, besmele çekip o hayvanın etinden yenilebilir. Nüfusun çoğunluğunun, diğer din mensuplarından veya tanrıtanımazlardan oluştuğu toplumlarda ise, helal olma şartlarının gerçekleştiğinden emin olunmadığı sürece, hayvansal gıda tüketilmemelidir. Bu değerlendirmeler ithal et ürünleri için de geçerlidir.

Sonuç itibarıyla, gayrimüslimlerin hâkimiyeti altında bulunan ülkelerde yaşayan Müslümanlar, İslâmî ölçütlerde helal gıda ihtiyacı içindedirler. Amerika, Malezya ve Endonezya'da başlayan konuyla ilgili kurumlaşmalar, Avrupa'da uyanmaya başlamış ve küreselleşme sebebiyle bütün Müslüman ülkelerde de ihtiyaç haline gelmiştir. Dünyanın her yerinde İslâm dini mensupları tükettikleri gıdaların helal olmasını arzu etmektedir. Bulgaristan'daki durum da bundan farklı değildir.

---

²¹¹ Buhârî, Tevhid, 13; Zebâih, 21.

Müslümanların bu ihtiyacını karşılamak için Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü, helal sertifika vermektedir.²¹²

B. DOMUZ VE ÜRÜNLERİYLE İLGİLİ SORUNLAR

Bulgaristan'da farklı inanç ve kültürlere mensup vatandaşların yoğun bir iletişim ve birliktelik içerisinde hayat sürmeleri, Müslüman olmayanların kendi kabulleri doğrultusunda ürettikleri gıdaların, Müslümanlar açısından hükmünün tartışılmasına yol açmaktadır.

Tüketilen gıda maddeleriyle ilgili helal-haram tartışmaları ve bu çerçevedeki şüphe ve tereddütlerin önemli bir kısmı, özünde ya da terkinde domuz ve ürünlerinin bulunabileceği endişesinden kaynaklanmaktadır. Bilhassa üretim maliyetinin düşüklüğü sebebiyle domuz ve ürünleri, özellikle katkı maddesi olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Nitekim dünya genelinde birçok alanda kullanılan jelâtinin önemli bir miktarının temel hammaddesi domuzdur.²¹³ Sığır veya davar eti adı altında domuz etinin tüketime sunulduğuna dair haberlere de sıklıkla rastlanmaktadır.

Bu çerçevede şu hususların ele alınması önemlidir: Domuzla ilgili haram hükmünün kapsamı, bu haramlığın gerekçesi (illet), domuzun şekil ve mahiyet değişikliğine uğraması (istihale) ve helal bir gıdaya karışmasıdır. Bu konulara ilişkin fikhî hüküm, gıdalarla ilgili güncel fıkıh problemlerinin önemli bir kısmı için de cevap oluşturmaktadır.

Domuz etinin yenilmesi âyet ve hadislerde kesin bir şekilde haram kılınmıştır.²¹⁴ Kur'an'ın ilgili âyetlerinde haram kılınan gıdalar sayılırken domuzun sadece etinden söz edildiği görülür. Fakat İslam âlimleri, domuz etinin haramlığıyla ilgili âyetlerde, bu durumun fisk (hak yoldan sapma) ve rics (maddî veya manevî anlamda pis ve murdar) olarak ifade edilmesinden ve bazı hadislerden hareketle

²¹² Başmüftülüğü'nün vermiş olduğu sertifika ve öne sürdüğü şartlar hakkında detaylı bilgi için bkz.: <http://genmuftibg.net/bg/news-from-bulgaria/2378-2012-05-14-06-54-25.html>.

²¹³ Kemal Özer, **Şeytan Ye Diyor!**, Hayykitap, 1. b., İstanbul, 2011, s. 153.

²¹⁴ Bakara, 2/173; Nahl, 16/115; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145. Ayrıca bkz. Buhârî, Büyü', 112; Tecrîd-i Sarih Tercümesi VI, 537, 538.

haramlığın domuzun eti ile sınırlı olmadığı görüşündedirler. Buna göre, ister evcil ister yabanî olsun, domuzun eti gibi yağı, kemiği ve sütü de dâhil olmak üzere bütün parçalarının gıda olarak tüketilmesi haramdır. İlk dönemlerden itibaren uygulama da hep bu şekilde olmuştur. Dolayısıyla domuz, özü itibariyle necis ve haramdır (li aynihî haram). Bu konuda İslam âlimleri arasında görüş birliği (icmâ) oluşmuştur.

Domuzun haram kılınma gerekçesi için İslam âlimleri, aklî, deneysel ve bilimsel açılardan çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu açıklamaların ortak noktasını, domuz etinin insan sağlığı ve tabiatını olumsuz yönde etkilemesi oluşturmaktadır. Bu çerçevede, domuzun bünyesinde birçok hastalık taşıdığı, ölümcül hastalıklara yol açtığı, cinsel arzu ve kıskançlık duygusunu ortadan kaldırdığı şeklindeki açıklamaların ön plana çıktığı görülmektedir.²¹⁵

Domuzun haram kılınma sebepleri ve hikmetleri hususunda, modern ilim ve tıp bilimi bazı gerçeklere ulaşmışsa da, tam anlamıyla bir tespiti henüz ortaya koyabilmiş değildir. Domuzun, birçok hastalık sebebini bünyesinde taşıdığı ve insan sağlığına verdiği zararların öldürücü boyutlara ulaşabildiği ise, artık bilimsel bir hakikat durumundadır.²¹⁶

Burada üzerinde durulması gereken önemli husus şudur: Şayet domuz, bu ve buna benzer sebeplerden dolayı haram kılınmışsa, gelişen teknoloji ve modern tıp yardımıyla bu zararlı unsurların giderilmesi halinde, domuz haram olmaktan çıkar mı? Aslında bu soru, sadece domuz için değil, Kur'an ve Sünnet'te haram kılınan bütün gıdalar için geçerlidir.

Domuzun haram oluşunu, sadece sağlık açısından zararlı olmasıyla açıklamak isabetli olmaz. Bir kere dinî yasaklar, bilinen ve ispatlanmış zarar ve sakıncalar yanında, henüz ortaya konulamamış birçok sakıncayı da ihtiva ederler.

Diğer taraftan haramların, tıbbî gerekçelerin ötesinde dinî ve manevî sebeplere dayanması da söz konusudur. Hz. Adem'e belli bir ağacın meyvesinin

²¹⁵ Asaf Ataseven, "Domuz", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**; I-XXXIX (devam ediyor), C. IX, İstanbul, 1992, s. 508.

²¹⁶ Tıp bilimi açısından domuzun insan sağlığını tehdit edici özellikleri ve sebep olduğu hastalıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Asaf Ataseven, **Din ve Tıp Açısından Domuz Eti**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

yasaklanması²¹⁷, Yahudilere Cumartesi av yasağı getirilmesi²¹⁸, Müslümanlara Allah'tan başkası adına kesilen veya kutsal kabul edilen varlıklara adanan hayvanların etinden yemenin haram kılınması²¹⁹ gibi yasakların, tıbbî gerekçelerle açıklanması oldukça zordur. Nitekim dinî yasak ve buyrukların temel amaç ve hikmeti, gönülden bir bağlılıkla doğruluğuna iman edilip, gereği eksiksiz uygulanmak suretiyle ilahî iradeye tam bir bağlılığın ortaya konulmasıdır.

Domuz etiyle ilgili yasağın, bu temel amaç yanında, adeta tek başına Müslüman oluşu sembolize eden, yani kimlik oluşturan bir yönü de bulunmaktadır. Nitekim tarih boyunca Müslümanlar, yiyecek ve içeceklerle ilgili yasaklar içerisinde domuz eti ve mamullerine karşı ayrı bir hassasiyet göstermişlerdir.

Sonuç olarak şunu ifade etmek mümkündür: İnsan sağlığı açısından bugün için bilinen bazı sakıncaların, gelişen teknolojik imkânlarla bir şekilde ortadan kaldırılması, domuz ve ürünlerinin yenilmesinin haram olması hükmünü geçersiz kılmaz. Bu noktada domuz kaynaklı gıda ürünlerinin doğrudan tüketime sunulmasıyla, değişik terkip ve şekiller altında hazırlanması veya gıda katkı maddesi olarak kullanılması, İslâm'ın bu açık yasağını kaldırmaz. Dolayısıyla domuz, ve cüzlerinin gıda olarak tüketilmesi, zaruret halleri dışında haramdır.

C. SİGARA

Bu konuda önce tütünün özelliklerini tanımak gerekir. Sigaranın yapıldığı tütün; yaprakları yakılarak içilen kokulu, keyif verici ve bağımlılık yapan bir bitkidir. Sigara veya tütün asr-ı saadette veya müçtehit imamlar döneminde bulunmadığı için hakkında doğrudan ayet veya hadis bulunmadığı gibi, mezhep imamlarının içtihadı da yoktur. Çünkü tütün ilk olarak Amerika'daki Antil takımadalarından birinde bulunmuştur.

XV. yüzyılın sonuna kadar sadece Amerika kıtasında yerliler tarafından bilinen, tüketilen, kendilerine yetecek şekilde üretimi yapılan tütün, 1492 yılında

---

²¹⁷ Bakara, 2/35.

²¹⁸ Bakara, 2/65.

²¹⁹ Mâide, 5/3.

Christopher Columbus'un Amerika'yı keşfiyle bunu takip eden 50-60 yıl zarfında, başta İspanya ve Portekiz olmak üzere, Belçika, İsviçre, İtalya, Fransa ve İngiltere'ye girmiş, hatta küçük çapta üretimine başlanmıştır. XVI. yüzyılın sonlarında ise, tütün Avrupa'nın tamamı olmak üzere, Uzak Doğu, İç Asya, Hindistan ve Afrika'ya kadar yayılmış, üretilen ve tüketimi gittikçe artan, dolayısıyla ticareti yapılan bitkiler hanesinde yerini almıştır.²²⁰

Günümüzde bağımlılıkların en yaygını ve üzerinde en çok konuşulanı sigara bağımlılığıdır. Batı'da yaklaşık on asırlık bir geçmişi bulunan tütün ve sigara, XV. yüzyıldan itibaren İslâm dünyasına da sirayet etmiştir. Sigara içmenin Müslüman toplumlarda da baş göstermesi, alışkanlık halini almaya ve toplumda yayılmaya başlaması üzerine, sigaranın dinî hükmü tartışılmaya başlanmıştır.²²¹ Sigara içmenin dinen sakıncalı olup olmadığına dair değerlendirmelerin, tıp ve pozitif bilimlerdeki gelişmelere bağlı olarak, haramlık yönünde bir seyir izlediği görülmektedir. Son dönem fıkıh bilginleri, sigara içmenin dinî hükmü konusunda üç farklı görüş ortaya koymuşlardır.

1. Sigara içmek mubahtır. Sigara içmeyle ilgili âyet ve hadislerde açık bir yasak bulunmamaktadır. Yasaklayıcı bir bildirim bulunmadığı maddeler hakkında, insan sağlığı açısından açık ve kesin zararlı etkisi bulunmadığı sürece, mubah oluş temel kuraldır.

2. Sigara içmek mekruhtur. Sigara içmek, hem aktif hem de pasif içiciler bakımından zararlıdır. Malî açıdan da israftır. Sağlığa zararı ve mal israfı göz önünde bulundurulduğunda, sigara içmenin mubah olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat sigara içmeyle ilgili yasak hükmü getiren bir âyet veya hadis bulunmadığından, hükmünün haram olduğu da söylenemez. Şu halde sigara içmenin hükmü, mekruh olmasıdır. Mekruh ise, dinin uzak durulmasını istediği fakat bu talebin kesin ve bağlayıcı biçimde ortaya konulmadığı hüküm demektir.

---

²²⁰ Faruk Beşer, "İslâm Fıkıhı Açısından Sigara", **Sigara ve İnsan Sağlığı**, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1993, s. 41.

²²¹ Hayreddin Karaman, **Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 45.

3. Sigara içmek haramdır. Çünkü sigara içmek, kesin olarak sağlığa zararlıdır ve bunun için harcanan para israftır. Ayrıca nafaka yükümlülüğünün ihlaline sebep olmaktadır. Bu gerekçelerden hareketle günümüz İslam bilginlerinin çoğunluğu, sigaranın haram olduğu görüşünü benimsemektedir.²²²

Önceki asırlarda fakihlerin çoğu, hakkında ayet ve hadis bulunmaması nedeniyle “eşyada asıl olan mubahlıktır” kuralınca sigarayı mubah saymaktadırlar. Ancak günümüzde sigaranın zararsız olduğunu söylemek artık bilim ve tıp bakımından imkânsız olduğuna göre, bunun dini yasaklar kapsamı dışında düşünülmesi uygun olmaz. İslâm’da “iyi ve temiz olan şeylerin (tayyibât) helâl, pis olan şeylerin (habâis) de haram kılınması” ilkesi benimsenmiştir. Bu konuda, “*O peygamber onlara iyiliği emreder, kötülükten meneder, onlara temiz olan şeyleri (tayyibât) helâl, pis olan şeyleri (habâis) de haram kılar.*”²²³ ayeti dikkat çekicidir. Meydana getirdiği zararlar göz önünde bulundurularak sigaranın “habâis” kapsamında düşünülmesi gerekir.

Yine, “*Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayınız...*”²²⁴ ayetiyle, “*Ne doğrudan zarar verme, ne de zarara karşılık zarar verme vardır.*”²²⁵ hadisi, insanın kendisine olduğu gibi çevresine de zarar vermemeyi bildirmektedir. Diğer yandan sigara bağımlısının yaptığı harcamanın israf kapsamına girdiğinde de şüphe yoktur. “*Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz.*”²²⁶. Diğer yandan aile reisi bir erkeğin bakmakla yükümlü olduğu eş, çocuklar ve diğer muhtaç hısımlarının nafakasını aksatacak şekilde sigaraya para vermesi hem dinî hem de insanî ve ahlâkî açıdan kabul edilemez bir durumdur.

Bu konuda Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu sigara konusunda şöyle bir fetva vermiştir:

“Sigara içmenin gırtlak ve akciğer kanseri başta olmak üzere bir çok hastalıklara yol açtığı mütehassıslarca belirtilmektedir. Dinimiz kişinin kendisine ve başkasına zarar vermesini, eza etmesini ve israfı haram kılmıştır. Bazı âlimler içene

²²² Faruk Beşer, a.g.m., ss. 41-54. Ayrıca bkz. Komisyon, **İlmihal II: İslâm ve Toplum**, C. II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 67.

²²³ A’râf, 7/157.

²²⁴ Bakara, 2/195.

²²⁵ İbn Mâce, Ahkâm, 17; Mâlik, Muvatta’, Akdiyye, 31.

²²⁶ A’râf, 7/31.

ve dumanını teneffüs eden herkese sıhî yönden zararlı olan sigaranın, israf, eza ve fena kokusunu da dikkate alarak, haram olduğunu söylemişlerdir. Hakkında kesin yasaklayıcı hüküm bulunmadığını ifade eden bazı âlimler ise onu mekrûh görmüşlerdir. Binaenaleyh sigara içmenin en azından mekruh olduğuna şüphe yoktur.²²⁷

Sonuç olarak, bugün sigaranın insan bedenine ve çevreye verdiği zarar dikkate alarak Bulgaristan yetkilileri sigara ile mücadelede kararlı olduklarını farklı şekillerde göstermektedirler. Bu konuda değişik çalışmalar yürütülmekte ve sigara kullanmada bazı sınırlamalar getirilmektedir.²²⁸ Meselenin İslâmî boyutuna gelince, hem içene hem de o ortamda bulunan şahıslara ve çevreye verdiği zararlar, israf ve hakların ihlâline yol açabileceğinin kuvvetle muhtemel olması dikkate alınarak, sigara içmenin kural olarak dinen “harama yakın mekruh” sayılması gerekir. Ancak bedene verdiği zarar ilmen ve tıbben açıklık ve kesinlik kazanmışsa, açık bir israf ve kişinin nafaka yükümlülüğünü etkileyip aile fertlerinin ve bakmakla yükümlü bulunduğu kimselerin nafakasını kısmasına yol açıyorsa, zorunlu harcamalardan ve aslî ihtiyaçlarından bile fedakârlık yapmaya zorluyorsa, o takdirde sigara içmenin dinen de “haram” olduğu söylenebilir.

IV. SAĞLIK

Son yıllarda tıp ve sağlık alanında çok hızlı gelişmeler yaşanmaktadır. Kendini sürekli yenileyen tıp teknolojisi insanlığın önüne her gün yeni tedavi seçenekleri sunmaktadır. Modern tıbbın geliştirdiği tedavi imkânları günümüzde birçok hastalığı ölümcül olmaktan çıkarmıştır. Koruyucu ve tedavi edici yeni yöntemler sayesinde bebek ölümleri azalmakta, yaşam kalitesi artmakta ve ortalama yaşam süresi uzamaktadır.

Şüphesiz bu gelişmeler genel anlamda insanlık için yararlıdır. Fakat bunlar aynı zamanda birçok dini, felsefi, ahlaki ve hukuki problemi de beraberinde getirmektedir. Çünkü bu çalışmalar temelde insan, hayvan ve diğer canlılar üzerinde

²²⁷ Alparslan Özyazıcı, **Alkollü İçkiler, Sigara ve Diğerleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. b., Ankara, 2005, s. 139.

²²⁸ <http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=1562462>, (Erişim: 28.09.2012).

gerçekleştirilmektedir. Modern bilim ve teknolojinin bu alanlarda sınırsız ve sorumsuzca kullanılması kimi zaman insan onur ve haysiyetine, doğal dengeye, dini ve ahlaki değerlere zarar verecek boyutlara ulaşmaktadır.

Bulgaristan’da tıp ve sağlık ile ilgili pek çok problem gündemde tartışılmaktadır. Burada tüp bebek, ötenazi ve otopsi gibi, Bulgaristan kamuoyunda çok tartışılan temel bazı problemlerle ilgili İslâm bilginlerinin değerlendirme ve açıklamalarına yer verilecektir.

A. SUN’Î DÖLLENME VE TÜP BEBEK

Evliliğin temel amacı çocuk sahibi olmaktır. Bu nedenle evlilik gibi çocuk sahibi olmak da fitrî bir ihtiyaçtır. Ancak şu bir gerçek ki her evli çift bu isteklerine erişememektedir. Anne ve babanın en tabii hakları olarak çocuk sahibi olmayı istemeleri din tarafından da teşvik edilmiştir. Meşru evlilik dışında çocuk sahibi olma yolları ise yasaklanmıştır.

Çağımızda bilim ve teknoloji alanında kaydedilen hızlı değişim ve ilerlemeler, hayatın pek çok alanında olduğu gibi tıp sahasında da kendini göstermiş, tıbbi herhangi bir problemin tetkik, teşhis ve tedavi aşamalarında kimi zaman kesin, kimi zaman da ümit verici sonuçlara ulaşılmasına zemin hazırlamıştır. Tıp alanındaki bu gelişim, kısırlık tedavisinde de yeni imkânlar sunmuştur.

Bulgaristan’da çok tartışılan meselelerden biri de tüp bebek uygulamasıdır. AB’nin desteği ile oluşturulan ve Sağlık Bakanlığı’na bağlı olarak çalışan Tüp Bebek Fonu, normal yoldan çocuk sahibi olamayan ailelere yardım sağlamaktadır. Müslümanların bu tür yardımlardan faydalanıp faydalanamayacağı meselesi ve İslâm’ın bu konudaki görüşü halk tarafından sorgulanmaktadır.

1. Tüp Bebek Uygulaması

Tüp bebek uygulaması değişik tıbbî rahatsızlıklar sebebiyle çocuk sahibi olamayan çiftlerin çocuk sahibi olmak amacıyla kullandıkları bir tekniktir. Tüp

bebek uygulaması bir tür sun'î döllenme yöntemidir. En basit anlatımıyla şöyle uygulanmaktadır: Normal yoldan çocuk sahibi olamayan ailelerde anne adayına bazı hormonlar aşılansakta, bu şekilde yumurtalıklar uyarılarak birçok yumurta elde edilmektedir. Bunlar baba adayının spermeleri ile laboratuvar ortamında döllendirilmekte ve embriyoların gelişmesi için yine laboratuvar koşullarında birkaç gün bekletilmektedir. Bundan sonra elde edilen embriyolardan iki üç tanesi anne adayının rahmine yerleştirilmektedir.²²⁹

Anne adayının rahmine yerleştirilen bu embriyolar, başarılı bir gebeliğe yol açarsa, hazırlanmış olan diğer embriyolara ihtiyaç kalmamaktadır. Bunlar eşlerin isteği doğrultusunda başka bir gebelikte kullanılmak veya başka çiftlere bağışlanmak ya da kök hücre elde etmek üzere dondurulmaktadır. Bazı uygulamalarda anne veya babanın çocuk yapma kabiliyeti yoksa başka kadın veya erkeklerden sperm veya yumurta alınmaktadır. Anne rahmi bu uygulama için elverişli değilse taşıyıcı annelik (kiralık anne) yöntemine de başvurulabilmektedir.

Günümüzde sun'î döllenme yoluyla çocuk sahibi olmanın bir yolu da mikroenjeksiyon yöntemidir. Bu yöntemde erkeğin spermi mikro aletler yardımıyla doğrudan kadının döl yatağına veya rahmine enjekte edilerek iç döllenme sağlanmaktadır. Günümüzde yaygın bir şekilde kullanılan bu yöntemlerle ilgili tıbbî, etik, sosyal ve psikolojik bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Aşağıda çağdaş İslam bilginlerinin bu uygulamalarla ilgili yaklaşımlarını özetleyeceğiz.

2. İslâm Bilginlerinin Tüp Bebek Konusuna Yaklaşımları

Tüp bebek uygulaması aslında normal yoldan çocuk sahibi olmayan eşleri tedavi etmek ve onların çocuk sahibi olmasını sağlamak üzere geliştirilmiştir. Bu açıdan başlangıç olarak gayet olumlu ve iyi niyetlidir. Fakat bu yöntem daha sonra özellikle Batı'da giderek farklı boyutlar kazanmış ve toplumun geleneksel, dinî, ahlakî ve sosyal değerleriyle çelişen bir takım amaçlar doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır.

---

²²⁹ Ralitsa Staneva, **Dnevnik** gazetesi, 2006, s. 15.

Mesela bugün bazı Avrupa ülkelerinde evlenmeksizin kimliği belirsiz bir erkeğin sperminden çocuk sahibi olma, kocası iktidarsız veya spermleri yetersiz olduğunda karısını başka bir erkeğin spermi ile gebe bırakma, kiralık annelik, sperm bankası oluşturma gibi uygulamalar oldukça yaygınlık kazanmıştır. Bu durum dinî ve etik değerler bakımından olduğu kadar birey psikolojisi, sosyal değerler ve doğan çocuğun hakları bakımından da bir hayli olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu yüzden bu problemlerin yoğun bir şekilde yaşandığı Batı ülkeleri başta olmak üzere bütün dünyada sun'î döllenme ve tüp bebek konusu tıp etiği ve biyoetik açıdan ciddi şekilde tartışılmaktadır.

Öte yandan biraz önce ifade ettiğimiz gibi tüp bebek yönteminde laboratuvar koşullarında birden çok embriyo (blastocist) üretilmekte, bunlardan ancak birkaç tanesi anne rahmine yerleştirilmektedir. Diğerleri yok edilmekte veya başka amaçlarla kullanılmaktadır. Bu uygulama da bütün dünyada tüp bebek konusunu hem dinî hem de etik açıdan tartışılır hale getirmiştir. Çünkü kürtaj konusunu ele alırken belirttiğimiz gibi çağdaş bilginlerden önemli bir kısmı sperm ve yumurtanın birleşmesiyle oluşan zigotu, döllenme gerçekleştiği andan itibaren insan olarak kabul etmektedir. Kural olarak ilk anından itibaren insana saygı duymak, hukuki haklarını tanımak ve bunları çiğnememek gerekmektedir.

Bu ve benzeri sakıncalarının yanında tüp bebek uygulamasının İslamî değerler bakımından olumlu ve faydalı yanları da vardır. Çocuk sahibi olmak doğal ve fitrî bir istektir. Anne babanın çocuk sahibi olmayı istemeleri en doğal haklarıdır. Çünkü ailenin kuruluş amaçlarından biri çocuk sahibi olmaktır. Ayrıca bu istek dince de teşvik edilmiştir. Neslin devamı, dinî ve kültürel değerlerin bir sonraki kuşaklara aktarımı çocuklar sayesinde mümkün olabilmektedir. İslam inancına göre diğer bütün nimetler gibi çocuk da Allah vergisidir. Bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: *“Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut onları, hem erkek hem de kız çocukları olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır kılar. O, her şeyi bilendir, her şeye gücü yetendir.”*²³⁰

---

²³⁰ Şûrâ, 42/49-50.

Allah Teâlâ her şeyi bir sebebe bağlamıştır. İslam'a göre bunları araştırıp keşfetmek ve meşru bir arzuya kavuşmak için uygun sebeplere sarılmak, kader inancıyla çatışmaz. Bu nedenle kısırlığı sebebiyle çocuk sahibi olamayan çiftlerin tedavi yoluna gitmelerinde ve bunun sonucunda çocuk sahibi olmalarında dinen bir sakınca yoktur. Ne var ki, İslam dini, meşru evlilikler dışında çocuk sahibi olma yollarını yasak kabul etmiş ve bunu toplumsal bozulmanın nedeni olarak görmüştür. Bir taraftan evliliği teşvik ederken, diğer taraftan zinayı kesin olarak reddetmiş, ayrıca nesli, nesebi ve aileyi zayıflatabilecek her türlü tehlikeye de şiddetle karşı çıkmıştır.

Bu genel yaklaşım çerçevesinde günümüz fıkıh bilginleri sun'î döllenme ve tüp bebek yöntemiyle çocuk sahibi olmaya ilke olarak olumlu bakmaktadırlar. Onlar bu yöntemin sakıncalı ve yararlı yönlerini karşılaştırmakta ve yararlı yönünün daha baskın olduğu sonucuna varmaktadırlar. Fakat bu konuda temel hareket noktası birçok meselede olduğu gibi zaruret prensibidir. Dolayısıyla bu uygulamanın zaruret çerçevesi ve sınırları içinde kalması şart koşulmaktadır. En başta eşlerin doğal yoldan çocuk sahibi olma imkânlarının bulunmadığının kesin bir şekilde anlaşılması gerekir. Diğer taraftan bu yöntemin İslam dininin bu konuda koyduğu temel ilke, yasak ve amaçlara ters düşmeyecek şekilde uygulanması da büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle İslam bilginleri bu uygulamaya sadece evli çiftlerin sperm ve yumurtasının kullanılması, gebeliği de yine eşin yapması şartıyla caiz görmektedirler.

İslâm Fıkıh Akademisi Meclisi, 11-16 Ekim 1986 tarihleri arasında Amman'da yaptığı üçüncü dönem toplantısında, "Tüp bebek" diye bilinen yapay döllenme konusunu görüşüp, sunulan araştırmaları tetkik edip, uzmanların ve tabiplerin açıklamalarını dinledikten sonra şu sonuca ulaşmıştır:

Günümüzde bilinen döllenme yolları şunlardır:

a - Kocanın spermının yabancı bir kadından alınan yumurta hücresiyle döllendirilmesi ve oluşan embriyonun kendi hanımının rahmine yerleştirilmesi,

b - Bir kadının yumurta hücresinin yabancı bir erkeğin spermi ile döllendirilmesi ile oluşan embriyonun bu kadının rahmine yerleştirilmesi,

c - Eşlerden alınan yumurta ve sperm hücrelerinin dışarıda döllenişmesi ile oluşan embriyonun çocuğa hamile kalmaya götüllü bir yabancı kadının rahmine yerleştirilmesi,

d - Yabancı bir erkeğin spermi ile yabancı bir kadının yumurtasının dışarıda döllendirilmesi ile oluşan embriyonun kadının rahmine yerleştirilmesi,

e - Kocanın spermi ile kadının yumurtasının dışarıda döllendirilmesi ile oluşan embriyonun kocanın diğeri bir eşinin rahmine yerleştirilmesi,

f - Kocanın spermi ile eşinin yumurtası alınarak, dışarıda döllenişmesi ve oluşan embriyonun aynı eşin rahmine yerleştirilmesi,

g- Kocanın sperminin alınıp, eşinin dölyatağı ya da rahminde uygun bir bölgeye bırakılarak, iç döllenişmenin sağlanması.

Bu hususlar ışığında meclis şuna karar vermiştir:

İlk beş yol özü itibariyle dînî esaslara aykırılığı yada nesep karışıklığına, annenin kim oluşunun bilinmemesine yol açması vb. sakıncaları dolayısıyla, kesin olarak haramdır. Bununla birlikte, Akademi meclisi, gerekli tüm önlemlerin alınması koşulunu önemle vurgulayarak, ihtiyaç olduğu durumlarda, altıncı ve yedinci metotlara başvurulmasında bir mahzur olmadığı görüşündedir.²³¹

Bu açıklamalardan açıkça anlaşıldığı gibi döllenişmenin üç temel unsuru vardır. Bunlar sperm, yumurta ve rahimdir. Tüpte aşılama yöntemiyle çocuk sahibi olmanın caiz olabilmesi için bu üç unsurun da birbiriyle evli çiftlere ait olması gerekir.

Buna karşılık sun'î döllenişme ve tüp bebek tekniğinde bu şeklin dışına çıkılıp araya yabancı bir unsur sokulduğunda, yani sperm, yumurta ve rahimden biri karı koca dışında birine ait olduğunda işlem caiz olmamaktadır.²³² Çünkü bu nesep karışıklığına sebep olmakta, aile ve toplum değerlerini kökünden sarsmaktadır.

²³¹ Nihat Dalgın, **Gündemdeki Tartışmalı Dînî Konular**, 5. b., Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, ss. 282-283.

²³² Mevdûdî, **Meseleler ve Çözümler**, çev. Yusuf Karaca, C. I, 4. b., Risale Yayınları, İstanbul, 1990, ss. 121-123.

Sonuç olarak, günümüzde tüp bebek ve mikroenjeksiyon yöntemleriyle çocuk sahibi olunabilmektedir. İslam bilginleri normal yoldan çocuk sahibi olamayan eşlerin bu yollarla çocuk sahibi olmalarına ilke olarak olumlu bakmaktadırlar. Fakat bu yöntemlerin caiz olabilmesi için döllenmenin üç unsurunun, yani sperm, yumurta ve rahmin birbiriyle evli çiftlere ait olması gerekir. Bu şarta uyulmadan gerçekleştirilen uygulamaların ise toplumun geleneksel, dinî, ahlakî ve sosyal değerleriyle çeliştiği kabul edilmektedir.

B. ÖTANAZİ

Ötanazi, iyileşmesi imkânsız bir hastalığa yakalanan ve acılar içerisinde kıvranan bir kişinin hayatını, kendi veya kanuni temsilcisinin isteği üzerine, acı vermeyen bir yöntemle sona erdirmeye denir.²³³ Öleceği kesin görülen bir hastanın çektiği ıstıraplara son vermek maksadıyla işlenen öldürme fiillerinin, adam öldürme suçunun oluşturup oluşturmayacağı tartışılmaktadır. Özellikle kişinin yaşamak yerine ölmeyi tercih etmesi, istediği zaman ve yerde istediği biçimde ölmeye karar verme hakkı bakımından ötanazi ayrı bir tartışma konusu olmuştur.²³⁴

Bu tartışmalara bağlı olarak Hollanda, ABD ve Avustralya gibi ülkelerde, kişinin ölme hakkına sahip olduğu hukuken kabul edilmiş ve ötanazi uygulamasına müsaade edilerek ölme hakkı fiilen uygulanır hale gelmiştir. 7 Temmuz 2011 tarihinde Bulgaristan Parlamentosu'nda, Lüben Kornezov tarafından, ötanazi uygulamasını meşrulaştırmak amacıyla özel bir kanun önerisi yapıldı.²³⁵ Oy birliği ile reddedilen bu öneri büyük tartışmalara neden oldu. Söz konusu tartışmalar, doğal olarak toplumun bir parçası olan Müslümanları da ilgilendirdiği için ötanazinin dinî hükmü konusunda detaylı bir araştırmaya gerek duyulmaktadır.

²³³ Sibel İnceoğlu, **Ölme Hakkı (Ötanazi)**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 158-159; J. A. C. Brown, **Tıp ve Sağlık Ansiklopedisi**, Remzi Kitabevi, 3. b., İstanbul, 1985, s. 416.

²³⁴ Ali Kaya, "Ruh ve Beden Bütünlüğüne Dokunulmazlık Kuramı Bakımından Ölme Hakkı", **Marife**, S. 2, 2004, ss. 197-218.

²³⁵ Neli Çolaşka, "Vsički parlamentarni grupi othvirliha evtanaziata", **Dnevnik** gazetesi, 2011, s. 4.

1. Ötanazi Kavramı

Ötanazi sözlükte “iyi ölmek” demektir. Terim olarak da iyileşmesi imkânsız bir hastalıktan dolayı dayanılmaz acılar çeken bir kimsenin yaşamına, kendi veya kanunî temsilcilerinin isteği üzerine, acı vermeyen bir yöntemle son vermek demektir.

Ötanazi uygulaması bakımından iki temel kısma ayrılmaktadır:

a. Aktif ötanazi: hayatı kısaltacak veya hayata son verecek maddelerin, hastanın acı ve ıstıraplarını tümünden gidermek için bilerek kullanılması demektir. Olay, hastanın talebi üzerine gerçekleşirse gönüllü aktif ötanazi adını alır. Hasta, rızasını beyan edebilecek durumda değilse irade dışı aktif ötanaziden söz edilir.²³⁶ Hastanın zehirli iğne ile öldürülmesi örnek olarak verilebilir.

b. Pasif ötanazi: İnsan yaşamının devam edebilmesi için zorunlu bir kısım tedavinin durdurulması, geri çekilmesidir. Bu tür ötanazide kişi aktif olarak öldürülmemekte; fakat adeta ölüme terk edilmektedir. Pasif ötanazi de irade ve irade dışı olabilir.²³⁷

Batıda dünyasında bütün türleriyle ötanazinin yasallaşması yönünde yoğun bir istek ve çaba vardır. Günümüzde tıbbın ve ilaç sanayinin ve teknolojik cihazların gelişmesi sayesinde bazı kanser hastalıkları, kas hastalıkları ve diğer iyileşemeyecek hastalıkların süresi uzamakta ve bunlara yakalanan hastaların ıstırapları uzun süre devam etmektedir. Bu yüzden bu durumdaki bazı hastalar kendilerine aktif ötanazi uygulanmasını veya uygulanan tedaviye son verilmesini talep etmektedirler.

Ötanazi uygulamaları savunanlar, kendilerini haklı göstermek için şu gerekçeleri ileri sürmektedirler: Hastanın kendi uygun gördüğü biçimde yaşamını sürdürme hakkı herkesçe kabul edilmektedir. Öyleyse yaşamın sonlandırılmasını isteme de bir haktır. Bu hak kişilere “ötanazi” aracılığıyla ölümlerinin biçim, koşul ve zamanlamasını kontrol etme yetkisini de içerir. Yaşamları önlenemez acı ve ıstırap içinde olan insanların acılarını dindirmek, huzur içinde ölümlerini sağlamak

²³⁶ Sulhi Dönmezer, **Ceza Hukuku Özel Kısmı (Kişiler ve Mala Karşı Cürümler)**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1995, s. 29.

²³⁷ A.g.e., s. 30.

onların yararınadır. Öleceği kesin olarak bilinen hastayı, daha fazla ıstırap içinde tutmanın hiçbir manası yoktur. Hastanın iradesi varsa ötanazi yapmak bir gerekliliktir. Ölümün kaçınılmaz ve önlenemez olduğu hallerde tıp, hastanın seçimine uygun olarak iyi bir ölüm sağlamak zorundadır. Ağrıdan ve yan etkilerden uzak, ailesi ve dostlarının psikolojik ve ruhsal desteği altında gerçekleştirilen bir ölüm iyi bir ölümdür. Kurtulması mümkün olmayan hastalar için yapılan masraflar hem hastayı, hem devletini hem de ailesini ekonomik açıdan zor durumda bırakmaktadır. Harcanan sağlık giderleri de hastaya hiçbir şey kazandırmamaktadır.

2. Ötanazinin Dinî Hükümü

Ötanazinin bir hukukî bir de dinî boyutu vardır. Bu uygulama pek çok ülke tarafından yasadışı ve suç olarak kabul edilmektedir. Ötanazinin türüne göre suçun niteliği ve cezası ülkeden ülkeye değişmektedir. Hollanda, Belçika ve A.B.D.'nin bazı eyaletlerinde ise ötanazi yasal olarak uygulanmaktadır. Ötanazi tıp etiği açısından da büyük tartışmalara sebep olmaktadır.

Hıristiyanlık, Musevilik gibi semavî dinler ötanaziyi kabul etmemektedir. İslâm dini de genel anlamda bu uygulamaya şiddetle karşı çıkmakta ve bu işlemi yapanlara suçun niteliğine göre çeşitli cezaî yaptırımlar öngörmektedir.²³⁸

Ötanazinin meşruiyeti “ölme hakkı” denilen bir hakka dayandırılmaktadır. Bu hakkın İslâm dini tarafından tanınabilmesine engel birçok dinî, ahlakî ve hukukî ilke bulunmaktadır. Her şeyden önce İslam insan hayatına büyük önem vermiştir.²³⁹ Dinin temel amaçlarının en başında canın korunması ilkesi yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de “Bir insana hayat vermek bütün insanlara hayat vermek gibidir”²⁴⁰ buyrulmaktadır. Kişilerin yaşamları için tehlike söz konusu olan durumlarda haram sayılan yiyecek ve içecekler mubah hale gelmekte, bazı farzlar terk edilebilmektedir. Hz. Peygamber riyazet için aşırı derecede diyet yapmayı ve ibadet yaparken bile olsa bedeni aşırı derecede yıpratmayı uygun bulmamıştır. O'nun sağlığı koruma ve

²³⁸ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Yaşar Yiğit, “İslâm Ceza Hukuku Açısından Ötanazi ve Hukukî Sonuçlarının Değerlendirilmesi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C. XVI, S. 3, Ankara, 2003, ss. 337-349.

²³⁹ Tîn, 95/4; İsrâ, 17/70.

²⁴⁰ Mâide, 5/33.

hastalıklara karşı tedavi yollarını arama yönündeki tavsiyeleri de bu ilkeyi korumayı hedeflemektedir.

İslam'da kişinin haksız yere bir başkasını öldürmesi kadar kendi canına kıyması ya da buna teşebbüs etmesi de kesin biçimde yasaklanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de bu yasak "*Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayınız*"²⁴¹ şeklinde ifade edilmiştir. İslam'a göre intihar kesin olarak yasaktır. Kur'an'da "*... kendinizi öldürmeyiniz*"²⁴² denilmektedir. Hadislerde de intihardan şiddetle kaçınmayı gerektiren ifadeler vardır. Bu ifadelere göre insanın kendi canına kayması affedilmeyecek ölçüde büyük bir suç ve günah sayılmaktadır.

İslam'a göre can insana bahşedilen ve korunup kollanması gereken bir emanettir. Kişinin kendi canı üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi yoktur. Hiçbir insan kendisi için belirlenen yaşam süresini öne alma veya sonraya bırakma hakkına ve gücüne sahip görülmemektedir. Büyük acı ve ıstıraplar içinde kıvranan insanlar için bile intihar meşru bir yol kabul edilmemiştir. Örneğin Hz. Peygamber Hayber Gazvesi'nde aldığı yaraların acısına dayanamayarak kılıcı üzerine yatıp intihar eden Kuzmân'ın bu davranışının bir müslümana yakışmadığını ifade etmiştir.²⁴³

İslam inancı, hastalık ve sakatlıklar karşısında sabır ve dua ile Allah'tan yardım ve şitâ dilemeyi ve Allah'a tevekkül ile sıkıntılara katlanmayı gerektirmektedir. Bir ayette "*Sabır ve dua ile Allah'tan yardım isteyiniz*"²⁴⁴ buyrulmaktadır. Hz. Peygamber de "*Sabır ile dua mü'minin silahıdır*" buyurmuştur. Eyyûb (a.s.) Kur'an-ı Kerim'de bu konuda müminlere örnek olarak gösterilmektedir. İslam'da acı ve ıstırap içinde kıvranan insanların bile Allah'tan ölüm talebinde bulunması hoş karşılanmamıştır. Bu bağlamda "*İçinizde hiç kimse, sakın ölümü temenni etmesin...*"²⁴⁵ hadisi örnek olarak zikredilebilir.

Bütün bunlar aktif ötanazinin İslam'ın temel ilke ve amaçlarına tamamen aykırı bir eylem ve tasarruf olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü ötanazi, hayat hakkına doğrudan bir müdahale olup insanlara böyle bir yetki verilmemiştir. Bu

---

²⁴¹ Bakara, 2/195.

²⁴² Nisâ, 4/29.

²⁴³ Buharî, Cihâd, 77.

²⁴⁴ Bakara, 2/153.

²⁴⁵ Buharî, Temenni, 6.

yüzden aktif ötanazi İslâm hukukuna göre bir tür cinayet olarak kabul edilmektedir.²⁴⁶

Pasif ötanazi de dinî ve ahlakî değerler bakımından benzer özellikler taşımaktadır. Ancak Ahmed b. Hanbel gibi bazı âlimler hastalıklara karşı sabrı tavsiye eden hadislere dayanarak hastanın tedaviyi kabul etmemesinin caiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çağdaş dönemde bazı bilginler de bu görüşleri dikkate alarak bazı şartlar altında, kendilerinden ümit kesilmiş hastalarda hastanın veya velisinin isteği üzerine tedaviye son verilebileceğini belirtmişlerdir. Bu şartlardan önemlileri şunlardır: Hastalığın kesin tedavisinin bulunmaması, tıbbî bir müdahale durumunda tedavinin zararlı etkilerinin kesin olması ve hastalığın bulaşıcı nitelikte olmayıp etkisinin sadece hastada görülmesi. Bu durumu bir tür pasif ötanazi olarak değerlendirmek mümkündür.

Sonuç itibarıyla, ölmeyi istemek insanın yaratılış fitratıyla uyuşmayan bir taleptir. İnsan fitratını gözeten İslâm'ın böyle bir talebi meşru sayması beklenmemelidir. Bu yüzden de İslâm ölümle sonuçlanacak haksız müdahaleleri onaylamaz. Bu insanın, bir takım üstün yeteneklerle donatılarak yeryüzünde Allah'ın "halifesi" seçilmesi, belirli amaçları gerçekleştirmek üzere görevlendirilmesi gibi durumlarla bağdaşmaz. İslâm'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ve Peygamberi Hz. Muhammed'in hadislerini temel referans olarak alan İslâm hukukunun yaklaşımı da bu anlayış doğrultusundadır.

---

²⁴⁶ Mevdûdî, **Meseleler ve Çözümler**, çev. Yusuf Karaca, C. I, 4. b., Risale Yayınları, İstanbul, 1990, ss. 132-133.

C. OTOPSİ

Otopsi, ölü, yakınları veya insanlık için faydalı bazı bilgiler elde etmek, ölüm nedenini veya hangi organların ölüme yol açan hastalıklardan ne biçimde ve ne kadar etkilendiklerini belirlemek için ceset üzerinde yapılan bir ameliyattır. Otopsi sayesinde ölüm sebebi anlaşılakta, cinayetler aydınlatılmakta, bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilebilmekte ve tıbbi yönden daha birçok faydalı bilgiler elde edilmektedir.²⁴⁷

Ancak İslâmî anlayışına göre, İslâm dini insanı yüceltmış, saygıya layık görmüş, onu birçok hak ve sorumluluk ile donatmış. Dolayısıyla insanların gerek hayatta ve gerekse vefatlarından sonra dokunulmazlıkları söz konusudur. Bu anlamda beden ve ceset de dokunulmazlık hakkına sahip bulunmaktadır.

1. Otopsi Kavramı

Otopsi, hastalık veya herhangi bir zararlı etkenin, yaşamsal organ ve olaylardaki etkisini görebilmek, asıl teşhisi koyabilmek ve ileride kullanılacak yeni gözlemlerde bulunabilmek amacıyla ölünün incelenmesidir.²⁴⁸ Sözlük anlamı “kendi gözleri ile görme”dir. Otopsinin bir hasta muayenesinden veya ameliyattan tek farkı “ceset” üzerinde gerçekleştirilmiş olmasıdır.

Günümüz tıbbında otopsi amacı bakımından başlıca iki kısma ayrılmaktadır. Birisi bilimsel ve eğitim amaçlı olup buna kadavra otopsisini veya tıbbî otopsi denir. İnsan vücudu ve hastalıklar hakkında daha detaylı bilgilere ulaşmak, tıp öğrencilerinin vücudun içyapısı ve organlarını daha yakından tanınmasını sağlamak için araştırma hastanelerinde yapılır. Tıp alanında uzmanlaşacak olanların iyi bir eğitimden geçmesi açısından önemli görülen bir uygulamadır.

İkincisi ise adlî otopsi'dir. Bu da kaza, intihar, cinayet gibi şüpheli ölüm olaylarında ölümün nedenini, tarzını ve zamanını belirlemek, delilleri ve ölenin kimliğini tespit etmek amacıyla yapılan özel bir otopsi tipidir. Bu tür otopsiler

²⁴⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü*, C. III, ss. 521-522.

²⁴⁸ J. A. C. Brown, *Tıp ve Sağlık Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, 3. b., İstanbul, 1985, s. 413.

özellikle ceza davalarında çok önemli bir yere sahiptir. Ayrıca ölüm sebebinin ve zamanının tespiti miras davalarında olduğu gibi ölüme bağlı hukuk davaları açısından da önem taşıyabilir.

2. Otopsinin Dinî Hükmü

Bugün uygulandığı şekli ile otopsi Müslüman bilginler arasında tereddütlerle karşılanmıştır. Bunun temel gerekçesi şudur: İslam dini insanı mükerrem bir varlık olarak görmekte ve insana saygı üzerinde ısrarla durmaktadır. Bu bakış insanın dirisi için de ölüsü için de geçerlidir. İslam'da ölümlere ve kabirlere saygı gösterilmesi ve bunların keyfi müdahalelere karşı korunması dinî bir vecibe olarak kabul edilmektedir. Hz. Peygamber'in şu hadisi de bunu desteklemektedir: "*Ölünün kemiğini kırmak, diri iken kemiğini kırmak gibidir*".²⁴⁹ Bazı bilginler bu ve benzeri delillere dayanarak otopsinin, özellikle de bilimsel ve eğitim amaçlı otopsinin caiz olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir.

Buna karşılık çağdaş İslam bilginlerinin çoğunluğu belirli şartlarla otopsinin her iki çeşidine de cevaz verirler. Adlî otopsi ile ilgili cevaz daha ziyade zaruret ilkesine dayandırılmaktadır.²⁵⁰ Bilimsel ve eğitim amaçlı otopsi ise dolaylı olarak bu ilkeye katılmaktadır. Otopsi konusunda İslam dininin öngördüğü değerler açısından bir fayda zarar muhasebesi yapılmakta ve yararlı yön diğerine tercih edilmektedir.

Bu bağlamda şu düşünceler öne sürülmektedir: İslam dini insan ve insan hakları ile ilgili meselelere büyük önem vermiştir. Bu sebeple bu hakları temin eden vasıtalara da olumlu bakmaktadır. Tıp ilmi farz-ı kifaye ilimlerdendir ve bir farzın gerçekleşmesi için gerekli olan şey de farz hükmündedir. Tıp öğrencilerinin insan anatomisini yakından tanımaları, doktorluk mesleğini iyi bir şekilde icra edebilmeleri için bu uygulama zorunludur. Diğer taraftan otopsi genel olarak adaletin gerçekleştirilmesi, mağdur olan tarafın hakkının tespiti ve ilmî gelişmelerin temini bakımından gerekli ve faydalıdır. Bu uygulamada ölüye gösterilmesi gereken hürmet ve saygı ile insanlığın genel yararı çatışmakta ve yararlı yön daha genel ve baskın

²⁴⁹ Ebu Davûd, Cenâiz, 60.

²⁵⁰ Hayreddin Karaman, **Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar**, a.g.e., ss. 246-250.

olduğu için tercih edilmektedir. Bu bağlamda “zaruretlerin yasakları mubah hale getireceği”, “özel zarar karşısında genel yararın tercih edileceği”, “ağır olan zararın hafif olanla giderileceği”, “ihtiyaçların zaruret gibi değerlendirileceği” yönündeki yerleşik fıkıh kaidelerine de atıflar yapılmaktadır.

Bu yaklaşım temelinde otopsiyi caiz görenler klasik fıkhıta yer alan benzer bazı örnekleri de delil olarak getirmektedirler. Meselâ, Şafîîler, karnındaki canlı çocuğun kurtarılması için ölü annenin karnının yarılmasını caiz görmüşlerdir. Benzer şekilde Şafîîler, Hanefîler ve Malikîler ölü karnında bulunan altın, mücevherat gibi değerli şeylerin çıkarılması için ölünün karnının yarılmasına belirli kayıtlar altında cevaz vermişlerdir.

İslam bilginleri otopsinin caiz olması için şu şartların yerine gelmesini gerekli görürler:

- Otopsi yapılmasını gerektiren bir zaruretin veya zaruret hükmünde değerlendirilebilecek insanî ve toplumsal bir ihtiyacın bulunması.
- Otopsi yapılacak kişinin ölümünün tam olarak gerçekleşmiş bulunması.
- Ölünün yakınları varsa onların rızasının alınmış olması.
- Otopsinin uzman tabip tarafından yapılması.
- Otopsinin maddi bir menfaat karşılığında yapılmaması.
- Otopsinin zaruret ölçüsünü aşmayacak ve ölünün saygınlığını ihlal etmeyecek bir şekilde yapılması.
- Otopsideen sonra cesedin mümkün olan en kısa zamanda usulüne uygun olarak defnedilmesi.

Sonuç olarak, otopsi amacı bakımından tıbbî ve adlî olarak iki kısma ayrılır. Hususi zarar karşısında genel menfaatin tercih edilmesi büyük zarardan kurtulmak için küçük zarara katlanması hususlarını ifade eden genel prensipler otopsiyi de caiz olan tıbbî müdahaleler içine sokmaktadır. Hatta burada hiçbir zarar söz konusu olmaksızın hususî ve umumî fayda, bazı durumlarda ise zorunluluk söz konusudur.

Bundan dolayı çağdaş İslam bilginleri zaruret ilkesine dayanarak belirli kayıtlarla adli otopsinin caiz olduğunda ittifak etmişlerdir. Bilginlerin büyük çoğunluğu tıbbi otopsiye de cevaz vermekle beraber, bunu caiz görmeyen bilginler de mevcuttur.

IV. MÜSLÜMAN-GAYRİMÜSLİM İLİŞKİLERİ

Kur'an ve hadislerde insanlar, Hz. Peygamber'in getirdiği mesajı kabul edip etmeme açısından iki kısma ayrılmaktadır: Müslümanlar ve gayrimüslimler. Hz. Muhammed'in Allah'tan getirmiş olduğu vahyin içeriğini kabul edip ona iman edenler Mümin veya Müslüman olarak anılmakta, buna inanmayanlar ise gayrimüslim sayılmaktadır.

Bilindiği gibi günümüzde gayrimüslimlerin çoğunluğu oluşturduğu Bulgaristan'da bir çok Müslüman topluluk yaşamaktadır. Klasik fıkhıta Müslüman toplumlarda yaşayan gayrimüslim gruplarla ilgili hükümler geniş bir şekilde ele alınmış, fakat bunun tersi yani Müslüman azınlıkların gayrimüslim toplumda yaşamasıyla ilgili hükümler pek fazla işlenmemiştir. Evlilikte dinsel birlikteliğin gerekip gerekmediği sorusu Bulgaristan'da yaşayan Müslümanların en fazla karşılaştığı sorulardan birisini teşkil etmektedir.

Ayrıca komünizm döneminde, Bulgaristan Devleti'nin azınlık grupları eritme siyaseti çerçevesinde, farklı dinlere mensup olan şahısların evlenmeleri teşvik edilmiştir. Geçmişe bakıldığında o dönemde bu tür evliliklerin yaygın bir uygulama olduğunu görülmektedir. Dolayısıyla günümüz Bulgaristan'da bazı aile fertleri arasında din farkı söz konusudur. Buna bağlı olarak Müslüman ile gayrimüslim arasındaki miras ilişkisi zaman zaman gündeme getirilmekte ve konuyla ilgili farklı sorular sorulmaktadır.

Bu bölümde ilk olarak tartışılmalı konulardan biri olan Müslümanların gayrimüslimlerle evliliği hususu ele alınacaktır. İkinci olarak ise, Müslümanla gayrimüslim arasındaki miras ilişkisi incelenecektir.

A. MÜSLÜMANLARIN FARKLI DİN MENSUPLARI İLE EVLİLİĞİ

Tüm din ve hukuk sistemleri cinsel ihtiyaçların meşru yollardan karşılanması için nikah akdini öngörmüşlerdir. Tek tanrılı dinlerin tamamı evliliği meşru kılıp nikahsız cinsel birlikteliği yasaklamışlardır. İslâm'da sosyal bir kurum olan evliliğin kurulmasının belirli şartları ve kuralları bulunmaktadır. Bu kurallardan bazıları “evlenme engelleri” ile ilgilidir.²⁵¹ İslam'da bu engeller; sürekli ve geçici engeller olmak üzere iki kısımda değerlendirilmektedir.²⁵² “Din ayrılığı” geçici engeller arasında yer almaktadır. Farklı dinlerden olanlarla evlenme konusunda genel ilke yasak olduğu şeklindedir.²⁵³ Dolayısıyla Müslüman erkek/kadın ateist veya Allah'a ortak koşan kimselerle, bu durumu devam ettiği sürece evlenemez. Bu konudaki delil şu ayettir: “Allah'a ortak koşan kadınlarla – onlar iman edinceye kadar – evlenmeyin... Müşrik erkekleri de – onlar edinceye kadar – (mümin kadınlarla) evlendirmeyin.”²⁵⁴

Ancak evlilik konusunda gayrimüslimlerin tümü için aynı hükümler geçerli değildir. Ehl-i kitabın kadınları ile evlenme veya ehli kitaptan olan erkeklerle evlenmenin hükümleri ve sonuçları aynı olmamaktadır. Bu sebeple gayrimüslimlerle evlilik gibi farklı boyutlu bir konuyu değişik açılardan ele almak gerekmektedir.

1. Müslüman Erkeğin Gayrimüslim Kadınla Evlenmesi

İslam'da evlenecek olan erkek ile kadının Müslüman olması esas kabul edilmiştir. Müslüman erkeğin gayrimüslim kadınla evlenmesi ise şarta bağlanmıştır. Bu şart, evlenen Müslümanın erkek, kadının ise kitab ehli, yani Yahûdilik veya Hıristiyanlık gibi semâvî dinlerden birine mensup olmasıdır. Bu sebeple burada, Müslüman erkeğin gayrimüslim kadınla evlenmesi iki başlık altında incelenecektir.

²⁵¹ Şamil Dağcı, İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri - II, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXXIX, Ankara, 1953, ss. 192-194.

²⁵² Hamdi Döndüren, **Delilleriyle İslâm İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 836-839.

²⁵³ Nihat Dalgın, **Gündemdeki Tartışmalı Dîmî Konular**, 5. b., Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, ss. 187-189.

²⁵⁴ Bakara, 2/221.

a. Kadının kitap ehli olmaması

Evlilikte din faktörüne birinci derecede önem veren İslâm hukuku, Müslüman erkeğin Müslüman veya kitap ehli olmayan kadınla evlenmeyi yasaklamıştır. Bu sebeple fıkıh alimleri, semâvî bir dine mensup olmayan kadınla evlenmenin caiz olmadığını ittifakla kabul etmişlerdir. Onların kullandığı delil şu ayettir:

“Müşrik kadınlarla, onlar iman edinceye kadar evlenmeyin. Özgürlüğünden yoksun inanmış bir kadın, müşrik bir kadından -müşrik kadın sizin hoşunuza gitse de- çok daha hayırlıdır. Müşrik erkeklerle de onlar iman edinceye kadar nikahlanmayın. İnanmış bir köle, müşrik bir erkekten -o hoşunuza gitse de- çok daha hayırlıdır.”²⁵⁵

Bu ayetin ifade ettiği hüküm gereğince, Müslüman erkeğin, putperest, budist, brahmanist veya ateist bir kadınla evlenmesi caiz değildir. Ayet aynı zamanda, bunlarla evlenmenin haram oluşunun hikmetine de işaret etmektedir. Söz konusu hikmet, onların ateşe çağırmalarıdır. Yani kadın, güzelliği, yumuşak huyu ve iyi tedbiri ile erkeği cezbedebilir. Böylece erkek, onun güzel dediğini güzel, çirkin dediğini de çirkin görür ve bu yüzden putlarını yadırgamaz veya çirkin bulmaz. Kötülüğün başlangıcı ise, onu güzel bulmak şeklinde olur. Bu durum, kocayı kadının dinine itmesede dahi, kendi dinine olan ilgisini azaltır ve böylece o, dinî vecibeleri ihmal etmeye başlar. Kadının dinini bütünüyle reddetmesi ve ona karşı çıkması ise, sağlıklı bir evlilik hayatını imkânsız kılan bir soğukluğa yol açmaktadır.

b. Kadının kitap ehli olması

İslâm evlilik ile ilgili olarak din faktörüne birinci derecede önem vermesi sebebiyle, en azından semâvî bir dine bağlı olanları, bu durumda olmayanlara göre Müslümanlara daha yakın kabul etmiştir. Bu sebeple, kitap ehlinin kestiklerini yiyebilmenin yanı sıra, kadınlarıyla evlenmenin caiz olduğu konusunda da İslâm hukukçularının çoğunluğu arasında ittifak vardır.²⁵⁶ Bu konudaki ayet şöyle: *“Bugün size temiz ve iyi şeyler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size*

²⁵⁵ Bakara, 2/221.

²⁵⁶ İbn Kudame, **el-Muğnî**, C. VI, thk. Muhammed Halil Heraşi, Kütübü's-Selefiyye, Kahire, s. 472, 473.

helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Mümin kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir.”²⁵⁷

Bu ayet, kitap ehli kadınlarla evlenmenin helâl olduğuna dâir sarih bir nasıttır. Çünkü bu ayet, Kur’an’ın son inen ayetlerindedir.

Kitap ehli kadınlarla evlenmenin caiz kılınmasının sebebi, onların, İslâm dinini dinlemeye ve düşünmeye dâha yakın olmalarıdır. Ayrıca kitap ehli, Allah’a, peygamberlere, ahirete ve ondaki hesap ile cennet ve cehenneme inanmak gibi iman esaslarını Müslümanlarla paylaşmaktadırlar. Bu müşterekler, uyumlu bir evlilik hayatına temel teşkil etmenin yanı sıra, kadının Müslüman olmasını da sağlayabilir. Çünkü kitap ehli kadın, peygamberlere ve kitaplarına belli ölçüde zaten inanmaktadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, İslâm bilginlerinin büyük çoğunluğuna göre ehl-i kitaptan olan kadınlarla evlenmek haram değildir. Ancak İbn Ömer, İbn Abbas ve Ata b. Rebah gibi sahabîler Müslüman bir erkeğin ehl-i kitaptan bir kadınla evlenmesinin caiz olmadığını kabul etmişlerdir.²⁵⁸ Onlara göre Mümtehine suresi 10. ayette²⁵⁹ evlenilmesinin yasak olduğu bildirilen “kâfir” kavramına ehl-i kitap da dâhildir. Müslüman erkeğin evlenmesine izin verilen ehl-i kitap kadınlar ise İslam’a girmiş olan Yahudi ve Hıristiyan kadınlardır.

Günümüzde İslâm alimlerinin büyük çoğunluğu, Müslüman erkeğin ehl-i kitap bayanla evlenmesini meşru görmekte birlikte, normal şartlarda pek hoş karşılamamışlardır. Onlara göre, ancak zaruret halinde ehl-i kitap kadınlarıyla evlenilmesi uygun görülebilir. Ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin sakıncalı olduğunu söyleyen fakihlerin görüşlerini dikkate almak yararlı olacaktır. Her şeyden önce böyle bir evliliğin doğuracağı sonuçları iyi düşünmek gerekir. Kayıtsız şartsız “mubahtır” şeklinde bir görüş birliğinin bulunmaması buna işaret etmektedir. Dinî ve

---

²⁵⁷ Mâide, 5/5.

²⁵⁸ Ebu’l-Ala Mevdûdî, **Modern Çağda İslami Meseleler**, çev. Yusuf Işıcık, Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, Konya, 1980, ss. 150-155.

²⁵⁹ “Ey iman edenler, mümin kadınlar hicret ederek size gelirlerse onları deneyin; hicretlerinin sebebini inceleyin. Allah, onların imanlarını çok iyi bilir. Mümin kadınlar olduklarını öğrenirseniz, onları **kâfirlere** geri çevirmeyiniz. Bu kadınlar, o **kâfirlere** helâl değildir. O **kâfirler** de, bu kadınlara helâl olmazlar ... ” (Mümtahine, 60/10).

kültürel farklılıkların çocuklara nasıl yansıtacağını düşünmek gerekir. Özellikle günümüzde gayrimüslimlerin egemen olduğu – Bulgaristan gibi – ülkelerde, ehli-kitaptan kadınlarla evliliğin birçok sosyal ve psikolojik sorunlara yol açtığı bilinmektedir. Önceki dönemlerde yaşamış olan fakihlerin gayrimüslimlerin hâkim olduğu toplumlarda bu tür evliliği mekruh saymalarının temelinde de büyük oranda Müslüman erkeğin din özgürlüğünün kısıtlanacağı, çocukların yetiştirilmesinde problemler olabileceği düşüncesi yatmaktadır.

2. Müslüman Kadının Gayrimüslim Erkekle Evlenmesi

Klasik fıkıh kitaplarında, Müslüman kadının gayrimüslim erkekle evlenmesinin caiz olmadığı konusunda İslâm hukukçularının ittifak halinde oldukları görülmektedir. Gayrimüslim erkeğin ehli kitap olması veya olmaması arasında fark yoktur. Yani, Müslüman kadının, Müslüman olmayan hiç bir erkekle evlenmesi caiz değildir. Bu hüküm Kur'an ve hadis ile sabittir: *“Ey iman edenler, mümin kadınlar hicret ederek size gelirlerse onları deneyin; hicretlerinin sebebini inceleyin. Allah, onların imanlarını çok iyi bilir. Mümin kadınlar olduklarını öğrenirseniz, onları kâfirlere geri çevirmeyiniz. Bu kadınlar, o kâfirlere helâl değildir. O kâfirler de, bu kadınlara helâl olmazlar.”*²⁶⁰ Sünnet deliline gelince; Hz. Peygamber “İslâm en üstün dindir, başka hiçbir din ona galebe çalamaz.”²⁶¹ buyurmuştur.

Bu noktadan hareketle, İslâm hukukçuları şu neticeye varmışlardır: Müslüman kadının, Müslüman olmayan erkekle kıyacağı nikâh geçersiz olur. Bu itibarla, kadın Müslüman olur da kocası, Müslüman olmamakta direnirse mahkeme kararıyla birbirlerinden ayrılırlar. Böyle bir evliliğin caiz olmamasının bir diğer sebebi de, bu yoldan Müslüman kadının dininin ve çocuklarının tehlikeye girmesidir. Çünkü ister kitab ehli olsun ister olmasın, gayrimüslim erkek, Hz. Peygamberi ve O'nun getirdiği Kur'an-ı Kerim'i tanımamakta, doğruluğuna inanmamakta ve Müslüman kadının mukaddesatına saygı göstermemektedir. Bu durumda kadın, ya kocasıyla şiddetli bir ihtilafa düşecektir ki, bu takdirde evliliğe hayatının sürmesi imkânsızlaşır, ya da bu olumsuzluklara katlanacaktır ki, bu da, onun dinine büyük

²⁶⁰ Mümtahine, 60/10.

²⁶¹ Buharî, Cenâiz, 79.

darbe vurmuş olur. Ayrıca kadın, çocuklarını Müslüman olarak yetiştirme imkânından mahrum bırakılacaktır.

Müslüman bayanın ehli kitap bir erkekle evlenmesinin yasak olduğu hakkında, klasik dönem âlimleri arasında ittifak bulunup, herhangi farklı bir görüşe rastlanmamasına rağmen, muâsır bazı araştırmacılar bu tür evliliğin meşru olduğunu iddia etmektedirler.²⁶² Ancak tarih boyunca İslâm dünyasında, Müslüman kadının herhangi bir gayrimüslim erkekle evelenemeyeceği şeklinde benimsenmiş olan hükmün, yalnızca ilk dönem müçtehitlerinin içtihadı olmayıp, Kur'an mesajına ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayandığı tespit edilmiştir.²⁶³

Sonuç itibarıyla bugün Bulgaristan'da gayrimüslimlerin çoğunluğu oluşturduğu bir toplumda yaşayan Müslümanların, yalnızca farklı kültür içinde bulunmalarından kaynaklanan birçok sorunları mevcuttur. Böyle ortamdaki Müslüman ailelerin, gerek kendilerinin gerekse çocuklarının inanç, ibadet ve ahlak konusunda sosyo-kültürel birçok sorunla karşılaştıkları, neticede birçok Müslüman ailenin psikolojik açıdan rahatsız oldukları ifade edilmektedir. Farklı kültür içinde yaşama durumunda olan Müslüman ailelerin bu derece sorunları oluşurken, farklı dine mensup olan kimselerle gerçekleştirilecek olan evliliğin, eşler arasında ne kadar sorun oluşturacağını dikkate almadan, bu tür evliliği normal kabul etmek sağlıklı bir yaklaşım değildir.

B. MÜSLÜMAN-GAYRİMÜSLİM MİRAS İLİŞKİSİ

İslam hukukunda mirasa hak kazanmanın üç şartı bulunmaktadır: 1. Miras bırakanın (murisin) ölmüş olması, 2. Mirasçının hayatta olması, 3. Mirasçı olmayı engelleyici bir durumun olmaması.

Bilindiği gibi İslam hukuku açısından ittifak edilen miras engelleri; kölelik, miras bırakanı öldürme ve din ayrılığı olmak üzere üç kısımda değerlendirilmektedir.

---

²⁶² Söz konusu araştırmacıların görüşleri ve delilleri hakkında bilgi için bkz. Recep Çiğdem, "Azınlıkların Dinsel Sorunlarının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", **Godişnik na Vişşiya İslamski İnstitut**, a.g.e., ss. 43-44. Ayrıca, Nihat Dalgın, **Gündemdeki Tartışmalı Dînî Konular**, a.g.e., ss. 222-224.

²⁶³ Nihat Dalgın, a.g.e., s. 240.

Burada Müslüman ile gayrimüslim arasındaki miras ilişkisini “miras engelleri” açısından değerlendirilecektir.

İslam fıkıh âlimleri, Müslüman ve gayrimüslim şeklindeki bir din ve millet farkının mirasa engel olduğunu kabul etmişlerdir. Bu kabulün dayanakları arasında “Allah kıyamet gününde aranızda hükmedecektir ve kâfirler için müminler aleyhine asla bir yol vermeyecektir”²⁶⁴ ayeti ile şu hadis-i şerifler yer almaktadır: “Müslüman gayrimüslime, gayrimüslim de Müslümana mirasçı olamaz”²⁶⁵; “İki farklı din mensubu birbirine mirasçı olmaz”²⁶⁶.

Bu ayet ve hadisleri kaynak olarak kullanan fakihler, aralarında kan bağı veya evlilikten kaynaklanan hısımlık ilişkisi var olsa bile bir gayrimüslimin müslümana mirasçı olamayacağı hususunda görüş birliği içindedirler.

İslam fıkıh âlimlerinin çoğunluğu müslümanın da gayrimüslime mirasçı olamayacağı görüşündedir.²⁶⁷ Dolayısıyla Hanefiler, Malikîler, Şafîiler, Hanbelîler, Zahirîler’e göre, din farkı miras ilişkisinin oluşumuna engeldir. Bu görüşün dayanağı yukarıda zikrettiğimiz “Müslüman gayrimüslime, gayrimüslim de müslümana mirasçı olamaz” hadisidir.

Bu genel kabulün yanında sahabeden Hz. Ömer, Mu’az b. Cebel ve Muaviye b. Ebi Süfyan gibi sahabilerin, müslümanın gayrimüslime mirasçı olabileceği ancak bunun aksinin yani gayrimüslimin müslümana mirasçı olamayacağı görüşünde oldukları nakledilmektedir.²⁶⁸ Sonraki nesillerden Saîd İbnü’l-Müseyyeb, Mesrûk ve İbrahim en Nehaî’nin de aynı görüşte olduğu ifade edilmektedir. Bu içtihatların dayanağı “İslam artar, eksilmez”²⁶⁹ ve “İslam üstündür ona üstün gelinmez.”²⁷⁰ gibi hadislerdir.

Ancak bu hadislerin doğrudan mirastan söz etmediği, ayrıca mirasçı olamayacağına açıkça işaret eden yukarıdaki hadis ile çeliştiği ifade edilmektedir. Bu

---

²⁶⁴ Nisâ, 4/141.

²⁶⁵ Buharî, Ferâiz, 26.

²⁶⁶ Ebu Dâvûd, Ferâiz, 10.

²⁶⁷ Serahsî, **Mebûât**, a.g.e., C. XXX, s. 38.

²⁶⁸ Serahsî, **Mebûât**, a.g.e., C. XXX, s. 39.

²⁶⁹ Ebu Dâvûd, Ferâiz, 10.

²⁷⁰ Buharî, Cenâiz, 80.

sebeple olsa gerek bazı âlimlerce ileri sürülen, “Müslüman mirasçı olur, gayrimüslim olamaz” şeklindeki görüş ve bunun uygulaması, zamanla terk edilmiş ve çoğunluğun görüşü ve uygulaması İslam hukuk düşüncesine yerleşik hale gelmiştir.

Sonuç olarak, Müslümanlarla gayrimüslimler arasında miras ilişkisinin gerçekleşmeyeceği hususunda çoğunluğun görüş birliği bulunmaktadır. Müslümanların gayrimüslime mirasçı olabileceği şeklinde tarihte birtakım görüşler var olsa da bunlar itibar görmemiştir.

SONUÇ

Bulgaristan'da yaşayan Müslümanların fikhî problemleri konusunda, imkânlar ölçüsünde yapılan inceleme ve araştırmalarla şu sonuçlara varılmıştır:

İslâmî hükümlerin uygulanmasında, içinde bulunulan şartlar, imkânlar ve zaruret halleri, dikkate alınması gereken hususlardır. Çünkü, İslâm'ın temel prensiplerinden birisi de, yükümlülük ve sorumlulukların, kişinin gücünü aşmamasıdır. Konuyla ilgili âyet ve hadisler, bunu açık ifadelerle ortaya koymaktadır. Bu itibarla, yerine getirilmesi gereken bir vecibe, bazı hallerde terk edilebilirken, normal hallerde yapılmaması gereken bazı işler de, zaruret sebebiyle yapılabilmektedir.

İslâm hukuku hükümlerinin uygulanabilirliği, yaşanan ülkenin statüsüyle de yakından ilgilidir. Bu hukuk sistemi, bütün hüküm ve kurumlarıyla, ancak İslâmî norm ve kanunlarına göre yönetilen bir ülkede uygulanıp yaşatılabilir. Bu statüde olmayan – Bulgaristan gibi – bir ülkede ise, İslâm hukukuna yeterince uymak mümkün olmamaktadır. Bu sebeple, bazen Müslüman ferdin bu tür bir ülkedeki yükümlülük ve sorumluluk alanı, İslâm kanunlarına göre yönetilen bir ülkede nazaran daha sınırlı kalmaktadır. Böyle bir ortamda yaşayan Müslüman fert, İslâmî vecibelerinin ancak bir kısmını yerine getirebilmektedir.

Bazı ibadetlerin uygulanmasında belli ölçüde zorluk ve meşakkatle karşılaşmak mümkündür. Bununla ilgili Kur'an ve hadislerde çeşitli ibadetlere atıfta bulunularak dinde zorlaştırmanın bulunmadığı, kolaylaştırmanın esas alındığı, her zorluğun beraberinde bir kolaylık bulunduğu, insana gücünün üzerinde bir yük yüklenmediği, ibadet yükümlülüğünün de yapılabilir ve üstesinden gelinebilir olduğu sıkça hatırlatılır. Dolayısıyla, ibadetlerin yapılmasında herhangi bir sıkıntı ve engelle karşılaşıldığında seçimlik ibadet biçimleri, telâfi imkânları veya özürden dolayı muafiyetler de söz konusu olmaktadır.

Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında herhangi bir anlaşmazlık ortaya çıktığında hemen mahkemeye başvurulmamalıdır. Nitekim her ne kadar hukuk yolu açık olsa da, sorunlar hukuksal mücadeleye gerek kalmadan anlaşarak çözülmeye çalışılmalıdır. Hukuk son çare olarak kullanılmalı, çünkü hukuk yolu ile bir takım haklar elde edilse de sonuçta çoğunluğu teşkil eden gayrimüslim halkı kendini mağlup hissedip Müslümanlara karşı düşmanlık besleyebilir. Bu da Müslümanların aleyhinde olacak daha büyük zararlara yol açabilir.

Gayrimüslim ülkede yaşayan Müslümanın sosyal, ekonomik ve hukukî ilişkileri, büyük ölçüde gayrimüslimlerle olan ilişkilerinde şekillendiğinden, bu tablonun yol açtığı fikhî meseleler ve problemler de, imkânlar ölçüsünde İslâm hukuku esasları gözetilerek çözümlenmek durumundadırlar. Çünkü İslâm hukuku, “Zaruretler sakıncaları mubah kılar” kuralını koyarken, onun sınırını da “Zaruretler, miktarlarınca takdir edilirler” kaidesiyle belirlemiştir.

Demokrasiyle yönetilen Bulgaristan’da din ve vicdan hürriyeti mevcut, hatta Anayasa’nın güvencesi altında bulunduğundan, devlet çapında olmasa bile, ferdî planda İslâm hukukunun önemli bir kısmını uygulamak mümkündür. Bu nedenle, hakkında İslâm hukuku hükümlerinin uygulanabildiği meseleler için zaruret hâli ortadan kalkmakta ve bu durumda Müslüman fert, yerine getirebileceği vecibelerini İslâm esaslarına uygun olarak yerine getirmekle yükümlü olmaktadır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

AĞANOĞLU Yıldırım, **Osmanlı'dan Rumeli'ye Balkanlar'ın Makûs Talihi Gç**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

AKTAN Hamza, "ağdaşlaşma Sürecinde İslâm Hukuku", **İslam ve Modernleşme: II. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı**, İSAM, İstanbul, 1997, ss. 167-180.

AKTEPE İshak Emin, **İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık**, Bilge Yayınları, İstanbul, 2010.

AKYÜZ Vecdi, **Mukayeseli İbadetler İlmihali**, I-IV, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

_____, **Dört Mezhep İmamı**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

ALP İlker, **Bulgarian Atrocities: Documents and Photographs**, K. Rustem & BRO, London, 1988.

ANGELOV Dimitır, **Obrazovane na bılgarskata narodnost**, İzdatelstvo Nauka i izkustvo, "Vekove", Sofya, 1971.

ATASEVEN Asaf, **Din ve Tıp Açısından Domuz Eti**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

ATAY Hüseyin, **Kur'an'a Göre Araştırmalar**, I-III, Yurt Bilimsel Araştırmaları ve Yayıncılık, Ankara, 1997.

BAKTİR Mustafa, **İslâm Hukukunda Zarûret Hali**, Akçağ Yayınları, Ankara.

- BEŞER Faruk, “İslam Fıkhı Açısından Sigara”, **Sigara ve İnsan Sağlığı**, İSAV, İstanbul, 1993, ss. 41-54.
- BİLGİÇ Bestami S., “Günümüzde Bulgaristan”, **Balkanlar el kitabı: Çağdaş Balkanlar**, C. II, der. Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, KaraM & Vadi Yayınları, Ankara, 2007, ss. 499-505.
- BROWN J. A. C., **Tıp ve Sağlık Ansiklopedisi**, Remzi Kitabevi, 3. b., İstanbul, 1985.
- BÜKSENŞÜTS Ulrich, **Maltsinstvenata politika v Bilgaria. Politikata na BKP kım evrei, romi, pomatsi i turtsi (1944-1989)**, IMIR, Sofya, 2000.
- CANATAN Kadir, **Avrupa’da Müslüman Azınlıklar**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- ÇELİK Minhac, “Balkanlardaki İslâm Eserleri Müslümanlara Devrediliyor”, **Zaman gazetesi**, İstanbul, 12 Ağustos, 2012.
- ÇETİN Abdurrahman, “Ezan”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**; I-XXXIX (devam ediyor), C. XII, İstanbul, 1992, ss. 36-38.
- ÇINAR İbrahim Karahasan, **Etniçeskite Maltsinstva v Bilgaria - istoria, kultura, religia**, Lik, Sofya, 2005.
- ÇİĞDEM Recep, “Azınlıkların Dinsel Sorunlarının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, **Godişnik na Visşiya İslamski İnstitut**, ed. İbrahim Yalimov, Visş İslamski İnstitut, S. 1, Sofya, 2008/2009, ss. 19-51.
- DAĞCI Şamil, “İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri - I”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXXIX, Ankara, 1953, ss. 176-238.
- DALGIN Nihat, **İslâm Hukukuna Göre Müslüman Gayr-i Müslim Evliliği**, Etüt Yayınları, Samsun, 2005.
- _____, “Aile Kurumunun Nikâh Aşamasıyla İlgili Fıkhî Sorunları”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. XIII, Konya, 2009, ss. 35-50.

_____, **Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular**, Ensar Neşriyat, 5. b., İstanbul, 2010.

_____, **Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular - 2**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.

DAVUDOĞLU Ahmed, **Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2012.

DAYIOĞLU Ali, **Toplama Kampından Meclis'e: Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, 1. b., İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005.

DİMİTROVA D. et al., **Statistiçeski godişnik 2011**, ed. L. Blatski – M. Aleksieva – A. İlkova, Natsionalen Statistiçeski İnstitut, Sofiya, 2012.

DÖNDÜREN Hamdi, **Delilleriyle İslâm İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2006.

DÖNMEZER Sulhi, **Ceza Hukuku Özel Kısmı (Kişiler ve Mala Karşı Cürümler)**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1995.

EBU ZEHRA Muhammed, **İslam Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usûlü)**, çev. Abdulkadir Şener, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.

EMİNOV Ali, **Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria**, Institute of Muslim Minority Affairs, Hurst and Company, London, 1997.

ERDOĞAN Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Neşriyat, 3. b., İstanbul, 2010.

EŞ'ARÎ Ebu'l-Hasen el-, **İlk Dönem İslâm Mezhepleri**, çev. Mehmet Dalkılıç – Ömer Aydın, Kabalcı Yayınevi, 1. b., İstanbul, 2005.

FREDERİCK De Jong, "Bulgaristan'da Alevi Gruplar ile Anadolu Tahtacıları Arasındaki İlişki", çev. Handan Er, **1. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı Sempozyumu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

GÜÇ Ahmet, **Dinlerde Mabet ve İbadet**, 2. b., Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

GÜNAY H. Mehmet, **Osmanlı Sonrası Bulgaristan Türklerinin Dinî Yönetimi ve Özel Yargı Teşkilatı : 1878 – 1945**, Rumeli Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2006.

_____, “Bulgaristan Başmüftülüğü’nce Hazırlanan 1924 Tarihli Münâkehât ve Müfârekât Tâlimatnâmesi ve Bulgar Şer’iye Mahkemelerinde Uygulanışı”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3, Sakarya, 2001, ss. 163-196.

GÜNENÇ Halil, “Faiz, Finans ve Borsa ile ilgili Bazı Meseleler”, **I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi**, ed. Mehmet Bayyigit, Kombad Yayınları, Konya, 1997, ss. 257-270.

HACI Mustafa Aliş, “Bulgaristan Müslümanlarının Dinî Yapılanması ve Sorunları”, **Balkanlar’da Gelecek Tasavvuru: Kültür, Siyaset, Örgütlenme ve İşbirliği Alanları Sempozyumu**, 1. b., 2008. ss. 35-41.

HAKOV Cengiz, “1913 Yılında İstanbul’da İmzalanan Bulgar-Türk Antlaşması ve Bulgaristan Türk-Müslüman Nüfusun Hakları”, **XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.

HALAÇOĞLU Yusuf – Mehmet İpşirli, “Bulgaristan”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. VI, İstanbul, 1992, ss. 396-399.

HATİBOĞLU İbrahim, **Bulgaristan Müslümanlarının Dini Islahat Düşüncesi**, Emin Yayınları, 2008.

İBN KESÎR, **Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri**, I-XVI, çev. Bekir Karlığa – Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

İBN KUDAME Ebu Muhammed Ahmed b. Muhammed, **el-Muğnî**, tahkik Muhammed Halil Heraşi, Kütübü’s-Selefiyye, Kahire.

İNCEOĞLU Sibel, **Ölme Hakkı (Ötenazi)**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

- İREÇEK Konstantin, **İstoriya na bulgarite s popravki i dobavki ot samiya avtor**, İzdatelstvo Nauka i izkustvo, 1978.
- KARAMAN Hayreddin, **İctihad, Taklid ve Telfik Üzerine Dört Risale**, Dergah Yayınları, 2. b., İstanbul, 1982.
- _____, **İslâm'da Kadın ve Aile**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1993.
- _____, **İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri**, C. I-II, İz Yayıncılık, 2010.
- _____, **Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- KARDAVÎ Yusuf, **Fî Fıkhi'l-Ekalliyâti'l-Müslime**, Kahire, 2001.
- KAYA Ali, "Ruh ve Beden Bütünlüğüne Dokunulmazlık Kuramı Bakımından Ölme Hakkı", **Marife Dergisi**, S. 2, 2004, ss. 197-218.
- KOCA Ferhat, "İbadet", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**; I-XXXIX (devam ediyor), C. XIX, İstanbul, 1992, ss. 242-247.
- KOLEDAROV Petır, **Politiçeska geografiya na srednovekovnata bulgarska dirjava - pirva chast (681-1018)**, İzdatelstvo na Bilgarska Akademiya na Naukite, Sofya 1979.
- KOLEDAROV Petır, **Politiçeska geografiya na srednovekovnata bulgarska dirjava - vtora chast (1186-1396)**, İzdatelstvo na Bilgarska Akademiya na Naukite, Sofya 1989.
- KOLEV Nikolay, **Bilgarska etnografiya**, İzdatelstvo Nauka i izkustvo, Sofiya 1987.
- KOMİSİYA Voенno-istoricheska — Ştaba na Armiyata, **Bilgarskoto opılçenie vi Osvoboditelnata vojna: 1877–1878 godini**, Ministerstvo na voynata, Dirjavna peçatnitsa, Sofya, 1935.
- KOMİSYON, **Album 100 Godini Glavno Müftiystvo**, Glavno Müftiystvo na Müsülmanite v Republika Bilgariya, Sofya, 2011.

KOMİSYON, **İnformatsionen Buletin za 2009 g.**, Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü, Sofya, 2010.

KOMİSYON BNB, **Bulgarian National Bank Catalogue Coins**, çev. Peter Skipp, 4.b., yay. haz. the Publications Division of the BNB, “LitoBALKAN” AD, Sofya, 2009.

KOMİSYON, **İlmihal**, C. I-II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.

KOMİSYON, **Prebroyavane 2011 (okonçatelni danni)**, Natsionalen Statistiçeski İnstitut, Sofya, 2011.

KOMİSYON, **Rayonite, oblastite i obštinite v Republika Bulgariya**, Natsionalen Statistiçeski İnstitut, Sofya, 2012.

KOMİSYON, **Republika Bulgariya 2012**, Natsionalen Statistiçeski İnstitut (Ulusal İstatistik Enstitüsü), Sofya, 2012.

KOMİSYON, **Yıllık Bülten: 2011**, Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü, Sofya, 2012.

KOMİSYON, **Zaštita na maltsinstvata : sıvremenni mejdunarodni standartı (sbornik ot dokumenti)**, ed. Lütvi Mestan, der. Mihail İvanov, İnstitut za izsledvane na integratsiata, Sofya, 2001.

KÖKSAL İsmail, “Ru’yet-i Hilal Meselesi”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 13, 2008, ss. 1-11.

KÜRKÇİEVA İva et al., **Prava na Maltsinstvata, Mejduetniçeski I Mejdureligiozni Otnoşeniya v Obštini sıs Smeseno Naselenie: Obština Girmen - Obština Ruen**, IMIR, Sofya, 2008.

LUTOV Ahmed, Bulgaristan’da Müslüman Azınlıklar (Dini Hayat ve Aile Yapıları), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2010.

MCCARTHY Justin, **Ölüm ve Sürgün**, 2. b. (çev. Bilge Umar), İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1998.

- MEVDÛDÎ Ebu'l-Ala, **Modern Çağda İslami Meseleler**, çev. Yusuf Işıcık, Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, Konya, 1980.
- _____, **Meseleler ve Çözümler**, C. I-V, çev. Yusuf Karaca, 4. b., Risale Yayınları, İstanbul, 1990.
- MUTAFCİEV Petır, **Kniga za bilgarite**, İzdatelstvo na Bilgarskata akademiya na naukite, Sofya, 1987.
- ONAR Sıddık Sami, **İdare Hukukunun Umumî Esasları**, 3. b., C. II, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966.
- ORAN Baskın, **Türkiye'de Azınlıklar**, 2. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÖZER Kemal, **Şeytan Ye Diyor!**, Hayykitap, 1. b., İstanbul, 2011.
- ÖZGÜR Nurcan, **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, DER Yayınları, İstanbul, 1999.
- ÖZTÜRK Nazif, **Azınlık Vakıfları**, Altınküre Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2003.
- ÖZTÜRK Yaşar Nuri, **Kur'an'daki İslâm**, 6. b. Yeni Boyut, İstanbul, 1994.
- _____, **İslam Nasıl Yozlaştırıldı (Vahyin Dininden Sapmalar, Hurafeler, Bid'atlar)**, b. 11, Yeni Boyut, İstanbul, 2001.
- ÖZYAZICI Alparslan, **Alkollü İçkiler, Sigara ve Diğerleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. b., Ankara, 2005.
- PAMPOROV Aleksey – Deyan Kolev i Teodora Krumova – İlko Yordanov, **Romite v Bilgaria : İnformatsionen Spravoçnik**, İnstitut Otvoreno Obştestvo, Sofya, 2008.
- PETROV Petır, **Obrazuvane na bilgarskata dirjava**, İzdatelstvo Nauka i izkustvo, Sofya, 1981.
- PIRVANOV Anton, **Etnomaltsinstveni Problemi v Yugoiztoçna Evropa prez 90'te godini na XX vek i Evroatlantıçeskata integratsiya na Bilgaria**, Albatros, Sofya, 2001.

- RAMAZAN Tarık, **Avrupalı Müslüman Olmak: Avrupa Bağlamında İslâmî Kaynakların İncelenmesi**, çev. Ayşe Meral, 1. b., Anka Yayınları, İstanbul, 2005.
- RUF Kvint Kurtsiy, **İstoriya na Aleksandır Veliki Makedonski**, çev. Nikolina Bakircieva, Voenna izdatelstvo, Sofya 1985.
- SAĞLAM Hadi, Çağdaş Problemler Karşısında İslâm Hukukunun Yapısı ve Dinamizmi Hakkında Bir Tahlil, **Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, S. 109, 2011, <http://www.e-akademi.org/makaleler/hsaglam-8.pdf>, (Erişim: 08.09.2012).
- SERAHSÎ, **Mebisû : 1000 Yılın İslam Fıkhı Temel Eserleri Deliller ve Hükümler**, ed. Mustafa Cevat Akşit, C. I-XXX , 1. b. Gümüşevi Yayınları, İstanbul, 2008.
- SEYMAN Adil, **Balkanlar'da Alevi Bektaşilik**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.
- SEYYİD Mehmed, **Usûl-i Fıkh Medhal**, yay. haz. Selçuk Camcı, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2011.
- SİFİL Ebubekir, **Modern İslam Düşüncesinin Tenkidi/1-2-3**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1999.
- STANOEV Bonço, **Pravoslavieto i Bulgariya**, Izdatelska Kışta Pravoslavie, Sofya, 1992.
- ŞİMŞİR Bilal N., **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.
- TUĞ Salih - Özden Özdemir, "Helal Sertifikası'nın Dünyadaki ve Türkiye'deki Gelişimi", **İslam Fıkhı Açısından Helal Gıda Sempozyumu**, Bursa, 2009, ss. 83-94.
- TURAN Ömer, "Balkan Türklerinin Dinî Meseleleri", **Türk Dünyasının Dinî Meseleleri Sempozyumu** (Kutlu Doğum Haftası 1997), yay. haz. Ömer Turan, T.D.V., Ankara, 1998, ss. 197-216.

_____, “Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri”, der. Erhan Türbedar, **Balkan Türkleri/Balkanlar’da Türk Varlığı**, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.

VAKLİNOV Stancho, **Formirane na starobilgarskata kultura VI-XI vek**, Bilgarsko İstoriçesko Drujestvo, İzdatelstvo Nauka i izkustvo, Sofya, 1977.

VASSİLEV Rossen V., “Post-Communist Bulgaria’s Ethnopolitics”, **Human Rights Quarterly**, Vol. XVIII, 1996.

YANKOV Georgi, **Stranitsi ot bilgarskata istoriya. Oçerk za islyamiziranite bilgari i natsionalnovizroditelniya protses**, ed. Hristo Hristov, Nauka i izkustvo, Sofya, 1989.

YILMAZ A., “İslâm Hukûkuna Göre Kredi Kartı”, **Harran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, C. II, Urfa, 2001, ss. 59-106.

YİĞİT Yaşar, “İslâm Ceza Hukuku Açısından Ötanazi ve Hukukî Sonuçlarının Değerlendirilmesi”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, C. XVI, S. 3, Ankara, 2003, ss. 337-349.

ZERKÂ Mustafa Ahmed, **İslam Hukuk Ekolleri ve Maslahat Teorisi**, yay. haz. Ali Pekcan, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2007.

ZERQÂ M. Ahmet – A. Muhammed Abdülaziz en-Neccâr, **İslâm’a Göre Banka ve Sigorta**, çev. Hayreddin Karaman, 3. b., Nesil Yayınları, İstanbul, 1992.

_____, **İslâm Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta**, çev. Hayreddin Karaman, 3. b., İZ Yayıncılık, İstanbul, 2011.

ZUHAYLÎ Vehbe Mustafa, **el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletüh**, C. I-VIII, 3. b., Dımaşk, 1409/1989.

Diğer Kaynaklar

Başmüftülük Tüzüğü (2011), (<http://genmuftibg.net/bg/aboutus/normativni-documenti.html>)

Bulgaristan Cumhuriyeti Anayasası (1991), (<http://www.parliament.bg/bg/const>)

Dirjaven Vestnik (Resmî Gazete), (<http://dv.parliament.bg/DVWeb/index.faces>)

Dnevnik Gazetesi (<http://www.dnevnik.bg/>)

Müslümanlar Dergisi (<http://genmuftibg.net/bg/library/downloads/category/1-magazine.html>)

<http://www.bnb.bg/>

<http://censusresults.nsi.bg/>

<http://www.diyamet.gov>

<http://dariknews.bg/>

<http://www.24chasa.bg/>

<http://www.trud.bg/>

<http://www.e-cfr-org/>

<http://en.wikipedia.org/>

<http://www.genmuftibg.net/>

<http://www.nccedi.government.bg/>

<http://www.nsi.bg/>

<http://photos.state.gov/>

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Ahmed	HODZHOV	
Doğum Yeri ve Yılı	Bulgaristan	1987	
Bildiği Yabancı Diller	Bulgarca	Arapça	
ve Düzeyi	İyi	Orta	
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2002	2006	Balıkesir Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	2006	2010	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2010	2012	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İletişim (e-posta):	ahmed.hodzhov@gmail.com		
	Tarih	24.09.2012	
	İmza		
	Adı Soyadı	Ahmed HODZHOV	